

Čuvaj obraz od malena!
Poslovica GLAVA PRVA
GARDIJSKI NAREDNIK

Kapetan u gardi on bi sutra bio.

— Nije potrebno: u trupi nek se pouči. Sjajno rečeno: nek se malo pomuči . .
A ko mu ono otac beše?

Knjažnin

Otac moj, Andreja Petrovič Grinjav, služio je u svojoj mladosti kod grofa Miniha i izišao iz vojske kao major prve klase 17.. godine. Otada je živeo u svome simbirskome selu, gde se i oženio devojkom Avdotjom VasiJjevnom J., ćerkom tamošnjega siromašnoga plemića. BUo nas je devetoro dece. Sva su moja braća i sestre poumirali još dok su bili mali. Ja sam bio zapisan kao narednik semjonovskoga puka milošću gardijskog majora, kneza B., našega bliskog srodnika. Vodio sam se kao da sam na odsustvu dok ne završim nauke. U ono vreme mi se nismo obrazovali na današnji način. Od pete me godine predadoše konjušaru Saveljiču, koga su zbog trezvena ponašanja unapredili za moga vaspitača. Pod njegovim nadzorom ja sam se naučio u dvanaestoj godini ruskim slovima i mogao sam sasvim zrelo da sudim o osobinama lovačkog hrta. U to doba otac mi najmi Francuza, mesje Boprea, koga je poručio iz Moskve zajedno sa godišnjim trebovanjem vina i finog ulja. Njegov je dolazak jako ozlovoljio Saveljiča. — Hvala bogu, — gundao je on za sebe — dete je, čini mi se, i umiveno, i očešljano i sito. Čemu se traće bez potrebe novci i uzima u najam musje kao da nema dovoljno naših ljudi!

Bopre je u svojoj otadžbini bio berberin, a posle u Pruskoj vojnik, pa je zatim došao u Rusiju pour etre

outchitel*, ne poimajući sasvim smisao ove reči. Bio je dobričina, ali vetropir i velika propalica. Glavna mu je slabost bila strast prema lepom polu, te bi čestn zbog svojih udvaranja dobijao batine, od kojih bi stenjao po čitave dane i noći. Sem toga, nije bio (kako je sam kazivao) ni neprijatelj čaši, tj. (govoreći ruski) voleo je da gucne. Ali kako se u nas vino iznosilo jedino za ručak. i to samo po čašica, pri čemu bi učitelja obično mimoilazili, moj ti se Bopre vrlo brzo naviče na rusku rakiju — pelenjaču, pa ju je čak počeo ceniti više nego vina svoje otadžbine, kao piće bez premca i mnogo korisnije za želudac. Mi smo se odmah sprijateljili i mada se po ugovoru obavezao da me uči jrancuskom, nemačkom i svima naukama, on je više voleo da se ubrzo nauči od mene natucati ruski, a zatim smo obojica gledali svoja posla. Živeli smo kao jedna duša. Zgodnijeg mentora ne bih sebi mogao poželeti. Ali uskoro nas sudbina rastavi, evo zbog čega:

Debela, boginjara devojka, pralja Palaška, i hroma govedarka Akuljka nekako se dogovore te u isti mah padnu mojoj majci pred noge. Optuživale su se zbog greške slabosti i kroz plač se tužile na musjea koji ih je neiskusne prevario. Majka nije volela da se s tim šali i potužila se ocu. Njegovo je raspravljanje bilo kratko. Odmah je pozvao onoga gada, Francuza. Javiše mu da mi musje drži eas. Otac uđe u moju sobu. U taj čas Bopre je spavao na postelji pravedničkim snom. Ja sam bio zanet poslom. Valja znati da je za mene iz Moskve bila naručena zemljopisna karta. Visila je na zidu i nikad nije upotrebljavana, te me je odavno dovodila u iskušenje širinom i jačinom hartije. Odlučio sam da načinim od nje zmaja i, koristeći se Boprevim snom, latih se posla. Otac uđe baš kad sam hteo da ukararim rep od like na Rt dobre nade. Kad vide kako se vežbam u zemljopisu, otac me povuče za uho, zatim priskoči Bopreu, probudi ga bez ikakva obzira i poče ga žestoko grditi. Zbtinjen, Bopre poumi da ustane, ali nije mogao: nesrećni

Francuz bio je mrtav pijan. Za tolike nevolje bio je samo jedan lek. Otac ga ščepa za vrat i odiže s kreveta, izgura na vrata i još istoga dana najuri iz kuće, čemu se Saveljič neopisano radovao. Time se i završi moje obrazovanje.

Živeo sam kao derište hvatajući golubove i preskačući »jarca« sa decom naših slugu.

Tako mi minu šesnaesta godina. Tada mi se promeni sudbina.

Jednom, ujesen, raajka je spravljala u gostinskoj sobi slatko od meda, a ja, oblizujući se, gledao penu kako vri. O'tac je kraj prozora čitao »Dvorski kalendar«, koji je svake godine primao. Ova je knjiga na njega uvek jako utucala, svakad ju je čitao s osobitim zanimanjem i ovo mu je čitanje uvek silno raspaljivalo žuč. Majka je znala napamet sve njegove navike i običaje, pa se svagda trudila da što dalje zaturi knjigu, te mu »Dvorski kalendar« ne bi dolazio pred oči po čitave mesece. Ali " zato, kada bi ga slučajno našao, ne bi ga satima puštao iz ruku. Otac je, dakle, čitao »Dvorski kalendar«, pokatkad slegao ramenima i ponavljao u po glasa:

— Generallajtnant!... A kod mene u četi bio narednik!... Oba ruska ordena, kavaljer?... A nedavno smo?...

Najzad otac zavrtla kalendar na divan i utonu u misli, što nije slutilo na dobro.

Odjednom on se okrete majci:

— Avdotja Vasiljevna, koliko ono beše godina Petruši?

— Pa, eto, ušao je u sedamnaestu — odgovori majka. — Petruša se rodio baš one godine kada je tetici Nastasji Gerasimovnoj stradala noga i kad je...

— Dobro, — prekide je otac — vreme mu je za službu. Dosta je trčao po sobama za služavke i peo se po golubarnicima.

Misao o bliskam rastanku sa mnom tako je ganula majku da je ispustila kašiku u šerpu, a suze joj potekoše niz obraze. Suprotno tome, moje je oduševljenje bilo toliko da ga je teško opisati. Misao o službi spajala se u meni s mislima o slobodi i o nasladama petrogradskog života. Zamišljao sam sebe kao gardijskog oficira, što je po mome shvatanju bio vrhunac čovečje sreće.

Otac nije voleo da menja svoje namere niti da odgađa njihovo izvršenje. Dan moga odlaska bio je određen. Uoči toga dana otac izjavi da hoće po meni da pošlje pismo mome budućem starešini, pa zatraži pero i hartiju.

— Ne zaboravi, Andreja Petroviču, — reče majka — da i od moje strane pozdraviš kneza B. Reci mu da se nadam da neće lišiti Petrušu svoje zaštite.

— Gluposti! — odgovori otac namrštivši se. — Zašto baš da pišem knezu B.?

— Pa ti reče da ćeš pisati Petrušinom starešini.

— Pa šta onda?

— Zar nije knez B. Petrušin starešina? Zar Petruša nije upisan u semjonovski puk?

— Upisan! Šta se mene tiče gde je upisan? Petruša ne ide u Petrograd. Šta će naučiti služeći u Petrogradu? Da ćerda novac i da lumpuje. Ne, neka služi on malčice u običnoj vojsci, nek se pomuči. nek omiriše barut, neka bude voinik, a ne dilkoš. Upisan u gardu, nije nego! Gde mu je pasoš? Daj ga ovamo!

Majka potraži moj pasoš, koji se čuvao u kutiji zajedno sa košuljicom u kojoj su me krstili, i pruži ga ocu uzdrhtalom rukom. Otac ga pažljivo pročita, spusti preda se na sto i otpoče svoje pismo.

Mene je mučila radoznalost. Kuda me šalju ako neće u Petrograd? Nisam skidao očiju s očeva pera koje se micalo veoma lagano. Najzad on završi pismo, zapečati ga u isti omot s pasošem, skide naočari i prizvavši me, reče:

— Evo ti pisma za Andreju Karloviča R., moga starog (fcuga i prijatelja. Ići ćeš u Orenburg da služiš pod njegovom komandom.

I tako se sve moje sjajne nade pretvoriše u prah i pepeo! Umesto veseloga petrogradskog života čekala me je dosada u gluvom i zabačenom kraju. Služba o kojoj sam do maločas mislio sa tolikom radošću, pretvori se u tešku nevolju. Ali je uzaludno bilo protiviti se! Idućega dana ujutru doteraše pred kuću putnička kola, smetište u njih kovčeg, sandučić sa priborom za čaj i zavežljaje sa zemičkama i kolačima, poslednjim znacima domaćih nežnosti. Roditelji me blagosloviše. Otac mi reče:

— Zbogom, Petre! Služi verno korne se zaveriš; slušaj starešine; za njihovu milost ne otičaj se; u službi se ne naturaj, ali je i ne izbegavaj; i pamti poslovice: »Cuvaj odelo dok je novo, a čast od malena«.

Majka mi je plaćuci prikričila da čuvam zdravlje, a Saveljiču da pazi na dete. Navukoše mi kožuh od zečje kože, a povrh njega lisičju bundu. Seo sam u kola sa Saveljičem i krenuo na put lijući gorke suze.

Još te iste noći stigao sam u Simbirsk, gde sam morao proboraviti dan i noć da bismo pokupovali razne stvari, kako je bilo naređeno Saveljiču. Ja sam ostao u gostionici. Saveljič je još izjutra zaredao po radnjama. Kad mi je dodijalo da gledam s prozora na blatnjavi sokak, stadoh da lutam po svima sobama. Kad sam ušao u sobu za bilijar, ugledarn jednoga gospodina visokog rasta, od trideset i pet godina otprilike, dugih, crnih brkova, u domaćoj haljini, sa biljarskim takom u ruci i lulom u zubima. Igrao je s markerom koji bi posle dobitka ispijao čašicu rakije, a posle gubitka morao da se provlači četvoroonoške ispod bilijara. Počeo sam posmatrati igru. Što je duže igra trajala, to su četvoroonožne šetnje bile sve češće, dok marker najzad ne osta pod bilijarom.

Gospodin izgovori nad njim nekoliko gromkih reči, kao posmrtno slovo, i predloži mi da odigramo jednu partiju. Odbio sam ne znajući da igram. To mu se, očividno, učinilo čudno. Pogledao me kao da me sažaljeva, ali ipak započesmo razgovor. Saznao sam da mu je ime Ivan Ivanovič Zurin, da je komandir čete*** husarskog puka, da se bavi u Simbirsku zbog prijema regruta i da je na konaku u ovoj gostionici. Zurin me pozva da se zajedno s njim založim, po vojnički, što je bog dao. Rado pristanem. Sedosmo za sto. Zurin je mnogo pio, a nudio i mene govoreći da se treba privikavati na službu; pričao mi je anegdote iz vojničkog života, od kojih sam se gotovo valjao od smeha, te ustadosmo od stola kao najbolji prijatelji. Posle toga on se ponudi da me nauči da igram bilijara.

— To je — govorio je on — preko potrebno za svakoga drugara u službi. Dospješ, na primer, u ratu u neko mestance. Sta ćeš da radiš? Nećeš, valjda, jednako da tučeš Čivute. Hteo ne hteo, odeš u krčmu da igraš bilijara, ali treba umeti igrati!

Potpuno me je ubedio, te se s najvećom marljivošću dadoh na učenje. Zurin me je glasno bodrio, diveći se mom brzom uspehu, i posle nekoliko lekcija predloži mi da igram u novce, u groš, ne radi dobitka nego tako, tek da ne igramo badava, što je, kako reče, vrlo loš običaj. Pristao sam. i na to, a Zurin zapovedi da donesu punča i nagovori me da srknem, govoreći mi ponovo da mi se valja prdvikavati na službu, a kakva je to služba bez punča! Poslušao sam ga. Međutim, i dalje smo igrali. Što sam češće natezao iz svoje čaše, to sam postajao sve odvažniji. Lopte su mi svaki čas letele preko ograde; ja sam se žestio, grdio markera, — bog će ga znati kako je brojao — s vremena na vreme povećavao sam ulog; jednom reči, vladao sam se kao derište koje se dočepalo slobode. I tako je vreme prošlo neopaženo. Zurin pogleda u časovnik, spusti tak i reče mi da sam izgubio sto rubalja. To me je donekle bacilo u brigu. Novci su mi bili kod Saveljiča.

Počeo sam se izvinjavati. Zurin me prekide:

— Ta molim te, ne treba da se uznemiravaš. Mogu ja i pričekati, nego da sad pođemo kod Arinuške!

Šta ćete! Dan sam završio onako isto lakomisleno kako sam i počeo. Večerali smo kod Arinuške. Zurin mi je jednako dolivao piće ponavljajući kako mi se valja navikavati na službu. Ustavši od stola, jedva sam se držao na nogama i Zurin me u ponoć odveze u gostionicu.

Saveljič nas dočeka na ulazu. On glasno uzdahnu, opazivši nesumnjive znakove moje revnosne službe.

— Sta se to dogodi s tobom, gospodaru? — reče on žalostivo. — Gde li si se to udesio?

Ah, gospode! Ovakve bruke još nisam video!

— Čuti, rđo matora! — odgovorih mu ja s mukom — ti si se sigurno napio, idi da spavaš... i svuci me.

Kad sam se sutradan probudio, bolela me je glava i mutno sam se sećao jučerašnjih događaja. Moja razmišljanja prekide Saveljič, koji je ušao sa čašom čaja.

— Rano je, Petre Andrejevieu, — rekao mi je odmahujući glavom — rano si počeo bekrijati. Na koga si se to umetnuo? Ni otac, ni deda, koliko znam, nisu ti bili pijanice; o majci već i da ne govorim, otkako se rodila, osim kvasa ništa drugo nije izvolela uzeti u usta.

I ko je za sve to kriv? Onaj prokleti musje. Svaki čas eto ti ga kod Antipovne: »Madam, že vu pri* votku«. Pa eto i tebi sad že vu pri! Nema govora: na dobro te je uputio pasji sin. Zar je trebalo naimati nekrsta za vaspitača, kao da gospodar nije imao svojih ljudi! Bi me stud. Okrenuo sam se i rekao mu:

— Idi, Saveljiču, neću čaja.

Ali teško se otarasiti Saveljiča kad počne da pridikuje.

— Eto vidiš, Petre Andrejiču, kako je to kad se bekrija. I u glavi teško i nema se volje za jelo. Čovek koji pije ne vredi ni prebijene pare... Nego da uzmeš rasola od krastavaca s medom, a još je bolje rasterati mamurluk s pola čašice pelenjače. Hoćeš li? U taj tren uđe neki dečak i predade mi pisamce od I. I. Zurina. Ja ga otvorih i pročitah ove redove:

»Dragi Petre Andrejeviču, molim te pošalji mi po ovome mome dečku sto rubalja koje si sinoć izgubio sa mnom u igri. Novac mi je potreban.

Spreman za uslugu

Ivan Zurin«.

Šta sam znao da radim? Tobož sasvim ravnodušno obratim se Saveljiču koji je bio »i novaca i rublja i poslova mojih staralac«, te mu zapovedim da isplati dečaku sto rubalja.

— Kako! Zašto? — upitao 'je zabezknuti Saveljič.

— Dužan sam mu — odgovorih što sam mogao hladnokrvnije.

— Dužan! — poče Saveljič sve zaprepašćeniji — a kada si to, gospodaru, uspeo da se zađužiš kod njega? To nisu čista posla. Kako ti drago, gospodaru, ali ja novaca ne dam! Pomislio sam, ako u ovom odlučnom trenutku ne nadvladam tvrdoglava starca, docnije ću se teško osloboditi njegova nadzora, pa pogledavši ga ponosito, rekoh:

— Ja sam tvoj gospodar, a ti si moj sluga. Novci su moji. Prokockao sam ih, jer mi se tako prohtelo. A

* Gospođo, molim vas...

tebi savetujem da ne mudruješ, nego da činiš što ti se zapoveda.

Saveljiča su moje reči toliko zaprepastile da je pljesnuo rukama i skamenio se od čuda.

— Ei, ti, što si stao? — povikao sam ljutito. Saveljič zaplaka.

— Baćuška, Petre Andrejiču, ne mori me žalošću. Sunce moje! Poslušaj mene, starca: napiši tome razbojniku da si se našalio, da se u nas toliki novci ne legu. Sto rubalja! Ti, bože milostivi! Reci da su ti roditelji strogo i prestrogo zabranili svaku igru, sem s orasima...

— Dosta sa trućanjem — prekidoh ga oštro, — daj ovamo novce, ili ću te za vrat, pa napolje!

Saveljič me pogleda duboko ožalošćen i pođe da donese novac. Bilo mi je žao jednog starca, ali sam hteo da se dokopam slobode i da pokažem kako više nisam dete. Novci su Zurinu bili predati. Saveljič požuri da me izvede iz ove proklete gostionice. Izvestio me je da su konji spremni. Nemirne savesti i s nemim kajanjem krenuo sam iz Simbirska ne oprostivši se od svoga učitelja; nisam ni sanjao da ću se ikada još s njim sresti.

GLAVA DRUGA

VOĐA

Zdravo da si. oi krajino, zemljice nezrcana! Da li sam ti ja sam zablurJeo il' me dobar konjje sam doneo? Donela .ie mene. junačinu, sreća moia, sree u iunaka, rujno vino krčmarice mlade. Starinska pesma

Moia putnička razmišljanja nisu bila mnopo prijatna. Moj gubitak prema tadašnjim cenama nije bio mali. Morao sam priznati sam sebi da je moje ponašanje u simbirskei gostionici bilo glupo, te sam se osećao krivac pred Saveljičem. Sve me je to mučilo.

Starac je smrknut sedeo na boku; okrenuvši se od mene, on je ćutao i samo bi se pokatkad oglasio kašljem. Ja sam, na svaki način. hteo da se s njim pomirim, a nisam znao kako da počnem. Najzad mu rekoh:

— Pa dobro, Saveljiču! Dosta je, pomirimo se, kriv sam. vidim i sam da sam kriv. Ja sam juče pravio gluposti, a tebe nizašta uvredio. Obećavam ti da ću se od sada vladati pametnije i da ću te slušati. Hajde, ne ljuti se. da se pomirimo.

— Eh, baćuška Petre Andrejiču, — odgovori on i duboko uzdahnu. — Ljutim se to ja na samoga sebe; ja sam kriv za sve. Zašto sam te ostavio samoga u gostionici? Šta ćeš! Palo mi, grešniku, na um da svratim do đakonovice, da se vidim s kumom. Eto tako: svratšo kumici, a zadržao se kao u tamnici. Nesreća, pa to ti je! Kako ću na oči gospodi? Sta će da kažu kad čuju da im dete pije i kocka se?

Da utešim jadnoga Saveljiča, dadoh mu reč da ubuduće bez njegova pristanka neću potrošiti niiedne kopejke. On se postepeno umirio, mada bi još uvek

11

progundao pokatkad za sebe, odmahnuvši glavom: »Sto rabalja! Nije šala!«

Približavao sam se mestu gde sam bio upućen. Oko nas se pružile sumorne pustare, ispreseccane humkama i jarugama. Sve beše pokriveno snegom. Sunce je zalazilo. Kola su išla po uskom putu ili, tačnije, po prtini što je načiniše seljačke saonice. Odjednom kočijaš poče pogledati u stranu pa najzad, skinuvši kapu, okrete mi se i reče:

— Gospodine, kako bi bilo da zapovediš da se vraćamo?

— A zašto to?

— Biće nevremena, vetar se pomalo diže, vidiš kako nosi susnežicu.

— Pa šta to mari?

— A vidiš tamo šta je? (Kočijaš pokaza bičem prema istoku.)

— Ja ne vidim ništa osim bele stepe i vedra neba.

— A onde, onde: onaj oblačak?

Opazio sam doista nakraj neba beo oblačak za koji sam isprva smatrao da je daleki brežuljak. Kočijaš mi objasni da taj oblačak nagoveštava vejavicu.

Slušao sam o tamošnjim mećavama i znao da su čitave karavane zavejavale. Saveljič se složio sa kočijaševim mišljenjem i savetovao da se vraćamo. Ali meni se činilo da vetar nije jak, nadao sam se da ćemo za vremena stići do stanice, te zapovedim da brže vozi.

Kočijaš poče da goni konje, ali je jednako pogledao na istok. Konji su kasali složno.

Vetar je, međutim, svakog trenutka bio jači. Onaj oblačak pretvorio se u belu oblačinu, koja se teško uzdizala, rasla i postepeno zastrla nebo. Poče sitan sneg, pa odjednom

navališe guste pahuljice. Vetar stade da fijuče i nastaje mećava. U tren oka mračno nebo sastavi se sa snežnom pučinom. Sve iščeže.

— Vidiš, gospodaru, — povika kočijaš — nevolja: mećava!

Izvirim iz kola: svud mrak i vihor. Vetar je zavijao s takvom surovom izrazitošću kao da ima dušu; sneg je zasipao mene i Saveljiča; konji su išli običnim korakom i uskoro stadoše.

12

— Što ne teraš dalje? — upitam nestrpljivo kočijaša.

— Kako da teram? — odgovori on silazeći sa boka — ne znamo i onako kuda smo zalutali: puta nema, a magla svud naokolo.

Počeh da ga grdim. Saveljič se zauze za njega.

— E, baš je mudro što ga ne poslušasmo — govorio je ljutito — vratili bismo se na konak, napili čaja, odmorili do jutra, mećava bi se utišala i mi bismo krenuli dalje. Ta kuda žurimo? Da je na svadbu, još bih ra zumeo!

Imao je pravo Saveljič. Ali sad šta je, tu je. Sneg je prosto navirao. Oko kola se počeh dizati nanos. Konji su stajali opuštene glave i pokatkad podrhtavali. Kočijaš je obilazio oko konja i, ne znajući šta bi, nameštao zapregu. Saveljič je gundao, a ja se obazirao na sve strane nadajući se da ću videti bar neki trag od naselja ili puta, ali nisam raogao razabrati ništa osim mračnog kovitlanja mećave... Odjednom opazih kao da se nešto crni.

— Hej, kočijašu, — viknuo sam — pogledaj: šta se ono tamo crni?

Kočijaš se zagleda.

— A bog će ga znati, gospodine, — reče, sedajući na svoje mesto — da su kola — nisu, a nije ni drvo! Čini mi se da se miče. Biće, bogami, ili vuk ili čovek.

Zapovedio sam da vozi prema nepoznatom predmetu, koji se odmah stade kretati nama u susret. Kroz dva minuta poravnasmo se s nekim čovekom.

— Ej, dobri čoveče! — viknu mu kočijaš. — Recider, da li znaš gde je put?

— Pa ovde je put; ja stojim na čvrstini, na trveniku — 'Odgovori putnik — ali šta to vredi?

— Čuj, prijatelju, — reći ću ja — znaš li ti ovaj kraj? Bi li mogao da me sprovedeš do konaka?

— Znam ja ovaj kraj — odgovori putnik — nahodao sam se i navozao njime, vala, i uzduž i popreko. Ali vidiš kakva je ovo salauka: taman da te pomete s puta. Bolje je ostati ovde, pa pričekati dok se mećava ne utiša i nebo ne razvedri: tada ćemo naći put po zvezdama.

Njegova me hladnokrvnost ohrabri. Bio sam već odlučio da se predam volji božjoj i da prenoćim usred

13

stepe, kad odjednom onaj putnik hitro skoči na bok i reče kočijašu:

— Nego, hvala bogu, naselje nije daleko; skreni desno, pa teraj!

— A što da teram na desno? — zapita kočijaš zlovoljno. — Gde ti to vidiš put? Jakako: konji tuđi, a ni ular svoj, teraj konje, uzalud ne stoj.

Učini mi se da kočijaš ima pravo.

— Zbilja, — rekoh ja — po čemu misliš da naselje aije daleko?

— Pa po tome što vetar otuda bije — odgovori putnik — osećam da je zamirisaio na dim; biće da je blizu selo.

Zadiviše me njegova dosetljivost i izoštrenost čula. Zapovedih kočijašu da vozi. Konji su jedva gazili po dubokom snegu. Kola su se jedva micala; nailazila su na nanose ili

zapadala u jame, prevaljujući se čas na jednu, čas na drugu stranu. Činilo mi se kao da putujem lađom koja plovi po burnome moru. Saveljič je stenjao, udarajući se svaki čas o moje slabine. A ja spustio asuru, zamotao se u bundu, pa zadremao, uspavan pesmom salauke i laganim klackanjem kola.

Prisni mi se san, koji nikada ne mogu zaboraviti i u kome još i sad vidim nešto proročansko kad s njim uporedim neobične događaje u mome životu. Citalac će mi oprostiti: po svoj prilici, on zna iz iskustva kako čovek lako podleže praznoverju ma koliko prezirao predrasude.

Nalazio sam se u onom stanju osećanja i duše kad se stvarnost, uzmičući ispred maštanja, stapa s njim u nejasne slike prvog sna. Činilo mi se da mećava još besni i da još lutamo po snežnoj pustinji... Odjednom spazim kapiju i uđem u gospodsko dvorište našeg imanja. U prvi mah sam se bojao da se otac ne naljuti što sam se i protiv svoje volje vratio pod roditeljski krov, i da to ne smatra kao hotimičnu neposlušnost.

Uznemiren iskočim iz kola i vidim kako me majka dočekuje na ulazu duboko ojađena. — Tiše, — veli mi ona — otac je bolestan, na samrti, i želi da se s tobom oprost.

14

Obuzet strahom, pošao sam za njom u spavaću sobu. Vidim, soba slabo osvetljena; kraj postelje stoje ljudi s tužnim licima. Sasvim lagano pristupim postelji; majka diže zavesu i govori:

— Petruša je došao, Andreja Petroviču; vratio se saznajući da si se razboleo; blagoslovi ga!

Spustio sam se na kolena i upro oči na bolesnika. Ali šta je to?... Umesto svoga oca vidim da u postelji leži mužik crne brade, veselo me gledajući. Ja se u nedoumici obraćam majci i velim joj:

— Šta ovo znači? Pa ovo nije tata. Zašto da tražim blagoslov od ovoga seljaka?

— Ne mari, Petruša, — odgovara mi majka; — ovo je tvoj kum; celivaj mu ruku, a on će da te blagoslovi.

A ja kao ne pristajem. Tad seljak skače s postelje, dohvata sekiru iza leđa i počinje vitlati njome na sve strane. Hoću da bežim... a ne mogu; soba se napunila mrtvim telesima; spotičem se o tela i klizam po krvavim lokvama... Onaj strašni seljak me ljubazno doziva i veli:

— Ne plaši se, pristupi mome blagoslovu... Strava i nedoumica me obuzimaju... I u taj čas

probudim se; konji su stajali; Saveljič me držao za ruku govoreći:

— Izlazi, gospodaru, stigli smo!

— Gde smo stigli? — pitao sam trljajući oči.

— Na konak. Bog nam pomože, udarismo pravo na plot. — Izlazi brže, gospodaru, da se ogreješ.

Izišao sam iz kola. Mećava je još trajala, mada malo slabija. Bilo je tako mračno kao da su ti oči iskopali. Domaćin nas dočeka na vratima, zaklanjajući fenjer skutom, i uvede me u sobu, teskobnu, ali prilično čistu, koju je osvetljavala luč. O zidu je visila puška i visoka kozačka šubara.

Domaćin, rodom jajički kozak, još svež i bodar seljak, mogao je imati oko šezdeset godina. Saveljič unese za mnom sandučice sa čajnim proborom i zaiska vatre da skuva čaj, koji mi se 'nikada ne učini toliko potreban kao tada. Domaćin pođe za poslom.

— Gde je vođa? — upitam Saveljiča.

— Ovde sam, vaše blagorodstvo, — odgovori mi glas odozgo.

15

Pogledah na zapećak i videh crnu bradu i dva sjajna

oka.

— Šta je, brate, prozebao si?

— Kako da ne prozebam u ovom otrcanom ha ljetku! Bio je u mene kožuh — zašto kriti? — ali sam ga sinoć založio u rakidžinici; šinilo mi se da mraz nije baš tako jak.

U tom trenutku domaćin uđe sa uzavrelim samovarom; ja ponudim našem vodi čašu čaja, te seljak side sa zapečka. Njegova mi se spoljašnost učini vredna pažnje. Bio je to čovek četrdesetih godina, srednjeg rasta, koščat i plećat. Njegovu crnu bradu behu prošarale sede, a žive, krupne oči jednako su igrale. Izraz lica bio mu je dosta prijatan, ali lupeški. Kosa mu je bila ošišana kružno; imao je na sebi otrcan kaftan i tatarske šalvare. Pružih mu čašu čaja; on srknu 1 namršti se.

— Vaše blagorodstvo, budite tako dobri, zapovedite da mi donesu čašu vina; čaj nije naše kozačko piće.

Rado mu učinih po želji. Domaćin uze s police satljik i čašu i prišavši mu, zagleda mu se u lice:

— Gle, — reče on — ti opet u našem kraju. Otkuda tebe sreća nanese?

Moj vođa značajno namignu i odgovori poslovički:

— Po gradini skakutao, pa konoplju ključao; hitnu baba šljunak, ne pogodi kljunak. Nego, kako vaši?

— Naši, veliš? — odgovori domaćin i nastavi nemušti razgovor: — Poče zvono za bdenija, ali ne da popadija: kad u goste popa ode, vrazi kolo u crkvi vođe.

— Čuti, čiko, — reći će na to moj skitnica — bude li kišice, biće i gljivice, a bude 11 gljivica, naći će se korpica, nego sad (tu on opet namignu) sekiru za pojas, pa pripazi: šumski duh obilazi. Vaše blagorodstvo! U vaše zdravlje!

Rekavši ovo, on uze čašu, prekrsti se i popi je na iskap. Posle toga mi se pokloni i vrati na zapećak.

Nisam tada mogao ništa da shvatim iz ovoga lupeškog razgovora, ali sam kasnije odgonetnuo da se ticao jajičke vojske, u to vreme tek umirene posle pobune u godini 1772. Saveljič je slušao s izrazom krajnjeg nezadovoljstva. On je sa sumnjom pogledao čas domaćina,

16

čas vođu. Krčma, ili kako je tamo zovu umjot nalazila se po strani, u stepi, daleko od svakog naselja, i jako je naličila na razbojničku jazbinu. Ali druge nije bilo. Nije se moglo ni pomišljati da se produži putovanje. Saveljičeva uznemirenost vrlo me je zabavljala. I tako ti se spremim za spavanje i legnem na klupu. Seveljič odluči da se popne na peć, a domaćin leže na zemlju. Ubrzo je čitava soba zahrkala, pa i ja zaspah kao zaklan. Probudivši se sutra prilično pozno, video sam da se nepogoda utišala. Sunce je sijalo. Snežni pokrivač je prosto zaslepljivao, pružajući se preko nepregledne stepe. Konji su bili upregnuti. Isplatim domaćina koji nam učini tako umerenu cenu da se čak ni Saveljič snjim nije prepirao ni cenjkao pa svom običaju, te mu sinoćne sumnje potpuno iščezose iz glave. Pozovem vođu, zahvalim mu za učinjenu pomoć i zapovedim Saveljiču da mu da polovak rublje za piće. Saveljič se natmuri.

— Polovak za rakiju?! — reče on. — A zašto? Zar zato što si ga izvoleo nakolima dovesti do konaka? Kako ti drago, gospodar, ali mi nemamo polovaka za bacanje.

Budeš li svakom davao za piće, uskoro ćeš sam gladovati,

Nisam mogao da se prepirem sa Saveljičem. Novci su, s mojim pristankom, bili potpuno u njegovim rukama. Ali mi beše mučno što se ne mogu odužiti čoveku koji me je izbavio, da ne kažem iz nevolje, a ono bar iz vrlo neugodna položaja.

— Dobro, — rekнем ja mirno — kad nećeš da mu daš pola rublje, podaj mu bar štogod od moje odeće. Vidiš kako je slabo obučen. Podaj mu moj zečji kožuh.

— Bog s tobom, baćuška Petre Andrejiču! — reći će Saveljič. — Šta će njemu tvoj zečji kožuh? Propiće ga, pseto nijedno, u prvoj prčvarnici.

— More, stari, ne brigaj ti za to — reče moj skitnica — da li ću ga propiti ili neću. Njegovo blagorodstvo dariva mi bundu sa svojih pleća; to je njegova gospodska volja, a ti kao sluga imaš da slušaš, a ne da se prepireš.

— Zar se boga ne bojiš, razbojniče! — odgovori mu Saveljič Ijutitim glasom. — Vidiš da je dete još nera

Kapetanova kći

17

zumno, pa bi rad da ga opljačkaš ovako prostodušna. Šta će tebi gospodska bundica? Nećeš moći ni da je navučeš na te tvoje proklete plećketine!

— Molim te da ne popuješ — rekнем ja svome vaspitaču — smesta da si doneo kožuh ovamo!

— Gospode vladiko, — jauknu moj Saveljič. — Zečji kožuh, takoreći nov novcat! Pa da je bar kome, nego pijanici golaću!

Ipak se zečji kožuh pojavi. Seljak odmah stade da ga odmerava prema sebi. Kožuh, iz koga sam bio i ja već izrastao, zaista beše za njega malo tesan. Ipak se on nekako dovi i navuče ga, rasporevši mu šavove. Saveljič samo što nije zaurlao kad je čuo kako konci pucaju. Skitnica je bio izvanredno zadovoljan mojim darom. Ispratio me je do kola, duboko se poklonio i rekao mi: . — Zahvaljujem, vaše blagorodstvo! Neka vam Gospod plati za vašu dobrotu! Nikad neću zaboraviti vaše milosti!

On ode svojim putem, a ja sam krenuo dalje, ne obazirući se na Saveljičevu zlovolju i uskoro sam smetnuo s uma jučeranju mećavu, svoga vođu i zečji kožuh.

Došavši u Orenburg, odem pravo generalu. Ugledam čoveka visoka rasta, ali već pogrbljena od starosti. Duga mu je kosa bila sasvim bela. Stari izbledeli mundir podsećao je na vojsku iz doba carice Ane Joanove, a kad bi progovorio jako je zanosio na nemački. Predao sam mu očevo pismo. Kad je video njegovo ime, on me brzo oslotri.

— Poše moj, — reče — nije tafno, čini mi se, Andreja Petrović bio u tvoje godine, a sada već ima takvog junaka! Ah, freme, freme!

Raspečatio je pismo i počeo ga čitati u po glasa, propraćajući ga svojim primedbama:

— »Milostivi gospodaru Ivane Karloviču, nadam se da Vaša preuzvišenost«... Šta će njemu ova seremonija? Pfuj, kako ga nije sramota! Narafno: disciplina prva stvar, ali zar se tako piše starom kamarat?... »Vaša preuzvišenost nije zaboravila... hm... i... kada... pokojni feldmaršal Min... u ratu... takođe i... Karolinica«. Ehe, bruder! Još se seća za naše ludorije? — »A sad na stvar...

18

Šaljem vam svoga obešenjaka«... hm... »da ga prikleštite«... Šta je to prikleštite? To sigurno ruska poslovice... Sta je to »prikleštite« — ponovi on obraćajući se meni.

— To znači — odgovorih s najnevinijim izgledom lica — postupati ljubazno, a ne suviše strogo, davati više slobode, prikleštiti.

— Hm, razmem... »i ne dopuštati mu slobodu«... ne, prikleštiti svakako snači druga stvar... »Pritom... njegov pasoš«... A gde je? A, evo... »Prevesti iz semjonovskog«... Topro, topro: sve pute učinjeno... Dopusti da te bez obzira na čin zagri... stari drug i prijatelj — najzad se setio... i tako dalje, i tako dalje... — Dakle, baćuška, — reče on pročitavši pismo i metnuvši na stranu moj pasoš — sve će biti u redu: ti ćeš kao oficir preći u puk i da ne gubiš vreme, još sutra kreni u

bjelogorsku tvrđavu, gde ćeš biti pod komandom kapetana Mironova, dobra i čestita čoveka. Tamo ćeš biti u istinskoj službi i naviči ćeš se na disciplinu. Sta ćeš u Orenburgu? Besposlica je štetna za mlada čoveka! A danas, molim, izvolite kod mene na ručak.

— Sa zla na gore! — pomislio sam u sebi. Kakva mi je to vajda što sam takoreći u majčinoj utrobi već bio gardijski narednik! Šta sam time postigao? Da zaglavim u*** puku i u tvrđavi iza božjih leđa, čak na međi kirgiskokajsačkih stepa!...

Ručao sam kod Andreje Karloviča, utroje, s njegovim starim adutantom. Za njegovim stolom vladala je stroga nemačka štedljivost i ja mislim da je strah od suvišnoga gosta koga bi pokatkad morao viđati za svojom momačkom trpezom bio donekle uzrok što sam tako brzo upućen u garnizon. Sutradan se oprostim sa generalom i krenem gde sam bio određen.

GLAVA TRECA

TVRĐAVA

U tvrđavi mi ti živuckamo, hleb jedemo, vođu pijuckamo, a kad nam se naš đušmanin ljutl na kolače u goste uputi, spremićemo gostu gibanicu: iz topova karteč u gublju.

Vojnička pesma Starinski ljudl, baćuška.

Fonvizin, Mamino dete

Bjelogorska tvrđava bila je daleko oko četrdeset vrsta od Orenburga. Put je vodio strmom obalom Jajika. Reka se još ne beše zamrzla i njeni olovni talasti setno su se crneli između jednolikih obala, pokrivenih belim snegom. Iza njih su se pružale kirgiske stepe. Utonuo sam u razmišljanje koje je gotovo stalno bilo sumorno. Za mene je garnizonski život bio malo privlačan. Trudio sam se da predstavim sebi kapetana Mironova, moga budućeg starešinu i zamišljao sam ga kao stroga, naprasita starca koji osim svoje službe nizašta drugo ne zna i koji je spreman da me za svaku sitnicu strpa u zatvor o hlebu i o vodi. Utom se počeo smrkavati. Vozili smo se prilično brzo.

— Je li daleko tvrđava? — upitao sam svoga kočijaša.

— Blizu je — odgovori on. — Eno, već se vidi. Gledao sam na sve strane očekujući da vidim neke

goleme grudobrane, kule i bedeme, ali ništa nisam video, osim selca, ograđena palisadima od balvana. Na jednoj strani stajala su tri ili četiri plasta sena, upola zavejana snegom; na drugoj, nakrivljena vodenica s leno opuštenim krilima od šindre.

— A gde je tvrđava? — upitao sam začuđen.

— Pa eto je — odgovori kočijaš pokazujući selo, i dok on bi u reči, mi udosmo u tvrđavu.

20

Kod kapije sam spazio stari tučani top; ulice su bile uske i krivudave; kolibe niske i ponajviše pokriveno slamom. Zapovedio sam da me advezu komandantu i kola se začas zaustaviše pred drvenom kućicom, načinjenom na uzvišici blizu crkve, isto tako drvene. Niko me nije dočekao. Ušao sam u hodnik i otvorio vrata od prve sobe. Jedan stari invalid, sedeći na stolici, prišivao je plavu zakrpu na rukav zelenog mundira. Naredim mu da me prijavi.

— Uđi, baćuška, — odgovori invalid — naši su kod kuće.

Ušao sam u čistu sobicu, starinski nameštenu. U kutu je bio orman s posuđem; na zidu je visila oficirska diploroa pod staklom u ramu; oko nje šepurile su se jevtine sličice koje su prikazivale osvajanje Kistrina i Očakova, izbor neveste i mačkov pogreb. Kraj prozora je sedela starica u toplom grudnjaku i s maramom na glavi. Ona je motala konac, koji je držao, zategnut na rukama, ne'ki ćorav starčić u oficirskom mundiru.

— Šta želite, baćuška? — zapitala je ona i produžila svoj posao.

Odgovorio sam da dolazim na službu i da se javljam po dužnosti gospodinu kapetanu; govoreći o tome, obratim se onome čoravom starčiću, misleći da je on komandant, ali domaćica prekide moj unapred naučeni govor.

— Ivan Kuzmič naje kod kuće — reći će ona, — otišao je u posetu ocu Serafimu, ali ništa ne mari, baćuška, ja sam njegova domaćica. Molimo vas, budite kao kod svoje kuće. Sedi, baćuška.

Pozvala je devojkicu i zapovedila joj da pozove kozačkog podoficira. Starčić me je radoznalo pogledao onim svojim jedinim okom.

— Ako smem upitati, — reče on — u kome ste puku služili?

Zadovoljio sam njegovu radoznalost.

— A smem li pitati — nastavi on — zbog čega ste izvoleli preći iz garde u garnizon?

Odgovorio sam da su tako htele starešine.

— Po svoj prilici zbog postupaka koji ne dolikuju gardijskom oficiru? — nastavlja je neumorni ispitivač.

21

— Dosta si trtljao, — reći će mu kapetanica — vidiš da je mladić sustao od puta; nije mu do tebe... (dede, ravnije drži te ruke...) A ti, baćuška, — nastavi ona okrenuvši se meni — ne sekiraj se što su te gurnuli kod nas, iza božjih leđa. Nisi ti ni prvi, ni poslednji. Strpi se, pa ćeš se navići. Švabrin, Aleksej Ivanič, evo već peta godina kako je premešten kod nas zbog ubistva. Bog bi znao, kako je tako mogao da zgreši; on je, zamisli molim te, izišao jednom u polje s nekim i poručnikom, a behu poneli i sablje sa sobom, pa ti lepo ' udri iedan na drugoga, te ti Aleksej Ivanič zakla po • ručnika i to još pred dva svedoka! Šta ćeš? Grešiti je ' najlakša maistorija.

Utom dođe podoficir, mlad i stasit kozak.

— Maksimiču! — reći će mu kapetanica. — Odvedi • gospodina oficira negde na kvartir, gde je čistije.

— Razumem, Vasilisa Jegorovna, — odgovori podoficir. — Kako bi bilo da smestim njegovo blagorodstvo kod Ivana Poležajeva?

— Ne brbljai koješta, Maksimiču, — reče kapeta • nica — kod Poležajeva je i onako teskobno, a i kum mi | je i seća se da smo mu starešine. Odvedi gospodina oficira — kako vam ie kršteno ime i ime po ocu, baćuška?

— Petar Andrejič.

— Odvedi Petra Andrejiča kod Semiona Kuzova. Zlikovac, pustio mi konja u baštu. Nego, Maksimiču, je li sve inače u redu?

— Sve je, hvala bogu, mirno — odgovori kozak — sem što se kaplar Prohorov dohvatio za kike u kupatilu s Ustiniom Negulinom zbog vedrice vrele vode...

— Ivane Ignjatiču! — reći će na to kapetanica čoravom starčiću. — Vidi šta je s Prohorovom i Ustiniom, ko je prav, a ko kriv. Kazni oboje. E pa, hajde, Maksimiču, idi zbogom. Petre Andrejiču, Maksimič će vas odvesti u vaš kvartir.

Oprostim se. Narednik me odvede u kućicu koja je bila na visokoi obali reke, na samom kraju tvrđave. Polovinu kućice zadržava za sebe porodica Sprrnona Kuzova, a drugu odrediše meni. To .ie bila prilično uredna sobica, razdeljena na dvoje pregrađom. Saveljič počeo po njoj da posluje, a ja stao gledati kroz uzano prozorče.

22

Pređa mnom se pružila sumorna stepa. Postrance beše nekoliko kućica, a po ulici je lutalo nekoliko kokošaka. Stojeći na vratima s koritom, neka starica vabila je svinje koje su joj odgovarale prijateljskim groktanjem. Eto, u takvom sam kraju bio osuđen da

provodim svoju mladost! Mene pritište neka tuga, te odem od prozora i legnem da spavam bez večere, iako me je Saveljič nudio. On je pogružen ponavljao:

— Bože milostivi! Neće ništa da okusi! Sta će reći gospođa ako se dete razboli! Sledećeg jutra tek što sam počeo da se oblačim, otvoriše se vrata i kod mene uđe neki mlad, omalen oficir, crnpurast u licu i otmeno ružan, ali neobično živahna izraza.

— Oprostite mi — reče mi francuski — što dođoh bez ceremonije da se s vama upoznam. Sinoć sam doznao da ste došli i toliko sam bio željan da najzad vidim jedno ljudsko lice da se nisam mogao uzdržati. Vi ćete to poimiti kad ovde budete proživeli neko vreme.

Dosetio sam se da je to onaj oficir koji je premešten iz garde zbog dvoboja. Odmah smo se upoznali. Švabrin beše vrlo promućuran čovek. Govorio je duhovito i zanimljivo. Vrlo veselo, on mi opisa komandantovu porodicu, svoje društvo i kraj u koji me je bacila sudbina. Smeiao sam se od sveg srca, kad uđe ona, j invalid što je krpio mundir u komandantovom predsoblju i pozva me u ime Vasilise Jegorovne kod njih na ručak. Švabrin se ponudi da zajedno pođemo.

Blizu komandantove kuće spazismo na ulici dvadesetak starih invalida s dugom kosom i trorogim kapama. Bili su svrstani u front.

Pred njima je stajao komandant, krepak, visok starac u kapi i domaćoj haljini od kineske čoje. Kad nas je spazio, on nam priđe, reče mi nekoliko ljubaznih reči i opet poče da komanduje. Mi se zaustavismo da posmatramo učenje, ali on nas zamoli da idemo Vasilisi Jegorovnoj i reče da će odmah doći za nama.

— A ovde — dodao je — nemate šta da vidite.

Vasilisa Jegorovna primi nas bez uvijanja i srdačno, a prema meni se ponašala kao da smo se celog veka poznavali. Invalid i Palaška postavljali su sto.

23

— Šta se to danas moj Ivan Kuzmič dao na učenje? — reći će komandantovica. — Palaška, pozovi gospodina na ručak. A gde je to Maša?

Nato uđe devojka od osamnaest godina, obla lica i rumena, svetloplave kose, glatko začesljane za uši koje su joj prosto gorele. Na prvi pogled nije mi se naročito svidela. Gledao sam je s predubedenjem, jer mi je Švabrin opisao Mašu, kapetanovu kćer, kao savršenu glupaču. Marija Ivanovna sede u kraj i poče nešto šiti. Međutim doneše šči. Kako joj muž nije dolazio, Vasilisa Jegorovna ponovo posla Palašku po njega.

— Kaži gospodinu da gosti čekaju, šči će se ohladiti, a učenje mu neće, hvala bogu, uteći; stići će da se izviče,

Kapetan uskoro stiže u pratnji onoga ćoravog starčića.

— Šta je to s tobom, baćuška? — reći će mu žena. — Jelo je davno i predavno na stolu, a tebe čovek nikako da dozove.

— Treba da znaš, Vasilisa Jegorovna, — odgovori Ivan Kuzmič — da sam bio zauzet službenim poslom: moje soldatiće učio.

— Ta mani! — na to će kapetanica. — Samo se hvališ da učiš vojnike: niti njima služba ide u glavu, niti se ti u njoj mnogo razumeš. Bolje da sediš kod kuće, bogu da se moliš, to bi pametnije bilo. Dragi gosti, molim, izvolite za sto.

Seli smo da ručamo. Vasilisa Jegorovna nije nijednog trenutka začutala i obasipala me je pitanjima: ko su mi roditelji, da li su živi, gde su i kakvog su stanja. Čuvši da moj otac ima trista duša, rekla je:

— Lepo. bogami! Ima ti na ovom svetu i bogatih ljudi! A u nas je, baćuška, svega jedno čeljađe, samo ova devojka Palaška, ali, hvala bogu, živimo ipak. Muka je samo s Mašom; devojka na udaju, a kakva joj je sprema: gust češalj, metlica za kupanje i

marjaš (bože prosti!) da ima sa čim da ode u kupatilo. Biće dobro ako se nađe valjan čovek; inače će ostati usedelica, večita udavača.

24

Pogledao sam Mariju Ivanovnu koja je sva pocrvenela; čak su joj i suze kanule u tanjir. Bi mi je žao, te se požiruh da promenim razgovor.

— Cuo sarii — rekoh prilično nespretno — da se Baškirci pripremaju da udare na našu tvrđavu.

— Od koga si to, baćuška, izvoleo čuti? — upita Ivan Kuzmič.

— Tako su mi pričali u Orenburgu — odgovorio sam.

— Gluposti! — reći će komandant. — Kod nas već odavno to niko ni u usta ne uzima. Baškirci su preplašeni, a i Kirgize smo naučili pameti. Ne boj se, na nas neće navaliti, a udare li, takvu ćemo im zadati furu da će bar deset godina biti mirni.

— Zar vas nije strah — nastavim, okrenuvši se kapetanici — da ostanete u tvrđavi, izloženoj takvim opasnostima?

— Privikla sam, baćuška, — odgovori ona. — Pre dvadeset godina, kad su nas premestili iz puka ovamo, da bog sačuva kako sam se bojala tih prokletih nekrsta! Dogadalo se kad vidim risje kape, ili čujem njihovo piskutanje, da mi, veruj mi, dete moje, prosto srce zamre! A sad sam se toliko svikla da se ni s mesta ne pomaknem kad dođu da nam jave kako se zlikovci vulaju oko tvrđave.

— Vasilisa Jegorovna je vrlo hrabra gospa — primeti značajno Švabrin. — Ivan Kuzmič može to posvedočiti.

— Bogme da znaš, — reći će Ivan Kuzmič — junačkog je soja ova moja baba!

— A Marija Ivanovna? — upitao sam. — Da li je i ona tako hrabra kao vi?

— Maša hrabra? — odgovori njena mati. — Ne, Maša je plašljivica. Nikako ne može da čuje pucanj iz puške: odmah sva zatreperi. A kad je pre dve godine Ivanu Kuzmiču naspelo da na moj imendan puca iz našeg topa, moja ti se golubica od straha umalo ne preseli na onaj svet. Od onda više i ne pucamo iz toga prokletog topa.

Digosmo se od stola. Kapetan i kapetanica odoše da privilegnu, a ja krenem kod Švabrina s kojim sam proveo celo večer.

25

GLAVA CETVRTA

DVOBOJ

Izvoll, postavi se u pozituru, pa gledaj kako ću ti probosti figuru. Knjainin Prođe nekoliko nedelja i moj život u Bjelogorskoj tvrđavi postao ne samo snošljiv nego čak i ugodan. U komandantovoj kući primali su me kao rod rođeni. I muž i žena bili su vrlo čestiti ljudi. Ivan Kuzmič, vojničko dete koje je postalo oficir, bio je čovek neobrazovan i prost, ali vrlo pošten i dobar. Njegova žena upravljala je njime, što se slagalo s njegovom nebrigom. Vasilisa Jegorovna je i službene poslove smatrala kao da su njeni domaći i vladala je tvrđavom baš onako isto kao i svojom kućicom. Marija Ivanovna uskoro presta da se tuđi od mene. Upoznali smo se. Video sam da je to devojka razumna i osećajna. Postepeno sam postao odan ovoj dobroj porodici, pa čak i Ivanu Ignjatiču, onom ćoravom garnizonskom poručniku, o kome je Švabrin izmislio kako je tobož u nedopuštenim odnosima s Vasilisom Jegorovnom, u čemu nije bilo ni trunčice istine, ali se Švabrin zbog toga nije žacao. Postao sam oficir. Služba mi nije bila naporna. U ovoj bogom čuvanoj tvrđavi nije bilo ni smotre, ni učenja, ni stražarenja. Komandant je od svoje volje pokatkad učio vojnike, ali mu još nije pošlo za rukom da im utuvi koja je strana desna, a koja leva. Švabrin je imao nekoliko francuskih knjiga. Počeo sam čitati, i meni se otvori volja za književnost. Obično bih jutrom čitao, vežbao se u prevodenju, a ponekad

i u sastavljanju stihova. Gotovo uvek ručavao sam kod komandanta, gde sam obično provodio ostatak dana; tu bi uveče pokatkad navraćao i otac Gerasim sa ženom, Akulinom

26

Pamfilovnom, najvećom torokušom u celoj okolini. Sa A. I. Švabrinom viđao sam se, razume se, svaki dan, ali njegovi razgovori sve manje su mi bivali ugodni. Njegovo stalno podsmevanje komandantovoj porodici nikako mi se nije sviđalo, a osobito zajedljive primedbe

0 Mariji Ivanovnoj. Drugoga društva u tvrđavi ne beše, ali ja drugog nisam ni želeo. Protivno predskazivanju, Baškirci se nisu bunili. Spokojstvo je vladalo oko naše tvrđave. Ali mir naruši jedna iznenadna svađa.

Već sam rekao da sam se bavio književnošću. Moji pokušaji, za ono vreme, bili su izvrsni, i Aleksandar Petrovič Sumarokov, nekoliko godina docnije, vrlo ih je pohvalio. Jedared mi pođe za rukom da napišem pesmicu kojom sam i sam bio zadovoljan. Poznato je da pisci pokatkad, kao da im tobož treba saveta, traže dobronamerna slušaoca. Tako ti ja preprišem svoju pesmicu

1 odnesem je Svabrinu koji je jedini u čitavoj tvrđavi bio u stanju da oceni pesničku tvorevinu. Pošto sam načinio jedan mali uvod, izvadim iz džepa svoju sveščicu i pročitam mu ove stihove:

Od ljubavnih miisli bežim da ne mislim na nju mlad, i, ah, Mašu izbegavam, jer slobode ja sam rad!

Al' njene me oči plene, na njih mJslim noć i dan, svu mi dušu pomutiše, 'uzeše mii mir i san.

Ti što znadeš muke moje, sažali se na moj jad, na roba se smđluj svogai što za tobom gine mlad.

— Kako ti se čini? — upitam Švabrina očekujući pohvalu kao danak koji mi na svaki način pripada. Ali na moj veliki jed, Svabrin, obično pun obzira, glasno i jasno reče da mi pesma ne valja.

— A zbog čega? — upitao sam ga, krijući svoje nezadovoljstvo.

27

— Zbog toga — odgovorio je on — što mi ovi stihovi liče na pesme moga učitelja, Vasilija Kiriliča Tredjakovskog, i mnogo me podsećaju na njegove ljubavne kupletice — pa mi uze svesku i poče nemilostivo razglabati stih po stih i reč po reč, podsmevajući mi se vrlo zajedljivo. Nisam izdržao, nego mu oteh iz ruku sveščicu; rekao sam da mu nikad više, dok je živ, neću pokazivati svoja dela. Švabrin se podsmehnu i ovoj pretrrji.

— Videćemo — reče on — da li ćeš održati reč: stihotvorcima je potreban slušalac kao Ivanu Kuzmiču flašica s rakijom pred ručak. Nego, koja ti je ta Maša, što joj tako nežno ispovedaš svoju strast i ljubavne jade? Da nije možda Marija Ivanovna?

— Nije to tvoja briga — odgovorih namrštivši se — ma koja to Maša bila. Nije mi potrebna ni tvoja ocena,* ni tvoje dosetke.

— Oho! Pa ti si neki slavoljubiv stihotvorae i čedan ljubavnik! — nastavi Švabrin da me sve više razdražuje. — Nego, poslušaj drugarski savet: ako želiš da uspeš, savetujem ti da ne činiš to pesmicama.

— Gospodine, šta to znači? Izvoli se izjasniti.

— Vrlo rado. To znači, ako želiš da ti Marija Mironova dolazi u sumrak, umesto nežnih stihova pokloni joj par minduša.

U meni se uzmuti sva krv.

— A zašto ti o njoj tako misliš? — upitao sam, s mukotn savlađujući svoj bes.

— Pa zato — odgovorio je 011 s paklenim osmehom — što iz iskustva znam njenu narav i običaje.

— Lažeš, huljo! — uzviknuo sam sav besan — lažeš najbestidnije.

Švabrin se promeni u licu.

— A, ovo ti neće proći tek onako — reče on šćepavši me za ruku. — Vi morate da mi date zadovoljenje.

— Izvoli, kad god htedneš! — odgovorio sam ra dosno.

Bio sam toga trenutka kadar da ga rastrgnem. Smesta sam se uputio Ivanu Ignjatiću i zatekao ga s iglom

28

t

u rukama: komandantovica mu beše naredila da naniže pečurke radi sušenja za zimu.

— Gle Petra Andrejiča, — reče ugledavši me — dobro došli! Bašta vas bog dovede? Kakvim poslom, a'ko smem pitati?

Objasnio sam mu s nekoliko reči da sam se sukobio s Aleksejem Ivaničem i da molim njega, Ivana Ignjatiča, da mi bude svedok u dvoboju. Ivan Ignjatič me pažljivo sasluša, izbuljivši na mene ono svoje jedno oko.

— Vi ste izvoleli reći — reče mi on — kako hoćete da zakoljete Alekseja Ivaniča, pa želite da vam ja pri tome budem svedok? Je li tako, ako smem pitati?

— Sasvim tako.

— Zaboga, Petre Andrejiču, šta ste vi to naumili? Sporečkali se s Aleksejem Ivaničem? Cudna mi čuda! Ružna reč ne ostaje zapisana na čelu. On je vas uvredio, a vi njega ipsisjete; on vas po gubici, a vi njega po ušima, dvared, trired — pa se razidete, a mi ćemo vas već pomiriti. Ta zar je, smem li pitati, red zaklati svoga bližnjega? Još đenedene ako vi zakoljete njega: nek ide s milim bogom Aleksej Ivanič, ni ja mu nisam veliki prijatelj. Ali ako on vas iskasapi? Kako bi to izgledalo? Ko će izvući tanji kraj, ako smem pitati?

Mudrovanja razboritog poručnika nisu me pokolebala. Ostao sam pri svojoj nameri.

— Kako vam drago — reče Ivan Ignjatič — radite kako znate. Ali zašto da ja tu budem svedok? Za čije babe zdravlje? Tuku se ljudi — i jes' mi čudo, ako smem primetiti. Hvala bogu, išao sam ja i na Svedanina i na Turčina; svega sam se nagledao.

Pokušao sam da mu nekako objasnim šta treba da radi svedok u dvoboju, ali Ivan Ignjatič nikako nije mogao da me shvati.

— Kako hoćete — reče on — mogu da se umešam u tu stvar samo tako što ću otići Ivanu Kuzmiču da ga izvestim po službenoj dužnosti kako se u tvrđavi snuje zločin, protivan interesima države, te da bi gospodin komandant blagoizvoleo preduzeti nadležni postupak...

Uplašio sam se i stao moliti Ivana Ignjatiča da ništa ne kazuje komandantu; jedva sam ga ubedio; tek kada mi je dao reč, ostavim ga na miru.

29

Veče sam proveo, po svom običaju, kod komandanta. Trudio sam se da izgledam veseo i miran, da ne izazovem kakvu sumnju i da izbegnem dosadna ispitivanja, ali priznajem da nisam bio onako hladnokrvan kako se hvale gotovo svi oni koji su bili u mom položaju. Te večeri čeznuo sam za nežnošću i umilnošću. Marija Ivanovna svidala mi se više nego obično. Pomisao da je tnožda gledam poslednji put, budila je u meni dirljiva osećanja prema njoj. I Švabrin je takođe došao. Odvojim se s njim u kraj i ispričam mu svoj razgovor s Ivanom Ignjatičem.

— Sta će nam svedoci? — rekao mi je suvo. — Svršićemo i bez njih.

Ugovorismo da se tučemo iza plastova koji su se nalazili blizu tvrđave i da se nađemo tamo sutra u sedam časova izjutra. Razgovarali smo, naizgled, tako prijateljski da se Ivan Ignjatič izbrblja od radosti.

— Odavno je tako trebalo! — reče mi zadovoljno. — Bolji je mršav mir nego debela parnica; ako nije častan, a ono je koristan.

— Šta, šta, Ivane Ignjatiču? — reći će komandantovica, koja je u kutku gatala u karte.

— Nisam dobro čula.

Kad je opazio da mi nije pravo, Ivan Ignjatič se setio svoga obećanja i zbunio, te nije znao šta bi odgovorio. Švabrin mu priskoči u pomoć.

— Ivan Ignjatič — reče on — odobrava što smo se izmirili.

— A s kim si se to, baćuška, svadio?

— Ta sporečkali smo se prilično ozbiljno Petar Andrejič i ja.

— Zašto, bolan?

— Za tričarije: zbog neke pesmice, Vasilisa Jegorovna.

— Baš ste našli za šta da se svađate! Zbog pesmise... Pa kako se to dogodilo?

— Ta eto kako: Petar Andrejič je nedavno sastavio pesmu, pa je danas zapevao preda mnom, a ja razvučem onu moju omiljenu:

Kapetansko čedo krasno, ne šetaj u ponoć kasno.

30

te dođe do sukoba. Petar Andrejič se naljuti, ali je posle uvideo da svako ima prava da peva što mu je drago. Na tome se i svršilo.

Svabrinova drskost umalo me nije razbesnela, ali niko sem mene nije shvatio njegove grube dvosmislice; bar im niko ne obrati pažnje. S pesmica razgovor prede na pesnike, i komandant reče da su svi oni propalice i drevne pijanice, pa me je prijateljski posavetovao da se prođem stihotvorstva, kao posla koji ničemu dobrom ne vodi i koji smeta u službi.

Svabrinovo društvo bilo mi je nepodnošljivo. Ubrzo sam se oprostio s komandantom i s njegovom porodicom, otišao kući, pregledao svoju sablju, oprobao joj vrh i legao da spavam pošto sam zapovedio Saveljiču da me probudi pre sedam sati.

Sutradan u urečeno vreme stajao sam već iza plastova i čekao svog protivnika. Uskoro se i on pojavi,

— Može ko banuti — reče mi on — nego da požurimo.

Skinuli smo mundire, te ostasmo samo u košuljama. Isukali smo sablje. U tom trenutku iza plastova odjednom iskrsnu Ivan Ignjatič s pet invalida. On nas pozva da podemo kod komandanta. Poslušali smo protiv volje; vojnici nas opkoliše i mi se uputismo u tvrđavu za Ivanom Ignjatičem, koji nas je pobedonosno poveo, koračajući izvanredno dostojanstveno,

Uđosmo u komandantovu kuću. Ivan Ignjatič otvori vrata i svečano objavi:

— Doveo sam ih!

Dočekala nas je Vasilisa Jegorovna.

— Eh, baćuške moje! Našta mu to liči? Kako? Šta? U našoj tvrđavi da se desi ubistvo? Ivane Kuzmiču, odmah da ih uhapsiš! Petre Andrejiču! Alekseje

Ivaniču! Dajte odmah svoje sablje, dajte ih, dajte! Palaška, odnesi ove sablje u ostavu!

Petre Andrejiču, ovome se od tebe nisam nadala! Kako te nije stid! Još Alekseja Ivaniča razumem: on je zbog ubistva iz garde isteran, on ni u Gospoda Boga ne veruje, ali ti, zar i ti u to srljaš?

Ivan Kuzmič se potpuno složio sa svojom suprugom i dodao je:

— Bogme, Vasilisa Jegorovna istinu govori. Dvoboji su zvanično zabranjeni po vojnira propisima.

Međutim je Palaška uzela od nas naše sablje i odnela ih u ostavu. Nisam se mogao uzdržati da se ne nasmejem. Švabrin je ostao ozbiljan.

— Ma koliko vas poštovao, — reče on kapetanci hladnokrvno — moram primetiti da se uzalud izvoljevate uznemiravati, podvrgavajući nas svome sudu. Ostavite to Ivanu Kuzmiču: to je njegov posao!

— Ah, baćuška, — na to će komandantovica — pa zar muž i žena nisu jedna duša i jedno telo? Ivane Kuzmiču? Šta zazjavaš? Odmah ih gurni svakoga u po jedan budžak, o hlebu i vodi, da im te bube iziđu iz glave; pa nek ih otac Gerasim osudi na ispaštanje grehova, da pred bogom tnže oproštenje grehova, a pred ljudima čine pokajanje. Ivan Kuzmič riije znao šta da radi. Marija Ivanovna bila je neobično bleđa. Bura se postepeno utišala; komandantovica se umirila i naterala nas da se poljubimo. Palaška nam vrati sablje. Izišli smo od koroandanta prividno izmireni. Ivan Ignjatič nas je ispraćao.

— Sram da vas bude! — rekнем mu ljutito. — Potkazujete nas komandantu, a ovamo ste mi dali reč da nećete to činiti!?

— Tako mi boga na nebesima, nisam Ivanu Kuzmiču ni reč rekao o tome — odgovori on. — Vasilisa Jegorovna sve je ispipkala od mene. Ona je sve i naredila bez komandantova znanja. Nego, hvala bogu, što se sve ovako svršilo!

Posle tih reči on se vrati kući, a ja ostah sam sa Svabrinom.

— Naša se stvar ne može time svršiti — rekao sam mu.

— Naravno, — odgovori Švabrin — vi ćete mi svojom krvlju platiti za vašu drskost, ali će na nas, po svoj prilici, paziti. Moraćemo nekoliko dana da se pretvaramo. Do viđenja!

I mi se rastadosmo, kao da ništa nije bilo.

Ja sam se vratio kod komandanta i seo, po svom običaju, kraj Marije Ivanovne. Ivan Kuzmič nije bio kod kuće, a Vasilisa Jegorovna beše zauzeta domaćim

32

I

poslovima. Razgovarali smo u po glasa. Marija Ivanovna mi je nežno prebacivala što sam sve uznemirio svojim sukobom sa Svabrinom.

— Prosto sam premrla — rekla je — kad su nam kazali da ste naumili da se tućete sabljama. Baš ste vi muškarci čudni! Zbog jedne reči, koju biste zacemento zaboravili kroz nedelju dana, vi ste spremni da se koljete i da žrtvujete ne samo život nego i savest, pa i sreću onih koji... Ali verujem da vi niste prvi zapodeli svađu. Svakako je kriv Aleksej Ivanič?

— A zbog čega tako mislite, Marija Ivanovna?

— Pa tako... on uvek voli da se podsmeva! Ja ne trpim Alekseja Ivaniča. On mi je mnogo odvratn, ali začudo: nizašta ne bih želela da se i ja njemu tako ne sviđam. Toga bih se mnogo bojala.

— A šta vi mislite, Marija Ivanovna? Da li mu se sviđate ili ne?

Mariji Ivanovnoj zasta reč u grlu i ona pocrvene, pa će reći:

— Pa rekla bih... mislim da mu se sviđam. |—| Zbog čega vam se tako čini?

— Zato što me je prosio.

— Prosio? On vas prosio? A kada to?

— Prošle godine. Na mesecdva dana pre vašeg dolaska.

— I vi niste pristali da pošete za njega?

— Kao što izvolite videti. Aleksej Ivanič je, na\ ravno, čovek pametan, iz dobre porodice, ima i imanja, ali kad pomišlim da bih morala pod vencern pred svima da se poljubim sa njim... nizašta na svetu! Ni za kakvo blago!

Reči Marije Ivanovne otvoriše mi oči i razjasniše mi mnogo što šta. Sad sam shvatio zbog čega je Švabrin nju stalno progonio klevetama. Po svoj prilici bio je primetio našu uzajamnu naklonost, pa se trudio da nas razdvoji jedno od drugoga. Reči, koje su izazvale našu svađu, učiniše mi se još gadnije kada sam, mesto prostačkog i nepristojnog ruganja, video u njima namernu klevetu. Osetih još jače želju da kaznim drskoga klevetnika te sam nestrpljivo čekao zgodnu priliku.

3 Kapetanova kei d''o

Nisam dugo čekao. Idućega dana, dok sam sedeo nad jednom elegijom i grizući pero očekivao da mi naiđe nadahnuće, Švabrin kucnu u moje prozorče. Ostavim pero, uzmem sablju i izidem pred njega.

— Zašto da odgađamo? — rekao mi je Švabrin. — Na nas ne paze. Da se spustimo do reke. Tamo nam niko neće smetati.

Krenusmo ćuteći. Sišavši strmom stazicom, zastanemo kod same reke i isučemo sablje. Švabrin je bio veštiji od mene, ali ja snažniji i smeliji, a monsieur Bopre, kao stari vojnik, beše mi dao nekoliko časova mačevanja, kojima sam se koristio. Švabrin se nije nadao da ću mu biti toliko opasan protivnik. Dugo nismo mogli da jedan drugome zadamo nikakve rane, najzad, kad sam osetio da Svabrin malaksava, počnem živo 'navaljivati na njega i sateram ga gotovo u samu reku. Odjednom čujem kako me neko glasno doziva po imenu. Okrenem se i spazdm Saveljiča kako trči k meni stazom po obalskoj kosi... Baš u taj mah osetih jak ubod u grudi ispod desnog ramena i onesvestih se.

GLAVA PETA

LJUBAV

Ti, momo, ti lepoto, ti se, mlada ne udavaj dok ne pitaš oca, majku, oca, majku i roabinu, dok pameti np sakupiš i pameti i mnaza. Narodna pesma

Ako nađeš pobolje od mene — zaboravit' ti ćeš mene,

ako nađeš pogore od raene — setićeš se ti već mene. Isto

sam se osvestio, neko vreme nisam mogao doći k sebi i nisara shvatao šta se sa mnom dogodilo. Ležao sam na postelji u nepoznatoj sobi i osećao se vrlo slab. Preda mnom je stajao Savejič sa svećom u ruci.. Neko je vrio pažljivo odmotavao zavoje kojima su mi bili utegnuti grudi i ramena. Postepeno se moje misli razbistriše. Opomenuo sara se svoga d_voboja i dosetio se da sam bio ranjen. U taj mah škripnuše vrata.

— Šta je? Kako je? — šapatom će glas, od koga sam ustreptao.

— Uvek jednako, — odgovori Saveljič uzdišući — jednako bez svesti, evo već peti dan. Hteo sam se obrnuti, ali nisam mogao.

— Gde sam? Ko je tu? — rekao sam s velikom mukom.

Marija Ivanovna pride mojoj postelji i naže se nada mnom.

— Šta je, kako se osećate? — rekla je.

— Hvala bogu — odgovorio sam slabim glasom. — Jeste li to vi, Marija Ivanovna? Kažite mi... — ali nisam imao snage da nastavim, te začutah. Saveljič je uzviknuo. Lice mu se ozarilo radošću.

— Osvestio se! Osvestio! — ponavljao je on. — Slava tebi, Gospode! O, baćuška Petre Andrejiču! Ala si me uplašio! Nije šala! Peti dan!

Marija Ivanovna ga prekide u reči.

— Ne govori s njim mnogo, Saveljiču! — rekla je. — On je još slab.

Izišla je i sasvim lagano pritvorila vrata.

Moje se misli uzburkaše. Bio sam, dakle, u komandantovoj kući. Marija Ivanovna me je pohadala. Hteo sam da o ponečemu upitam Saveljiča, ali starac odmahnu glavom i zapaši ušL Neraspoložen zatvorim. oči i ubrzo utonem u san.

Kad sam se probudio, zovnem Saveljiča ali jnesto njega spazim nad sobom Mariju Ivanovnu, pozdravila me je svojim andeoskim glasom. Ne mogu opisati slatko osećanje koje me obuze u tom trenutku. Dohvatio sam njenu ruku i pripio se uz nju oblivajući je suzama punim milja. Maša je nije otimala... i odjednom njena usta takoše se moga obraza, i ja osetih vreo i svež poljubac. Oganj me svega prože.

— Draga, dobra Marija Ivanovna, — rekoh joj — budi moja žena, usreći me! Ona dođe k sebi.

— Umirite se, tako vam boga — rekla je ona i otrgla od mene svoju ruku. — Vi ste još u opasnosti: može rana da se otvori. Pričuvajte se, bar radi mene!

Kad je to rekla, izišla je, a ja sam ostao opijen zanosom. Sreća me podiže iz mrtvih. Biće moja! Voli me! Ova misao obuze čitavo moje biće.

Otada mi je svakoga trenutka bivalo sve bolje. Pošto u tvrđavi nije bilo drugoga lekara, lečio me je pukovski berberin koji, hvala bogu, nije mnogo mudrovao. Mladost i snažan sastav brzo me oporaviše. Negovala me je čitava komandantova porodica. Marija Ivanovna nije se od mene odmicala. Razume se da sam prvom pogodnom prilikom nastavio prekinutu izjavu; Marija Ivanovna me je sada slušala strpljivije. Bez ikakvog prenemaganja priznala mi je da i ona mene voli i rekla mi da će se i njeni roditelji isto tako radovati njenoj sreći.

— Ali dobro razmisli — dodala je — da se tvoja rodbina ne usprotivi?

36

i

Ja se zamislih. U majčinu nežnost nisam sumnjao, ali znajući očevu narav i njegove misli, osećao sam da ga moja Ijubav neće baš ganuti i da će na nju gledati kao na ludovanje mlada čoveka. Ja sam to iskreno poverio Mariji Ivanovnoj, ali sam ipak odlučio da pišem ocu što je moguće rečitije i da ga molim za roditeljski blagoslov. Pokazao sam pismo Marlji Ivanovnoj, kojoj se ono učini tako ubedljivo i ganutljivo da nije sumnjala o njegovom uspehu, te se predade osećanjima svoga nežnoga srca sa svom poverljivošću mladosti i Ijubavi. Sa Švabrinom sam se pomirio čim sam ozdravio. Koreći me zbog dvoboja, Ivan Kuzmič mi reče:

— Eh, Petre Andrejiču! Trebalo bi i tebe da strpam u zatvor, ali si i onako već kažnjen. A Aleksej Ivanič sad sedi pod stražom kod mene u magazii za žito, a sabIja mu je pod ključem kod Vasilise Jegorovne. Neka se malo razmisli i nakaje!

Bio sam isuviše srećan da bih gajio u srcu neprijateljska osećanja. Stao sam moliti za Švabrina i dobri komandant uz pristanak svoje supruge odluči da ga oslobodi. Švabrin dođe k meni; izjavio je da mnogo žali zbog onoga što se među nama dogodilo; priznao je da je on svemu kriv i zamolio me da zaboravim što se dogodilo. Kako po prirodi svojoj nisam zlopamtilo, ja mu Iskreno oprostim i našu svađu i ranu koju mi je zadao. Njegova kleveta činila mi se da je samo jed zbog povređena samoljublja i neuslišane Ijubavi pa sam velikodušno opraštao svome nesrećnom suparniku.

Uskoro sam ozdravio, te sam se mogao preseliti u svoj stan. Nestrpljivo sam očekivao odgovor na poslano pismo, ali nisam smeo da se nadam i trudio sam se da potisnem

tužne slutnje. S Vasilisom Jegorovnom i s njenim mužem još nisam razgovarao, ali ih moj predlog svakako ne bi iznenadio. Ni ja, ni Marija Ivanovna nismo se trudili da od njih skrivamo svoja osećanja, i bili smo već unapred uvereni da će pristati.

Najzad jedno jutro Saveljič uđe k meni s pismom u rukama. Zgrabio sam ga drhteći. Adresa je bila napisana očevom rukom. To me je pripremio za nešto važno, pošto mi je pisma obično pisala majčica, a on obično pri kraju dodao samo nekoliko redaka. Dugo nisam otpećivao

37

omot, pročitavajući svečani natpis: »Sinu mome, Petru Andrejeviču Grinjovu, u guberniju orenburšku, u tvrđavu bjelogorsku«. Trudio sam se da po potezima ruke pogodim duševno raspoloženje u kome je pismo 'pisano; najposle odlučim se da ga raspećatim i još iz prvih redova shvatim da je sve otišlo do vrata. Pismo je gla

sift: »Sine moj Petre! Pismo tvoje u kome moliš od nas naš roditeljski blagoslov i pristanak da se oženiš Marijom Ivanovnom, kćerju Mironova, primili smo petnaestog ovoga meseca, i ja ne samo da ne nameravam da ti dam moga blagoslova i pristanka nego* se spremam da dođem do tebe da te uzgred poučim za tvoje budalaštine, kao derište, bez obzira na tvoj oficirski čin, pošto si dokazao da si još nedostojan da nosiš sablju. Ona ti je poverena da braniš otadžbinu, a ne za duele s istim takvim dripcima kao i sam štos. Odmahću pisati Andreju Karloviču i moliću ga da te premesti iz Bjelogorske tvrđave negde podalje gde će budalaštine iz tebe izvetriti. Majka tvoja, kad je saznala o tvome dvoboju i o tome da si ranjen, od muke je pala u krevet i sada leži. Šta li će biti od tebe? Molim boga da se popraviš, mada se ne smem nadati tolikoj njegovoj milosti. Otac tvoj A. G.«

Kad sam pročitao ovo pismo, u meni se uzbudiše različita osećanja. Opori izrazi, koje otac nije štideo, duboko me uvrediše. Nipodaštavanje, s kojim je govorio

0 Mariji Ivanovnoj, činilo mi se ne samo nepristojno nego

1 nepravedno. Užasavala me je misao o mom premeštaju iz Bjelogorske tvrđave, ali od svega najviše me je rastužila vest da mi je mati bolesna. Ljutio sam se na Saveljiča, jer sam mislio da je on mojim roditeljima javio o mome dvoboju. Setajući uzduž i popreko po mojoj teskobnoj sobi, ja se zaustavih pred njim i rekoh mu, gledajući ga strašno:

— Tebi očevidno nije dosta što sam, zahvaljujući tebi, ranjen i čitav mesec dana bio na rubu groba, nego hoćeš da i majku moju umoriš!

Saveljiča kao da munja ošinu. 38

— Ako boga znaš, gospodine, — reče i samo što ne zarida — šta to izvoljevaš govoriti? Zar ja kriv što si ranjen! Bog je svedok da sam potrčao da te svojim grudima zaklonim od sablje Alekseja Ivanoviča! Prokleta starost ne dade ml. Ta šta sam ja to učinio majčici tvojoj?

— Šta si učinio? — odgovorih. — Ko je tebe molio da pišeš dostave o meni? Da mi te nisu postavili za špijuna?

— Ja pisao dostave o tebi? — odgovori Saveljič u suzama. — Gospode, care nebesni! Evo, izvolider pročitati šta mi piše gospodar, pa ćeš videti kako sam te dostavljao.

I tu on izvadi iz džepa pismo, te ja pročitah ovo: »Sram da te bude, pseto matoro, što mi nisi, i pored mojih strogih zapovesti, ništa javio o sinu mome Petru Andrejeviču, nego tuđi ljudi moraju da me obavestavaju o njegovim ludorijama. Tako li ti izvršuješ svoju dužnost i gospodarevu volju? Ja ću tebe, pseto matoro, poslati da svinje paseš zato što si utajio istiiu i što popuštaš mladiću. Po prijemu ovoga pisma naređujem ti da mi odmah odgovoriš kako je sada njegovo zdravlje

0 kome mi pišu da se popravilo; u koje je mesto upravo ranjen i da li su ga dobro zalečili«.

Bilo je jasno da je Saveljič preda mnom prav i da sam ga uzalud uvredio prekorom i sumnjičenjem. Zamolio sam ga da mi oprost, ali je starac bio neutašan.

— Eto, šta sam doživeo, pod moje stare dane — ponavljao je on — eto, kakvu sam milost zaradio od svoje gospode! I pseto matoro, i svinjar, pa čak"ja kriv

1 što si ranien? Ne, baćuška, Petre Andrejiću! Nisam ja, nego je prokleti musje svemu kriv: on te je naučio da se bodeš gvozdanim ražnjevima i da treskaš nogama o zemlju, kao da ćeš se bockanjem i treskanjem saćuvati od zla ćoveka. E, jes' nam trebalo najimati miisjea, rasipati uludo novce!

Ali ko li se to potrudio da izvesti moga oca o mome vladanju? General? Ta on se, rekao bih, nije mnogo o | meni brinuo, a Ivan Kyzmić nije smatrao da je potrebno izveštavati generala o mome dvoboju. Gubio sam se u domišljanju, Sumnje se moje ustaviše na Svabrinu. Je

39

dino je on imao koristi od dostave, jer bi me posle nje mogli premestiti iz tvrđave i tako prekinuti moje veze s komandanovom porodicom. Pošao sam da sve to kaćem Mariji Ivanovnoj. Ona me je doćekala na ulasku.

— Sta se to s vama dogodilo? — rekla je ćim me je videla. — Ala ste bleđi!

— Sve je svršeno! — odgovorio sam i dao joj oćevo pismo.

Sad doće red na nju da prebleđi. Kad je proćitala pismo, vratila mi ga je uzdrhtalom rukom i rekla po tresnim glasom:

— Vidi se da mi nije suđeno... Vaša me rodbina ne prima u svoju porodicu. Neka u svemu bude volja boćja. Bog najbolje zna šta nam treba. Šta da radimo, Petre Andrejiću! Budite bar vi srećni...

— Nećemo tako! — povićem ja i zgrabim je za ruku. — Ti mene voliš; ja sam spreman na sve. Hajdemo da padnemo pred noge tvojim roditeljima; oni su ljudi prostodušni, a ne gordeljivci surova srca... Oni će nas blagosloviti i mi ćemo se venćati... a posle, docnije, ja sam uveren, izmolićemo se i u moga oca; majćica će biti uz nas; ona će mi oprostiti...

— Ne, Petre Andrejiću, — odgovori Maša — neću poći za tetoe bez blagoslova tvojih roditelja. Bez njihova blagoslova nema za te sreće. Pokorimo se volji boćjoj. Nadeš li suđenicu, zavoliš li drugu, neka bog bude s tobom, Petre Andrejiću, a ja ću za vas oboje...

Tu se ona zaplaka i ode od mene; hteo sam poći za njom u sobu, ali sam osetio da nisam. u stanju da vladam sobom, te se vratim kući.

Sedeo sam utonuo u duboke misli, kad me Saveljić odjednom prekide.

— Evo, gospodine, — reće, dajući mi ispisan list hartije — pogledaj da li sarn ja potkazivać svoga gospodara i da li gledam da zavadim oca sa sinom.

Uzeo sam iz njegovih ruku hartiju; bio je to Sa~ veljićev odgovor na primljeno pismo. Evo ga od reći do

reći:

»Gospodaru Andreja Petroviću, oće naš milostivi!

Primio sam milostivo pismo vaše, u kom se izvoliš gneviti na mene, slugu svoga, i veliš da me sram bude

40

što ne vršim gospodarske zapovesti; ali ja nisam matoro pseto, nego verni vaš sluga, koji slušam gospodareve naredbe i usrdno vas svagda služih i doživih sede vlasi. A o rani Petra Andrejiča ništa vam nisam pisao da vas uzalud i bez potrebe ne preplašim, no čujem, gospoda, majka naša Avdotja Vasiljevna i bez toga se od straha razbolela, koje za njeno zdravlje moliću boga. A Petar Andrejič bio je ranjen ispod desnoga ramena, u grudi pod samu lažicu, dva palca duboko, i ležao je u komandantovoj kući, gde smo ga doneli s obale; lečio ga je, pak, ovdašnji berberin Stjepan Paramonov, i sad je Petar Andrejič, hvala bogu, zdrav, te o njemu osim dobroga nemam šta pisati. Starešine, kako čujem, zadovoljni su njime, a Vasilisa Jegorovna smatra ga kao da joj je rođeni sin. Sto se pak s njim dogodilo takvo priključenje, zato ne treba mladića koreti: u konja su četiri noge, pa se ipak spotakne. A što izvoljevate pisati da ćete me poslati da svinje pasem, to je vaša boljarska volja. A sada vam se klanjam ropski. Verni vaš kmet Arhip Saveljev«.

Nisam mogao da se nekoliko puta ne nasmešim, čitajući ovo sočinenije dobroga starca. Da odgovorim ocu nisam bio u stanju, a da se majka umiri činilo mi se da je dovoljno Saveljičevo pismo.

Od ovoga trenutka moj se položaj izmeni. Marija Ivanovna gotovo nije ni govorila sa mnom i na sve se načine trudila da me izbegne. Komandantova kuća mi se više nije milila. Ja se postepeno navikoh da sedim sam kod svoje kuće. Vasilisa Jegorovna se upočetku ljutila zbog toga na mene, ali videći da sam uporan, ostavi me na miru. S Ivanom Kuzmičem vidao sam se samo kad je to bilo potrebno zbog službe. Sa Svabrinom sam se sastajao retko i nerado, tim pre što sam primećivao da mi je i dalje pritajeni neprijatelj i to je potvrđivalo moje sumnje. Život mi posta nesnošljiv. Zapao sam u sumornu zamišljenost koja se pojačavala usamljenošću i besposlicom. Moja ljubav razbukta se u samoći te mi je bilo sve teže. Izgubio sam volju za či

41

tanie i kniiževnost. Duh mi klonu. Bojao sam se da ću U 3slé s uma ili se predati nevaljalom životu Ah ne ofiekivani događaji koji su bili od značajna uticaja na SSaTmoJ život, odjednom mi silno i blagotvorno potresoše dušu.

irn

GLAVA ŠESTA

PUGACOVljeva BUNA

Cujte i počujte vi, momci mladani, što ćemo vam starci sedi kazivati. Pesma Pre nego što počnem opisivati neobične događaje kojima sam bio svedok, moram reći nekoliko reči o prilikama u kojima je bila orenburška gubernija krajem godine 1773. Ovu prostranu i bogatu guberniju naseljavali su mnogi poludlvi narodi koji tek nedavno behu priznali vlast ruskih careva. Nenavikli na zakone i građanski život, a lakomisleni i žestoki, oni su se često bunili i primoravali vladu da ih neprestano nadzirava kako bi ih zadržala u pokornosti. Po mestima, za koje se smatralo da su pogodna, sagrađene su tvrđave i naseljene ponajviše kozacima, davnim goapodarima jajičkih obala. Ali jajički kozaci, iako dužni da čuvaju mir i bezbednost u ovom kraju, od nekoga vremena bili su i sami nemirni i opasni podanici vlade. Godine 1772. buknuła je pobuna u njihovom glavnom gradu. Behu je izazvale stroge mere generalmajora Traubenberga koji je hteo da nagna vojsku na potrebnu poslušnost. Zbog toga su Traubenberga kozaci divljački ubili, posle čega su svojevoljno promenili upravu, ali je vlast umirila najzad bunu kartečima i surovim kaznama.

Ovo se dogodilo kratko vreme pre moga dolaska u Bjelogorsku tvrđavu. Sve je već bilo mirno ili je izgledalo tako; vlast je vrlo lako poverovala u tobožnje pokajanje lukavih

buntovnika u kojima je potajno ključala mržnja; oni su čekali pogodnu priliku da obnove nered.

Nego da se vratim svojoj priči.

43

Jedne večeri (bilo je to početkom oktobra 1773. godine) sedeći sam kod kuće, slušao sam zavijanje jesenjega vetra i gledao kroz prozor oblake, kako plove pored meseca. Utom dođoše da me zovu komandantu. Odmah sam otišao. Kod komandanta sam našao Švabrina, Ivana Ignjatiča i kozačkoga narednika. U sobi nije bilo ni Vasilise Jegorovne, ni Marije Ivanovne. Komandant se pozdravi sa mnom zabrinuta lica. Zaključao je vrata i rekao nam da sednemo, osim kozačkom podoficiru koji je stajao kraj vrata. Zatim je komandant izvadio iz džepa hartiju i rekao nam:

— Gospodo oficiri, važna novost! Čujte šta piše general.

Posle toga natače naočari i pročitao ovo: »Gospodinu komandantu Bjelogorske tvrđave kapetanu Mironovu.

Strogo poverljivo.

Ovim vas obavestavam da je, pobegavši iz zatvora, donski kozak i raskolnik Jemeljan Pugačov izvršio neoprostivu drskost uzevši ime pokojnoga imperatora Petra III i sakupivši razbojničku družinu izazvao pobunu po jajičkim naseljima, te je već osvojio i razorio nekoliko tvrđava, počinivši svuda razbojništva i ubistva. Zbog toga, čim ovo primite, vi ćete, gospodine kapetane, odmah preduzeti potrebne mere da odbijete pomenutoga zločinca i samozvanca, a po mogućnosti i da ga potpuno uništite ako krene na tvrđavu, poverenu vašem staranju«.

— Preduzeti potrebne mere! — reče komandant skidajući naočari i savijajući hartiju. — Pa jest, lako je to reći. Zlikovac ti je očividno jak, a mi imamo svega sto trideset ljudi, ne računajući kozake, u koje se slabo možemo pouzdati, ne zameri mi Maksimiču. (Narednik se osmehnu.) Ipak, nemamo kud, gospodo oficiri! Budite savesni u službi, postavite straže i noćne izvidnice, a desi li se da napadnu, zatvorite kapiju pa izvedite vojnike. Ti, Maksimiču, dobro pazi na svoje kozake. Top da se pregleda i kako valja iščisti. A naročito pazite da sve ovo zadržite u tajnosti, te da u tvrđavi niko o ovome ne bi mogao da sazna pre vremena.

44

i

Posle ove zapovesti Ivan Kuzmič nas pusti da idemo. Ja sam izišao zajedno sa Švabrinom; razmišljali smo o onome što smo čuli.

— Šta misliš, kako će se ovo svršiti? — upitao sam ga.

— Bog bi ga znao, — odgovori on — videćemo. Zasad ne vidim još ništa ozbiljno. Ako li...

Tu se on zamisli i počeo rasejano zviždati neku francusku ariju.

Iako smo bili oprezni, po čltavoj tvrđavi se raznese glas da se pojavio Pugačov. Ma koliko cenio svoju suprugu, Ivan Kuzmič nizašta na svetu ne bi joj otkrio tajnu, koja mu je poverena u službenoj dužnosti. Kad je dobio pismo od generala, on prilično vešto ukloni Vasilisu Jegorovnu kazavši joj kako je otac Gerasim dobio iz Orenburga neke naročite novosti koje čuva u velikoj tajnosti. Vasilisa Jegorovna odmah je zaželela da pohodi popadiju; po savetu Ivana Kuzmiča povelala je sa sobom i Mašu da joj samoj ne bi bilo dosadno.

Pošto je sad bio potpuno gospodar, Ivan Kuzmič odmah poslala po nas, Palašku zaključala u ostavu da ne bi prisluškivala.

Kad se Vasilisa Jegorovna vratila kući, a ništa nije ispipkala od popadije, ona doznade da je za njenoga odsustva kod Ivana Kuzmiča bilo veće i da je Palaška bila pod ključem.

Dosetila se da ju je muž zavarao i stade ga ispitivati. Ali se Ivan Kuzmič pripremio za napad. Nije se nimalo zbunio i hrabro je govorio radoznoj saputnici svoga života. — Znaš, majčice, našim ženama naspelo da peći lože slamom, a kako od toga može nastati nesreća, strogo sam naredio da žene peći slamom ne lože, nego nek to čine prućem i suvarcima.

— Pa zašto ti je zato bilo potrebno da zatvaraš Palašku? — upita komandantovica. — Zbog čega je sirotica presedela u ostavi sve dok se mi nismo vratile?

Ivan Kuzmič se nije nadao takvome pitanju, te se zapetljao i promrmljao nešto bez glave i repa. Vasilisa Jegorovna vide da joj se muž pretvara, ali znajući da ništa od njega neće iskamčiti, presta da ga ispituje i povede reč o soljenim krastavcima koje je Akulina Pam

45
filovna spremala na sasvim osobit način. Vasilisa Jegorovna nije mogla usnuti čitavu noć i nikako se nije mogla dosetiti šta se to zbiva u muževljevoj glavi, a što ona ne sme znati.

Idućega dana, kad se vraćala sa službe božje, ona vide Ivana Ignjatiča kako izvlači iz topa krpice, kamenčiće, iverje i svakojake trice i kućine što su ih deca u njega natrpala. — Šta li znače ove vojničke pripreme? — pomisli komandantovica. — Da ne očekuju napade Kirgiza? Ali zar bi Ivan Kuzmič tajio od mene takve koještarije? Pozvala je Ivana Ignjatiča sa čvrstom namerom da od njega ispipka tajnu koja je mučila njenu žensku radoznalost.

Vasilisa Jegorovna porazgovara malo o domaćinstvu, kao što sudija počinje istragu sporednim pitanjima, da bi najpre uspavao opreznost onoga koga ispituje. Zatim je počutala nekoiiko trenutaka, duboko uzdahnula i rekla odmahujući glavom:

— Gospode bože moj! Svakojake vesti! Šta li će iz toga proizići?

— Eh, majčice! — odgovori Ivan Ignjatič. — Bog je milostiv: vojnika imamo dosta, džebane mnogo, a top sam očistio. Ta daćemo otpor Pugačovu. Daće Gospod da nas krmak ne proždere!

— A kakav je čovek taj Pugačov? — zapitala je komandantovica.

Vide Ivan Ignjatič da se izbrbljao, pa se ugrize za jezik. Ali je već bilo kasno. Vasilisa Jegorovna natera ga da joj sve prizna i dade mu reč da o tome neće nikom pričati.

Vasilisa Jegorovna održa svoje obećanje i nikom ne reče ni reči, osim popadiji i to samo zbog toga što se njena krava još napasala u stepi te bi je razbojnici mogli uhvatiti.

Uskoro su svi počeli govoriti o Pugačovu. Pričalo se svašta. Komandant posla kozačkoga narednika s nalogom da se o svemu dobro raspita po susednim naseljima i tvrđavama.

Podoficir se vratio posle dva dana i doneo izveštaj da je u stepi na šezdeset vrsta od tvrđave video mnoge vatre i čuo od Baškiraca da ide grdna sila.

46

i

Ali nije mogao reći ništa određeno zato što se bojao da ide dalje.

Među kozacima u tvrđavi počeo se opažati neobično uzbuđenje; po svima ulicama skupljali su se u gomile, tiho razgovarali među sobom i razilazili se kad bi ugledali koga od konjanika ili pešaka iz garnizona. Poslaše im uhode. Julaj, pokršteni Kalmik, donese komandantu važnu dostavu. Po Julajevim rečima, narednikov izveštaj bio je lažan; kad se vratio, lukavi kozak je kazao svojim drugovima da je bio kod buntovnika, da je video samoga njihovoga vođu koji mu je dopustio da mu poljubi ruku i da je dugo s njim razgovarao. Komandant je odmah zatvorio podoficira, a Julaja postavio na njegovo mesto. Ovu novinu kozaci primiše s očevitim nezadovoljstvom. Oni su se na sav glas bunili i Ivan Ignjatič, izvršilac komandantovih naređenja, čuo je rođenim ušima

kako su govorili: »Dobićeš ti već svoje, garnizonski pacove!« Komandant beše naumio da još toga dana ispita svoga zatvorenika, ali podoficir pobeže iz zatvora; pomogli su mu, po svoj prilici, njegovi jednomišljenici.

Jedna nova okolnost još više je uznemirila komandanta. Uhvatiše nekoga Baškrca sa buntovnim lecima. Zbog ovoga slučaja komandant naumi da ponovo sakupi svoje oficire, te je zaželeo opet da ukloni Vasilisu Jegorovnu zgodnim izgovorom. Ali kako je Ivan Kuzmič bio sušta prostodušnost i iskrenost, to ne nađe drugoga načina nego opet onaj isti kojim se već poslužio.

— Znaš, Vasilisa Jegorovna, — reče joj on iskašljujući se — atac Serafim, vele, dobio je iz varoši...

— Sto lažeš, Ivane Kuzmiču? — prekide ga komandantovica. — Ti to, znam ja, hoćeš da sazoveš savet, da se bez mene dogovarate o Jemeljanu Pugačovu. Ne prevari ti mene!

Ivan Kuzmič iskolači oči.

— O, majčice, — reče on — kad već znaš, e pa lepo, ostani; mi ćemo se porazgovarati i pred tobom.

— Tako, tako, baćuška moj, — odgovori ona — ne priliči tebi da lažeš; nego šaljider po oficire.

Opet smo se sastali. Ivan Kuzmič nam pred ženom pročita Pugačovljev proglas koji je pisao neki polupi

47

smen kozak. Razbojnik je objavljivao svoju nameru da će odmah napasti našu tvrđavu; pozivao je kozake i vojnike u svoju družinu, a komandire je opominjao da se ne odupiru, preteći im smrtnom kaznom u protivnom slučaju. Proglas je bio napisan grubim, ali jakim izrazima i morao je izazivati opasan utisak u glavama priprostih ljudi.

— Hulja jedna! — uzviknu komandantovica. — Šta se usuđuje da nam predlaže! Da mu izidemo u susret i pred njegove noge da položimo zastave! Vidi ti pasjega sina! Pa zar ne zna on da smo mi već četrdeset godina u službi i da smo se, bogu hvala, već svega nagledali? Zar je ikad bilo takvih komandira koji bi poslušali razbojnika?

— Ne bi trebalo da ih ima — odgovori Ivan Kuzmič. — A čuje se da je zlikovac već zavladao mnogim tvrđavama.

— Očevidno, on je zaista mnogo jak — primeti Švabrin.

— Evo, odmah ćemo saznati njegovu pravu jačinu! — reče komandant. — Vasilisa Jegorovna, daj mi ključ od ambara. Ivane Ignjatiču, dovedi onoga Baškirca, a Julaju naredi da donese ovamo kamdžiju.

— Cekaj, Ivane Kuzmiču, — reče komandantovica i ustade sa svoga mesta. — Treba odvesti Mašu nekud iz kuće; ako čuje jauk, uplašiće se. Pa i ja ti, pravo da kažem, nisam ljubitelj takvih ispitivanja. Ostajte u zdravlju!

U staro doba mučenje je toliko bilo ukorenjeno u sudskim običajima da je blagotvorni ukaz, koji ga je ukinuo, dugo ostao bez ikakva dejstva. Mislilo se da je priznanje samoga krivca preko potrebno da bi se potpuno utvrdila njegova krivica — misao ne samo bezrazložna nego i savršeno protivna zdravom pravnom shvatanju, jer ako se odricanje optuženoga ne prima kao dokaz njegove nevinosti, još manje može njegovo priznanje da bude dokaz njegove krivice. Čak i danas mi se dešava da slušam stare sudije kako žale za ukidanjem ovog varvarskog običaja. A u naše vreme niko nije sumnjao da je mučenje

preko potrebno — ni sudije, ni okrivljeni. Zato komandantova zapovest nije ni začudila ni uzbu

48

dila nikoga među nama. Ivan Ignjatič ode po Baškirca, koji je sedeo u ambaru kod komandantovice, pod ključem, i posle nekoliko trenutaka ovoga nesrećnika dovedoše u predsoblje. Komandant zapovedi da ga izvedu pred njega.

Baškirac je s mukom prekoračio prag (bio je u drvenim kladama) i snimivši visoku šubaru sa glave, zaustavio se kod vrata. Pogledam ga i stresem se. Nikad neću zaboraviti toga čoveka. Reklo bi se da mu je preko sedamdeset godina. Nije imao ni nosa ni ušiju. Glava mu je bila obrijana, a mesto brade štrčalo je nekoliko sedih vlasi; bio je omalen, suv i pogrbljen, ali mu je u uskim očima još plamteo oganj.

— Gle! — reče komandant kad je po njegovim strašnim belezima video da je to jedan od buntovnika kažnjenih godine 1741. — A pa ti si, stari vuče, kako se vidi, već bio jedared u našoj kljusi. Nije ti, znači, prvi put što se buniš kad ti je tikva tako glatko ostrugana. Pridider bliže; govori, ko te je poslao?

Stari Baškirac je ćutao i gledao u komandanta kao čovek koji ga uopšte ne shvata.

— Što eutiš, more? — nastavi Ivan Kuzmič. — Zar ne znaš ruski, zevzeče? Julaju, dede, upitaj ga na vašem jeziku ko ga je poslao u našu tvrđavu?

Julaj ponovi tatarski pitanje Ivana Kuzmiča. Ali je Baškirac i njega gledao s onim istim izrazom i nije odgovarao nijedne reči.

— Jakši,* — reče komandant — progovorićeš ti meni. Momci! Svucite s njega tu Iudašku šarenu anteriju, pa mu prošarajte leđa. Ali, pazi Julaju: dobro ga odaderi! Dva invalida počеше da svlače Baškirca. Na nesrećnikovom licu izbi nemir. On počе zverati na sve strane kao zverka kad je deca uhvate. A kad ga je jedan invalid zgrabio za ruke i, stavivši ih sebi oko vrata, podigao starca na svoja leđa, a Julaj uzeo kamdžiju i zamahnuo, Baškirac je tada zastenjao slabim glasom, punim preklinjanja i mašući glavom. otvorio usta u kojima se mesto jezika koprao kratki patrljak.

* Tatarska uzrečica: E, pa lepo...

4 Kapetanova kći

49

Kad se setim da se to dogodilo za moga života, a da sam sada doživio blagu vladavinu cara Aleksandra, moram da se divim brzim uspesima prosvetćivanja i širenja čovekoljubivih načela. Mladi čoveče! Ako ti moji zapisi dođu do ruku, seti se da su najbolje i najstalnije one izmene koje potiču od poboljšanja običaja, bez ikakvih nasilnih potresa.

Svi se zaprepastiše. Komandant reče:

— E, od njega ništa nećemo doznati, Julaju, odvedi Baškirca u ambar. A mi ćemo, gospodo, da se još o koječemu porazgovaramo.

Stadosmo raspravljati o našem položaju kad odjednom u sobu uđe Vasilisa Jegorovna, sva zadihana i vanredno uzbuđena.

— Šta se to s tobom dogodilo? — zapita komandant sav u čudu.

— Nevolja, baćuške moje! — odgovori Vasilisa Jegorovna. — Jutros je zauzeta Nižejezerska tvrđava. Sluga oca Gerasima vratio se maločas odande. Gledao je kako su je zauzimali. Komandant i svi oficiri su obešeni. Vojnici su svi zarobljeni. Dok se obrneš, zlikovci mogu biti i ovde!

Ova neočekivana vest jako me je potresla. Komandant Nižejezerske tvrđave, miran i skroman mlad čovek, bio mi je poznanik: pre dva meseca, kad je dolazio iz Orenburga sa svojom mladom ženom, beše odseo kod Ivana Kuzmiča. Nižejezerska tvrđava nalazila se dvadeset i pet vrsta daleko od naše tvrđave. Svakoga časa mogli smo i mi očekivati

Pugačovljev napad. Sudbina Marije Ivanovne živo mi izide pred oči, te mi srce prosto obamre.

— Slušajte, Ivane Kuzmiču! — rekao sam komandantu. — Naša je dužnost da branimo tvrđavu do poslednjega daha; o tome ne treba ni raspravljati. Ali valja misliti o bezbednosti žena. Pošljite ih u Orenburg ako je put još slobodan, ili u koju dalju, sigurniju tvrđavu, gde zlikovci ne bi mogli dopreti.

Ivan Kuzmič se okrete ženi i reče joj:

— Znaš, majčice, vaistinu dobro bi bilo da vas negde podalje uputimo dok ne svršimo s buntovnicima.

50

— Taman posla! — na to će komendantovica. — Zar ima gdegod tvrđave u koju tanad ne bi doprla? Po čemu Bjelogorska tvrđava nije sigurna? Hvala bogu, dvadeset "i dve godine u njoj živimo. Videli smo i Baškirce i Kirgize; odbranićemo se valjda i od Pugačova!

— Pa lepo, majčice, — odgovori Ivan Kuzmič, — od volje ti da ostaneš kad se uzdaš u našu tvrđavu. Ali šta da radimo s Mašom? Dobro će biti ako izdržimo opsadu ili sačekamo pomoć, ali ako zlikovci zauzmu tvrđavu?

— E, onda...

Na to se Vasilisa Jegorovna splete i začuta vanredno uzbuđena.

— Ne, Vasilisa Jegorovna, — nastavi komandant, primetivši da su njegove reči delovale, možda prvi put u njegovom životu. — Maša ovde ne može ostati. Poslaćemo je u Orenburg njenoj kumi: tamo ima dosta i vojske i topova, a i bedemi su od kamena. Pa i tebi bih savetovao da s njom pođeš; stara si, doduše, ali bi već videla šta bi s tobom bilo ako tvrđavu zauzmu na juriš.

— Dobro, — reći će komendantovica. — Neka tako bude, poslaćemo Mašu. A mene nemoj ni u snu moliti, ja odiaziti neću. Rašta bih se pod starost rastavljala od tebe i tražila sama za sebe grob u tuđem kraju. Zajedno smo živeli, zajedno ćemo umreti.

— I ta ti вреди — reče komandant. — A sad da ne oklevamo. Hajde, opremaj Mašu na put. Sutra, čim svane, ispratićemo je, a daćemo joj i pratioce, mada u nas nema ljudi na pretek. Nego, gde je Maša?

— Kod Akuline Pamfilovne — odgovori komendantovica. — Pozlilo joj čim je čula da je zauzeta Nižejezerska tvrđava; bojim se da se ne razboli. Bože milostivi, šta sve ne doživjesmo!

Vasilisa Jegorovna ode da pripremi kćer za put. Razgovor se kod komandanta produži, ali ja se više nisam mešao i ništa nisam slušao. Marija Ivanovna pojavi se na večeri bleđa i uplakana. Večerali smo ćuteći i digli se od stoJa brže nego inače, pa oprostivši se od cele porodice, razidosmo se svaki svojoj kući. Ali ja namerno zaboravim sablju i vratim se po nju; predosećao sam da ću zateći Mariju Ivanovnu samu. I doista, ona rae presrete na vratima i predade mi sablju. 4.

51

— Zbogom, Petre Andrejiču! — rekla mi je sva u suzama. — Mene šalju u Orenburg. Nek vam bog da života i sreće, možda će bog dati da se opet vidimo, a ne bude li tako... Na to ona zajeca. Ja je zagrlim.

— Zbogom, anđele moj, — reknern joj — zbogom, mila moja, željo moja! Ma šta se sa mnom dogodilo, veruj mi da će poslednja moja pomisao i poslednja moja molitva biti o tebi.

Maša je jecala privinuvši se mojim grudima. Ja je vatreno poljubim i brzo izidem iz sobe.

GLAVA SEDMA

NAPAD NA TVRĐAVU

Glavo moja, ej glavice, dosta si me ti služila, služila me, ej glavice, tries i tri ieta ravno, ali nisi doslužila ni koristi ni radosti, ni reć dobru ne dočeka, niti čina visokoga; već si sebi zaradila dva balvana povisoka i preko njih gredu jaku, svilen gajtan oko vrata.

Narodna pesma

Tu noć nisam spavao niti se svlačio. Bio sam naumio da u zoru odem na gradsku kapiju, kuda je Marija Ivanovna morala proći, i da se onde s njom poslednji put pozdravim. Osećao sam veliku promenu u sebi: nemir duše moje bio mi je mnogo manje težak nego onaj jad u kome sam se do skora gušio. Tuga od rastanka u meni se slivala s nejasnom, ali slatkom nadom, sa nestrpljivo očekivanom opasnošću i s osećanjem plemenita častoljublja. Noć je prošla neosetno. Hteo sam već da pođem od kuće kada se vrata otvoriše i preda mnom se pojavi kaplar koji mi reče da su naši kozaci noćas otišli iz tvrđave i nasilu odveli sa sobom Julaja, a da se oko tvrđave vrzmaju neki nepoznati ljudi. Prestravio sam se od pomisli da Marija Ivanovna neće stići da iziđe; brzo dam kaplaru neke naredbe i odmah požurim komandantu.

Već je svitalo. Jurio sam ulicom kad čuh da me zovu. Zaustavim se.

— Kuda ste pošli? — reče mi Ivan Ignjatič kad me sustiže. — Ivan Kuzimič je na bedemu i šalje me po vas. Pugačov je došao.

53

— Ođe li Marija Ivanovna? — upitao sam sa strepnjom u srcu.

— Nije dospela — odgovorio je Ivan Ignjatič, — put za Orenburg je presečen, a tvrđava opkoljena. Nije dobro, Petre Andrejiču!

Podosmo na bedem — uzvišenje koje je načinila priroda, pojačano ogradom od kolja.

Tamo su se već skupljali svi stanovnici tvrđave. Posada je stojala pod: oružjem. Top su bili prevukli uoči toga dana. Komandant je hodao ispred svoje malobrojne vojske.

Bliska opasnost ispunila je dušu staroga vojnika neobičnom hrabrošću. Po stepi, nedaleko od tvrđave, krstarilo je na konjima dvadesetak ljudi. Bili su, po svoj prilici, kazaci, ali je među njima bilo i Baškiraca koje je čovek lako mogao poznati po njihovim kapama od risovine i tulcima za strele. Komandant je obišao svoje trupe govoreći vojnicima:

— Hajde, deco, branimo danas našu majčicu caricu i pokažimo celom svetu da smo junaci, zakletvi verni!

Vojnici glasno povikaše da su spremni. Švabrin je stajao kraj mene i neprekidno posmatrao neprijatelja. Ljudi koji su jahali po stepi, kad opaziše pokret u tvrđavi, sabraše se u gomilu i stadoše da se među sobom dogovaraju. Komandant zapovedi Ivanu Ignjatiču da uperi top na njihovu gomilu i sam primače fitilj. Kugla zazvižda i prolete iznad njih, ali im ne nanese nikakve štete. Konjanici se raštrkaše i začas izgubiše ispred naših očiju. Stepa opuste.

Utom se pojavi na bedemu Vasilisa Jegorovna, a s njom i Maša koja nije htela da se od nje odvaja.

— Kako je? — reče komandantovica. — Kako napreduje boj? Gde je neprijatelj?

— Nije daleko — odgovori Ivan Kuzmič. — Daće bog, sve će biti dobro. Kako je, Maša, bojiš li se?

— Ne, tatice, — na to će Maša — kod kuće, samoj, rodbina ne usprotivi?

Pri tom me je pogledala i usiljeno se osmehnula. nehotice sam stegao balčak od sablje, jer sam se setio da sam je sinoć primio iz njenih ruku, u znak da ću njome štititi svoju dragu. Srce mi je usplamtelo. Zamišljao sam da sam njen vitez. Goreo sam od želje da

54

pokažem kako sam dostojan njena poverenja, te sam nestrpljivo čekao odlučni čas. Utom se iza visa, koji je bio na pola vrste od tvrđave, pojaviše novi buljuci konjanika i stepu uskoro preplavi mnogo ljudi, naoružanih kopljima i strelama. Među njima je na belom konju jahao čovek u crvenom kaftanu, sa golom sabljom u ruci: bio je to Pugačov glavom. Kad se zaustavio, okružiše ga i, očevidno po njegovoj zapovesti četvorica se izdvojiše i u trku dojahашe pod samu tvrđavu. Prepoznali smo u njima naše izdajice. Jedan je od njih držao iznad glave hartije, a drugi na koplje pobodenu Julajevu glavu koju je stresao s koplja i prebacio k nama preko ograde. Glava nesrećnoga Kalmika pade komandantu pred noge. Izdajnici su vikali.

— Ne pucajte, nego izlazite napolje pred cara. Car je ovde!

— A, daću ja vama! — povikao je Ivan Kuzmič. — Momci! Pali!

Naši vojnici opališe. Onaj kozak, koji je držao pismo, zaljulja se i pade s konja, ostali odjuriše natrag. Pogledao sam Mariju Ivanovnu. Toliko se uplašila kad je videla Julajevu krvavu glavu, a pri tom je još bila i zaglušena pucnjavom, da je izgledalo kao da se izbezumila. Komandant pozva kaplara i zapovedi mu da uzme hartiju iz ruku poginulog kozaka. Kaplar izide napolje i vrati se, vodeći za uzdu njegova konja. Predao je komandantu pismo. Ivan Kuzmič ga je pročitao u sebi i zatim ga pocepao na sitne komade.

Međutim, buntovnici su se, po svemu sudeći, spremali za napad. Uskoro su tanad počela da zvižde oko naših ušiju, a i nekoliko strela zabode se oko nas u zemlju i u ogradu.

— Vasilisa Jegorovna! — reći će komandant. — Ovde žene nemaju posla; vodi Mašu, vidiš da je devojka ni živa ni mrtva.

Vasilisa Jegorovna, koja se bila primirila od metaka, pogleda na stepu, na kojoj se moglo opaziti veliko komešanje, pa se zatim okrete mužu i reče mu:

— Ivane Kuzmiču, i život i smrt u božjoj su ruci; blagoslovi Mašu. Maša, pridi ocu!

55

Sva bleđa i uzdrhtala, Maša je prišla Ivanu Kuzmiču, pala na kolena pred njim i priklonila mu se do zemlje. Stari komandant prekrsti je triput, zatim je podiže, poljubi je i reče joj uzbuđenim glasom:

— Idi, Maša, i budi srećna. Moli se bogu. On te neće ostaviti. Ako se nađe dobar čovek, neka vam bog da ljubavi i sloge. Živite kao što smo živeli ja i Vasilisa Jegorovna. A sad zbogom, Maša! Vasilisa Jegorovna, vodi je što pre.

Maša mu se obisnu o vrat i zajeca.

— Daj da se i mi poljubimo — reče komandantovica i zaplaka se. — Zbogom, moj Ivane Kuzmiču. Oprosti mi ako sam te čim uvredila.

— Zbogom, majčice, zbogom! — reče komandant i zagrlji svoju staricu. — De, dosta! Hajdete kući, pa ako dospješ, obuci Maši sarafan.

Komandantovica ode sa ćerkom. Ja sam gledao za Marijom Ivanovnom; ona se osvrte i klimnu mi glavom. A Ivan Kuzmič se okrete k nama i svu pažnju obrati neprijatelju.

Pobunjenici se behu sakupili oko svoga vođe i odjednom stadoše da silaze s konja.

— E, sad se hrabro držite — reče komandant — sad će da navale.

U taj mah razleže se strašna dreka i alakanje; buntovnici su trkom jurili ka tvrđavi. Naš top bio je nabijen kartečom. Komandant ih pusti da se sasvim približe, pa odjednom opet opali. Karteč udari baš posred gomile. Pobunjenici se predvojiše i ustuknuše.

Njihov vođa beše ostao sam ispred njih... Mahao je sabljom i kao da ih je vatreno hrabrio... Vika i dreka, koja se bila za časak utišala, sad se opet podiže.

— Momci, — reći će komandant — sad otvarajte kapiju i udarite u doboš! Motnci, napred, na kapiju, za mnom!

Komandant, Ivan Ignjatič i ja u tren oka nadosmo se ispred bedema, ali se preplašeni garnizon i ne pomače.

— A što vi, deco, 'tojite? — povika Ivan Kuzmič. — Ako treba umreti, amrećemo; to nam je dužnost!

U tom trenutku pobunjenici navale na nas i prodru u tvrđavu. Doboš umuče, garnizon odbaci oružje, a mene oboriše, ali ja se dignem i zajedno sa buntov

56

i

nicima uđem u tvrđavu. Ranjen u glavu, komandant je stojao usred gomile zlikovaca koji su od njega tražili ključeve. Ja sam hteo da mu pritekнем u pomoć, ali nekoliko snažnih kozaka ščepaše me i svezaše pojasom govoreći:

— A, vi, što nećete da slušate cara, pokazaćemo mi vama!

Počeli su da nas vuku po ulicama; svet je izlazio iz kuća sa hlebom i solju. Razleže se i zvono sa crkve. Odjednom iz rulje povikaše da car na trgu čeka da mu privedu zarobljenike i da prima zakletvu. Narod nagrnu na trg; i nas tamo poteraše.

Pugačov je sedeo u naslonjači u tremu pred komandantovom kućom. Bio je u crvenom kozačkom kaftanu, opervaženom gajtanima. Na oči koje su plamtele, beše nabio visoku kapu od sobova krzna sa zlatnim resama. Lice mi se njegovo učini poznato. Oko njega behu kozačke starešine. Otac Serafim, bled i drščući od straha, stajao je na tremu s krstom u rukama i kao da ga je nemo preklinjao da bude milostiv prema žrtvama koje su na redu. Na trgu uskoro podigoše vešala. Kad smo se mi približili, Baškirci rasteraše narod, a nas privedoše Pugačovu. Zvono prestade i nastupi duboka tišina.

— Gde je komandant? — zapita samozvanac. Naš kozački podoficir izide iz gomile i pokaza na Ivana Kuzmiča.

Pugačov je strašno odmerio starca i rekao mu:

— Kako si se drznuo da se protiviš meni, svome gospodaru?

Onemoćao od rana, komandant skupi poslednje snage i odgovori čvrstim glasom:

— Ti nisi moj gospodar, ti si nikogović i samozvanac, da znaš!

Pugačov je strašno sveo veđe i mahnuo belom maramicom. Nekoliko kozaka dograbiše staroga kapetana i odvukoše ga na vešala. Na njihovoj gredi nađe se onaj onakaženi Baškirc koga smo mi juče ispitivali. On je držao u ruci omču i ja za tren oka ugledam nesrećnoga Ivana Kuzmiča kako se leluja u vazduhu. Tada privedoše Pugačovu Ivana Ignjatiča.

57

— Da se zakuneš — rekao mu je Pugačov — caru

Petru Fjodoroviču.

— Ti naš car nisi — odgovori Ivan Ignjatič ponavljajući reči svoga kapetaha. — Ti si, bratac, nikogović i samozvanac.

Pugačov je opet mahnuo maramicom i dobri poručnik bi obešen kraj svoga staroga zapovednika.

Dode red i na mene. Ja sam smelo gledao Pugačova, spremajući se da ponovim odgovor svojih viteških drugova. Tada, na svoje neiskazano iznenađenje, spazim usred buntovničkih starešina Švabrina, ošišana kružno i odevena po kozački. On pride Pugačovu i reče mu nešto

na uvo.

— Obesite ga! — rekao je Pugačov i ne gledajući me.

Namakoše mi omču oko vrata. Dok su me vukli pod vešala, ja se počnem u sebi moliti bogu, kajuci se iskreno pred njim za sve svoje grehove i moleći ga za spas svih milih srcu mome.

— Ne boj se, ne boj se! — govorili su mi moji krvnici; možda su zaista hteli da me ohrabre.

Odjednom čujem krik:

— Stan'te, prokletnici, pričekajte!

Mfoji krvnici stadoše. Pogledam: Saveljič se prostro pred noge Pugačovu.

— Oče rođeni! — govorio je moj jadni dedica, — šta će ti smrt ovoga gospodskog deteta? Pusti ga; dobićeš otkup za njega, a primera i straha radi bolje će biti da zapovediš neka, eto, obese mene, starca!

Na to Pugačov dade znak te mene odmah odvezaše i pustiše.

— Naš baćuška ti oprašta — rekoše mi.

Ne bih mogao reći da sam se u tom trenutku obradovao zbog svoga spasenja, ali ipak ne velim da mi je bilo krivo. Osećanja su mi bila isuviše pometena. Ponovo su me doveli pred samozvanca i gurnuli da kleknem na kolena pred njim. Pugačov mi podnese svoju žilavuruku.

— Celivaj ruku, celivaj ruku! — govorili su ljudi oko mene.

Ali ja bih više voleo i najtežu smrt nego tako podlo poniženje.

58

I

— Baćuška, Petre Andrejiču! — šaputao je Saveljič, stojeći iza mene i gurajući me. — Ne budi tvrdoglav! Šta te to košta? Pljuni, pa poljubi dušman... (pih!), poljubi ga u ručicu.

Ja se ne makoh. Pugačov spusti ruku i reče smešeći se:

— Njegovo je blagorodstvo, izgleda poblesavilo od radosti. Podignite ga! Mene podigoše i pustiše na slobodu. Ostao sam da vidim nastavak ove strašne komedije.

Stanovnici se počеше zaklinjati. Prilazili su jedan po jedan, celivali raspeće, a zatim bi se poklonili samozvancu. Tu su bili i vojnioi iz garnizona. Četni krojač, naoružan svojim tupim makazama. odsecao im jeperčine. Stresajući dlake, oni bi prilazili Pugačovu da mu poljube ruku, a on je govorio da im prašta i da ih prima u svoju družinu. Sve je to trajalo oko tri časa. Najzad se Pugačov diže iz naslonjače i siđe s trema, praćen svojim doglavicima. Dovedoše mu beloga konja, nakićenog bogatom opremom. Dva kozaka prihvatiše ga ispod pazuha i podigoše u sedlo. On reče ocu Gerasimu da će ručati kod njega. U tom trenutku razleže se ženska vriska. Nekoliko razbojnika beše izvuklo na trem Vasilisu Jegorovnu, svu raščupanu i razgolićenu. Jedan od njih je već dospeo da natuče na sebe njen ćurak. Drugi su vukli perine, kovčege, čajnik, rublje i svakojake prnje.

— Baćuške moje! — vikala je nesrećna starica. — Pustite dušu da se pokaje. Oci rođeni, vodite me Ivanu Kuzmiču.

Odjednom ona spazi vešala i poznade na njima svoga muža.

— Zlikovci! — vrisnu ona sva izbezumljena — šta to učinite s njim? Sunce moje, Ivane Kuzmiču, junačka glavo vojnička! Ne dohakaše ti ni pruski bajoneti, ni đulad turska, ni u boju junačkome ne položi život svoj, nego pogibe od begunca robijaša!

— Mičite tu matoru vešticu! — reče Pugačov.

Na to je jedan mladić kozak udari sabljom po glavi i orja pade mrtva na ulazne stepenice. Pugačov otide; narod nagrnu za njim.

• 59

GLAVA OSMA

• NEZVANI GOST

x

Nezvan gost teži od Tatarlna.

Poslovica

Trg se isprazni. Ja sam još stajao na istom mestu i nisam mogao da se priblerem, sav pometen od tako strašnih utisaka.

Najviše me je mučilo što ništa ne znam o sudbini Marije Ivanovne. Gde li je? Šta li je s njom? Da li je stigla da se sakrije? Da li joj je sklonište sigurno?... Sav obuzet brižnim mislima, ušao sam u komandantovu kuću... Bila je sasvim opustela; stolice, stolovi i sanduci polomljeni; posude porazbijano; sve razneto. Potrčim uz malene stepenice koje su vodile u gornju sobu, i prvi put u životu stupim u odaju Marije Ivanovne. Video sam joj postelju koju su razbojnici isprevrtali; orman je bio razlupan i opljačkan; kandilo je još žmirkalo pred ramom u kome ne beše ikona. Našlo se čitavo i ogledalce obešeno između prozora... Ali gde li je stanovnica ove čedne devojačke ćelije? Strašna misao pade mi na um: zamislio sam da je dopala zlikovcima u ruke. Srce mi se steglo... Gorko sam, gorko zaplakao i glasno izustio ime svoje ljubljene. U taj mah čuh lagani šum i iza ormana se ukaza Palaška, bleđa i tresući se od straha.

— Ah, Petre Andrejiču! — rekla je i pljesnula rukama. — Da strašna dana, da pokora!

— A Marija Ivanovna? — upitao sam nestrljivo. — Šta je s Marijom

Ivanovnom?

— Živa je gospođica — odgovori Palaška. — Sakrila se kod Akuline Pamfilovne.

— Kod popadije! — viknuo sam ilplašen. — Bože moj, pa tamo je Pugačov!

60

Poletim napolje iz sobe, za tren oka nađem se na ulici i navratnanos potrčim popovoj kući, niti šta videći, niti osećajući. Tamo su se razlegali vika, smeh i pesma... Pugačov je bekrijavao sa svojim drugovima. I Palaška je dotrčla onamo za mnom. Pošaljmem je da sasvim tiho izazove Akulinu Pamfilovnu. Popadija odmah iziđe k meni u hodnik sa praznom buklijom u rukama.

— Tako vam boga, gde je Marija Ivanovna? — upitam je tako uzrujan da se to ne može opisati.

— Leži, golupče moje, kod mene u postelji, tamo iza pregrade — odgovori popadija. — Nego umalo što nas ne snađe beda, Petre Andrejiču, ali hvala bogu, srećno prođe: zlikovac tek što je zaseo da ruča, a ona, jadniče moje, dođe k sebi i zaječa... Ja premrla od straha. On • oslušnu: »A ko to, stara, kod tebe uzdiše?« — Klanjam se ja do crne zemlje zlikovcu: »Sestričina moja, gospodaru; zanemogla, leži, evo, već drugu nedelju«. — »A je li mlada, ta tvoja sestričina?« — »Mlada je, gospodaru«. — »Ded, pokaži mi, stara, tu tvoju sestričinu«. — Meni srce da pukne, ali nemam kud. — »Izvoli, gospodaru, nego devojka ne može da ustane, da iziđe pred tvoju milost«. — »Ne mari, stara, sam ću poći da vidim«. —

I ode, anatemnjak, odista, za pregradu, ali da vidiš čuda! podigao zavesu pogledao je svojim kurjačkim očima — i ne bi ništa... bog je spasao. A veruj mi, ja i moj starac već se spremili za mučeničku smrt. Srećom ga ona, golupče moje, nije poznala. Gospode bože, kakvo smo slavlje dočekali! Prosto ne znaš šta da misliš! Jadni Ivan Kuzmič! Ko bi pomislio!... Pa Vasilisa Jegorovna? Pa Ivan Ignjatič! Zašto njega?... Kako to vas poštedeše? A šta velite za Švabrina, za Alekseja Ivaniča? Ošišao ti se u kružić, pa sad se s njima i on časti kod nas! Snašao se, nema šta! A kad sam ja pomenula bolesnu

sestričinu, on me, veruj, pogleda kao da me nožem probode; ipak, nije me izdao, hvala mu i za to.

U tom trenutku razleže se pijana vika gostiju i glas oca Gerasima. Gosti su tražili vina, te je domaćin zvao svoju suprugu. Popadija se uzvrpolji.

— Idite kući, Petre Andrejiču, — reći će ona, — sad mi nije do vas, zlikovci hoće da pijanče. Teško vama, ako zapadnete u njihove pijane ruke. Zbogom,

61

Petre Andrejiču. Šta je, tu je; bog nas valjda neće ostaviti!

Popadija otide. Ja krenem u svoj stan, donekle umiren. Prolazeći pored trga, spazim nekoliko Baškiraca kako se muvaju oko vešala i skidaju čizme s obešenih; umalo što nisam pobesneo, ali sam video da je uzaludno zauzimati se. Po tvrdavi su jurili zlikovci i pljačkali kuće oficira. Odasvud se razlegala vika buntovnika obuzetih pićem.

Kad sam stigao kući, Saveljič me dočeka na pragu.

— Hvala bogu! — povika kad me vide. — Već sam mislio da si opet pao u šake zlikovcima. Nego, baćuška Petre Andrejiču, zamisli, ove nam lopuže sve razgrabiše: odelo, rublje, stvari, posuđe — ništa nisu ostavili. Ali šta da radiš! Hvala bogu što su tebe živa pustili! A da li si im, gospodaru, poznao atamana?

— 'Ne, nisam poznao; a ko je?

— Kako, baćuška? Zar si zaboravio onu pijanduru što ti je izmamila kožuh na konačistu? Zečji kožuh sasvim nov novcat, a on ga, strvina jedna, do dna raspara, navlačeći ga na sebe.

Ja se silno iznenadih. Zaista, Pugačov je upadljivo bio sličan mome vodi. Bi mi jasno da su Pugačov i on jedno te isto lice, pa sam shvatio zbog čega me je poštdeo. Nisam se mogao načuditi zbog ovoga tako čudnog sticaja okolnosti: dečji kožuh, koji sam poklonio jednoj skitnici, spasava me vešala, a pijanica, koja se vucarala po drumskim krčmama, opseđa gradove i potresa carstvo.

— Bi li izvoleo da što pojedješ? — upita Saveljič, uvek isti u svojim navikama. — U kući nema ničega, nego da pođem, da procunjam, možda ću ti nešto pripremiti.

Ostavši sam, utonuo sam u misli. Šta da radim? Da ostanem u tvrdavi, koja je sad pod vlašću ovoga razbojnika, ili da pođem za njegovom družinom, nije bilo dostojno jednoga oficira. Dužnost mi je nalagala da se javim onamo gde bi moja služba još mogla biti korisna otadžbini u sadašnjim teškim prilikama. Ali ljubav me je jako podsticala da ostanem kraj Marije Ivanovne i da joj budem zaštitnik i branilac. Mada sam

62

predviđao da će se prilike brzo i sigurno promeniti, ipak sam morao da zadrhtim misleći o njenom opasnom položaju.

Moje misli prekide neki kozak koji dotrča i donese mi glas:

— Veliki gospodar te poziva!

— A gde je on? — upitao sam, spreman da poslušam.

— U komandi — odgovori kozak. — Posle ručka naš baćuška ode da se okupa, a sad se odmara. E, vaše blagorodstvo, po svemu se vidi, znatna je to osoba: o ruč&u j3 izvoleo pojesti dva pečena praseta, a u kupatilu se toliko pario da ni Taras Kuročkin nije mogao izdržati, nego je predao metlicu Fomki Bigbajevu i jedva se posle povratio hladnom vodom. Mora se priznati: sve nove osobite navike... A u kupatilu, vele, pokazao je svoje carske znakove na prsima: na jednoj strani dvoglavi orao, veliki kao talir, a na drugoj njegov sopstveni lik.

Nisam mislio da mu je potrebno ići uz nos i sporiti se, te se zajedno s njim uputim u komandantovu kuću. Zamišijao sam unapred svoj suret s Pugačovom i trudio sam se da

pogodim čime će se svršiti. Citalac se lako može dosetiti da mi nije bilo baš najtoplije oko srca.

Kad sam stigao do komandantove kuće, beše se već počelo smrkavati. Vešala sa svojim žrtvama su se jezivo crnela. Telo nesrećne komandantovice još se valjalo pod tremom, na kome su stražarila dva kozaka. Kozak, koji me je doveo, ode da me prijavi i odmah se vrati da me uvede u sobu u kojoj sam se sinoć onako nežno rastajao s Marijom Ivanovnom.

Ugledao sam neobičnu sliku. Za stolom, pokrivenim čaršavom i pretrpanim buklijama i čašama, sedeli su Pugačov i desetak kozačkih starešina, u kapama i šarenim košuljama, zagrejani vinom, zarurnenela lica i usjaktalih očiju. Među njima ne beše ni Švabrina ni našega kozačkoga podoficira, tek pridošlih izdajica.

— A, vaše blagorodstvo, — reče Pugačov ugledavši me. — Dobro došao; r nolim, izvoli, čast i mesto te čekaju. .

63

Njegovi drugovi se pribiše da mi načine mesta. Ja sam ćuteći seo nakraj stola. Moj susjed, neki mlad kozak, lep i naočit, nali mi čašu prostoga vina koje nisam ni okusio. Počeo sam radoznalo da posmatram ovaj skup. Pugačov je sedeo u čelu; bio se nalaktio o sto i podupro crnu bradu svojom širokom pesnicom. Na pravilnim i dosta prijatnim crtama njegova lica nije bilo ničega krvožednog. On se često obraćao čoveku pedesetih godina, nazivajući ga čas grofom, čas Timofejičem, a čas mu tepao »čika«. Svi su se ponašali među sobom kao drugovi i nisu ukazivali nikakve naročite počasti svome vođi. Govorili su o jutrošnjem napadu, o uspehu bune 1 o budućim namerama. Svaki se hvalisao, iznosio svoje mišljenje i slobodno se prepirao s Pugačovom. I na ovom čudnom ratnom veću odlučise da udare na Orenburg: smeo pokret koji se umalo ne ovenča kobnim uspehom. Dokonali su da pohod počne sutra.

— A sad, braćo, — reče Pugačov — dede da zapevamo pred spavanje onu moju omiljenu pesmicu. — Čumakove, počni!

Moj susjed oteže tankim glasom setnu splavarsku pesmu i svi je u horu prihvatise: Oj, ne šurmi, majko, zelena dubraivo, nemaj mi, junakju, misli zibunjftvatl, ja ti siutsra morarn na suđenje poći pred sudJiju strašnog, cara gospodara.

A kad meme stane svetli car pitati:

— Kaži merai pravo, hrabreni junače, sa kiim 'si harao, s kirn si hajuk bio* kaži metni redom sve drugove svoje?

— Kazaću td pravo, care pravoslavni, kazaću ti pravo i sve po isitini:

U mene bejaše do četiri druga: prvi drug mi beše noć u gori čarna, drugi drugar beše meni nož čelični, treći drugar beše meni konj zelenko, četvrti mi drugar beše luk tanani, a ulaoi hitri strele nekaljene. 64

Odgovara meni care pravoslavni:

— Be, aferim, sinko, hirabrenii junače, dobro si harao, još bolje se braniš!

Zato ću te, sinko, daram darivati:

u polju širokorn dvorcem previsoklim,
do dva dabra stuba s gredom poprečnom.

Teško je opisati kakav je utisak na mene učinila ova prosta narodna pesma o vešalima što su je pevali ljudi, predodređeni za vešala. Njihova strahotna lica, skladni glasovi, setan izraz kojim su pratili i bez toga izrazite reči, — sve me je to potreslo nekom uzvišenom stravom.

Ispivši još po jednu čašu, gosti se digoše od stola i pozdraviše s Pugačovom. Hteo sam da pođem za njima, ali mi Pugačov reče:

— Sedi, hoću s tobom da govorim. Ostadosmo nasamo.

Nekoliko trenutaka trajalo je naše obostrano ćutanje. Pugačov je netremice gledao, škiljeći pokatkad levim okom s nekim čudnovatim izrazom u kome je bilo i šeretluka i podrugljivosti. Najzad se nasmeja i to tako otvoreno i veselo da se i ja, gledajući njega, počeh smejati ni sam ne znajući zašto.

— Šta je, vaše blagorodstvo? — reče mi. — Uplašio si se, priznaj, kad su ti moji momci namakli omču na vrat? Valjda ti se nebo nije učinilo veće od ovčije kožice?!... A koprnuo bi se na gredici da ti nije bilo sluge. Odmah sam poznao onu staru kalašтуру. Bre, zar si mogao slutiti, vaše blagorodstvo, da je čovek, koji ti je pokazao put do konaka, bio glavom veliki car? — (Tu se on načini važan i tajanstven.) — Ti si mi mnogo zgrešio — nastavi on — ali ja sam te pomilovao zbog tvoga dobrog dela, zato što si mi bio na usluzi kad sam morao da se krijem od svojih neprijatelja. A tek imaš da vidiš kako ću te nagraditi kad dobijem svoje carstvo! Obećavaš li da ćeš mi iskreno služiti?

Pitanje ovoga lopova i njegova drskost učiniše mi se tako smešni da se nisam mogao uzdržati a da se ne osmehnem.

5 Kapetanova kći

65

•— Čemu se smeškaš? — zapitao me je i namrštio se. — Valjda ne veruješ da sam ja veliki car? Odgovaraj iskreno.

Ja se zbunih. Da priznam ovu skitnicu za cara, to nikako nisam mogao: izgledalo mi je da bih bio poslednja kukavica. Reći mu u lice da je varalica — značilo bi izložiti se smrti; na to sam ja bio spreman kraj vešala, pred očima celoga naroda kad sam plamteo srdžbom, ali sad mi se to činilo kao uzaludno razmetanje. Kolebao sam se. Pugačov je natmureno čekao moj odgovor. Najzad (ja se i danas sa zadovoljstvom sećam toga trenutka) osećanje dužnosti nadvlada u meni slabost ljudsku. Odgovorio sam Pugačovu: — Čuj, reći ću ti pravu istinu. Razmisli, mogu li ja tebe priznati za cara? Ti si čovek bistar pa bi i sam video da se pretvaram.

— Pa ko sam ja, šta ti misliš?

— Bog će te znati, ali ma ko bio, ti teraš opasnu šalu.

Pugačov me brzo odmeri.

— Ti, znači, ne veruješ — reći će on — da sam ja car Petar Fjodorovič? Pa, lepo. A zar junak ne može imati sreće? Zar nije u drevno doba carevao Griška Otrepjev? Misli o meni što hoćeš, ali ne odlazi od mene. Šta te se tiče ostalo? Ako ti nisam pop, mogu ti biti bar otac. Služi mi verno i iskreno, a ja ću te načiniti i feldmaršalom i knezom. Kako ti se ovo čini?

— Ne — odgovorih ja odlučno. — Ja sam plemić po rođenju, zakleo sam se gospodarici našoj, carici: tebi ne mogu služiti. A ti ako mi doista želiš dobra, pusti me onda da idem u Orenburg.

Pugačov se zamisli.

— Ako te pustim, — reče on — da li mi bar obećavaš da se nećeš protiv mene boriti?

— Kako bih mogao da ti to obećam? — odgovorio sam. — Sam znaš da to ne stoji do mene: ako mi naredi da idem protiv tebe, ja ću poći, druge nema. Ti si sad i sam zapovednik, i sam tražiš da te tvoji slušaju. Na šta bi to ličilo da se ja odreknem dužnosti kad moja služba bude potrebna? Moj život je u tvojoj ruci: pu

66

stiš li me — hvala ti; kazniš li me — bog nek ti sudi, A ja ti rekoh istinu.

Moja je iskrenost zaprepastila Pugačova.

— Neka ti bude — reče on pljesnuvši me po ramenu. — Kad kažnjavam — kažnjavam, kad praštam — praštam. Idi na koju god hoćeš stranu i radi šta hoćeš. Dođi sutra da se sa mnom oprostiš, a sad idi da spavaš, jer i mene već hvata dremež.

Oprostim se s Pugačovom i iziđem na ulicu. Noć beše tiha i hladna. Mesec i zvezde su jasno sjali, osvetljujući trg i vešala. U tvrđavi je sve bilo mirno i mračno. Samo je u krčmi plamtela vatra i razlegala se vika zaostalih pijanica. Pogledao sam sveštenikovu kuću. Kapci na prozorima i vrata bili su zatvoreni. Izgledalo je da je i u njoj sve mirno.

Dođem u svoj stan i nađem Saveljiča, zabrinutoga što me nema. Vest da sam slobodan neopisano ga je obradovala.

— Slava tebi, Gospode, — reče on krsteći se. — Čim se razdani, idemo iz tvi'dave kud nas oči vode. Ja sam ti nešto spremio, dede, povećeraš, baćuška, pa se odmori do jutra, kao na Hristovom kriocu.

Poslušao sam ga, i pošto sam večerao s velikim apetitom, zaspim na golom podu, premoren i duševno i telesno.

GLAVA DEVETA

RASTANAK

Sastanci mi slatki behu s tobom, devo prekrasna, al' sad teže no sa dušom rastajem se s tobom ja. Heraskov

U rano jutro probudi me doboš. Pođem na zborište. Tamo su se već svrstavale gomile Pugačovljevih ljudi oko vešala na kojima su još jednako visile jučeranje žrtve. Kozaci su bili na konjima, vojnici s puškama. Zastave su se vijorile. Nekoliko topova, među kojima sam poznao i naš, bilo je na lafetima spremno za nastupanje. Svi su stanovnici već bili na okupu, očekujući samozvanca. Kod trema komandantove kuće kozak je držao za uzdu divnog belog konja kirgiskoga soja. Počeh se obazirati . da vidim je li još tu komandantovičino telo. Behu ga , odneli malo podalje i pokrili asurom. Pugačov najzad , iziđe iz kuće. Narod, poskida kape. Pugačov заста u • tremu i sa svima se pozdravi.

Jedan od starešina predade mu torbicu sa bakarušama i on ih stade bacati pregrštima. Narod s vikom navali da ih kupi, što se ne svrši bez povreda. Pugačova opkoliše njegovi znatniji drugovi. Među njima je bio i Švabrin. Naši se pogledi susretoše; u mome je mogao pročitati preziranje, i on se okrete od mene s izrazom iskrene pakosti i potuljene podrugljivosti. Pugačov, kad me spazi u gotnili, klimnu mi glavom i prizva me.

— Slušaj, — rekao mi je — pođi odmah u Orenburg i javi od moje strane gubernatoru i svima genaralima da mi se nadaju za nedelju dana. Posavetuj ih da iziđu pred mene sa ljubavlju i poslušnošću kao sinovi pred roditelja; inače, čeka ih strašna kazna. I srećan ti put, vaše blagorodstvo!

68

Zatim se okrete narodu i reče, pokazavši mu Švabrina.

— Deco, evo vam novoga komandanta. Slušajte ga, u svemu, a on će mi odgovarati za vas i za tvrđavu.

Sav prestravljen slušao sam ove reči: Švabrin je postao zapovednik tvrđave; Marija Ivanovna ostajala je u njegovoj vlasti! Bože, šta li će s njom biti!

Pugačov siđe s trema. Privedoše mu konja. On hitro skoči u sedlo, ne sačekavši kozake koji su hteli da ga podignu.

U taj mah, iz gomile naroda, vidim, izišao moj Saveljič, prišao Pugačovu i predaje mu neku hartiju. Nisam se mogao dosetiti u čemu je stvar.

— Šta ti je to? — zapita Pugačov dostojanstveno.

— Pročitaj, pa ćeš izvoleti da vidiš — odgovori Saveljič. Pugačov uze hartiju i dugo je u nju gledao kao da čini nešto značajno.

— Što tako zamršeno napisa? — reći će on najzad. — Naše presvetle oči ne mogu tu ništa da razberu. Gde je moj obersekretar?

Neki omalen mladić u kaplarskom mundiru hitro priskoči Pugačovu.

— Čitaj naglas — reče samozvanac i dade mu hartiju. Bio sam vrlo radoznao da doznam šta je to mom dedici palo na um da piše Pugačovu. Obersekretar stade gromko da sriče na slogove:

— Dva halata, pamučni i svileni prugasti, šest rubalja...

— Šta to znači? — reče Pugačov i namršti se.

— Zapovedaj samo da čita dalje — odgovori mirno Saveljič.

Obersekretar produži:

— Mundir od takvoga zelenoga sukna, sedam rubalja. čakšire bele, čojane, pet rubalja. Dvanaest platnenih holandskih košulja s narukvicama, deset rubalja. Sanduče sa čajnim piborom, dve i po rublje...

— Šta to baljezgaš? — prekide ga Pugačov. — Sta se mene tiču čajni pribor i košulje s narukvicama?

Saveljič se nakašlja i poče da objašnjava.

— To je, baćuška, izvoli videti, spisak gospodskih stvari koje su razvukli ovi razbojnici.

69

— Kakvi to razbojnici? — preseče ga preteći Pugačov.

— Oprosti, omače mi se — odgovori Saveljič. — Bili razbojnici ili ne, tek tvoji momci sve do poslednjega komada ispreturaše i razvukoše. Ne ljuti se: u konja su četiri noge, pa se ipak spotakne. Naredi da se doeita.

— Dovrši — reče Pugačov.

Sekretar nastavi: dva pokrivača: jedan pamučni, a drugi od tafta, pamukom postavljen, četiri rublje. Bunde s lisičinom, postavljena crvenom svilom, četrdeset rubalja. Još zečji kožuh, dat tvojoj milosti u krčmi, petnaest rubalja.

— Kako to: još? — povika Pugačov, a u očima mu senu vatra.

Priznajem da sam se uplašio za svoga jasnoga čiču. On je ponovo hteo da se objašnjava, ali ga Pugačov prekide:

— Kako si smeo da mi se dovlačiš s takvim glupostima? — viknu on, zgrabi hartiju iz sekretarevih ruku i baci je u lice Saveljiču. — Glupava stankeljo! Opljačkali ih: čudna mi čuda! Trebalo bi, matora drtino, da večno moliš boga za mene i moje momke što ti i tvoj gospodar ne visite ovde zajedno s ovim mojim izdajnicima... Zečji kožuh! Daću ja tebi zečji kožuh! A znaš li ti da ja mogu sad da naredim da se s tebe živoga odere koža za kožuhe?!

— Tvoja volja, — odgovori Saveljič — ali ja nisam čovek slobodan i za gospodsku imovinu moram da odgovaram.

Očevidno, Pugačov je imao nastup velikodušnosti. Okrenuo se i odjahao, ne rekavši ni reči više. Švabrin i starešine odoše za njim. Trupe izidoše iz tvrđave u vojničkom poretku. Narod krenu da isprati Pugačova. Na trgu ostadosmo samo ja i Saveljič. Moj čiča je držao u rukama svoj spisak i razgledao ga s izrazom velike žalosti na licu.

Videći moju prisnost sa Pugačovom, on je mislio da je iskoristi, ali mu ta mudra namera ne pođe za rukom. Počnem ga grditi zbog njegove nespretnosti i nisam se mogao uzdržati od smeha.

70

— Smej se ti, gospodaru, — odgovori Saveljič — smej se, a kad bude moralo da se sve to ponovo nabavlja, videćemo da li će biti smešno.

Ppžurio sam sveštenikovoj kući da se vidim s Marijom Ivanovnom. Popadija me dočeka s tužnim glasom. Noću je Marija Ivanovna zanemogla od jake groznice. Ležala je van sebe i buncala. Popadija me uvede u njenu sobu. Lagano sam prišao njenoj postelji. Prenerazio sam se zbog promene na njenom licu. Bolesnica me nije poznala. Dugo sam stajao kraj nje i nisam čuo ni oca Gerasima ni njegovu dobru ženu koji su me, kako izgleda, tešili. Crne misli su me morile. Plašilo me je stanje jadne i nezaštićene sirotice, ostavljene među pobunjenicima zlih namera, a i lična moja nemoć. Švabrin, Švabrin, više od svega, bio mi je na pameti i mučio me. Imajući vlast od samozvanca da zapoveda tvrđavom, gde je trebalo da ova nesrećna devojka, nevinna žrtva njegove mržnje, ostane, on je mogao svašta počinuti. Šta da radim? Kako da joj pomognem? Kako da je oslobodim iz ruku ovoga zlikovca? Bio je samo jedan izlaz: odlučio sam da odmah krenem u Orenburg, da se što pre oslobodi Bjelogorska tvrđava i da koliko je moguće i ja tome pomognem. Oprostim se sa popom i Akulinom Pamfilovnom, usrdno ih moleći da paze na onu koju sam već smatrao svojom ženom. Dohvatim ruku jadne devojke i poljubim je, oblivajući je suzama.

— Zbogom, — govorila mi je popadija kad me je ispraćala — zbogom, Petre Andrejiču. Pa da se vidimo kad dođu bolji dani. Ne zaboravite nas i pišite nam počesće. Marija Ivanovna, sirotica, osim vas nema sada druge utehe i zaštite.

Kad sam izašao na trg, zastanem za trenutak, pogledam vešala, poklonim im se, pa krenem iz tvrđave i pođem orenburškim drumom, praćen Saveljičem koji me ni trenutka nije puštao iz oka.

Išao sam, zanet svojim mislima, kad odjednom čujem konjski topot. Okrenem se i vidim: iz tvrđave juri kozak s baškirskim konjem u povodu i daje mi iz daljine znake. Stanem i ubrzo poznam našeg kozačkog narednika. Kad je stigao do nas, on siđe sa svoga konja i reče mi, predajući mi uzde onoga drugog konja:

71

— Vaše blagorodstvo! Otac naš daruje vam konja i ćurak sa svojih ramena (za sedlo je bio privezan ovčiji kožuh). I još — tu se podoficir malo zbunio — daruje vam... pola rublje... ali sam je izgubio usput; oprostite mi velikodušno.

Saveljič ga pogleda popreko pa promrmlja:

— Izgubio usput! A šta ti to zvecka u nedrima?

Besramniče!

— Šta mi zvecka u nedrima? — reći će narednik nimalo se ne zbunivši. — Bog s tobom, dedice! To zvecka uzda, a ne polutak.

— Dobro, — reknem ja prekinuvši spor, — Zahvali se od moje strane onome ko te je poslao, a izgubljeni polutak gledaj da nađeš kad se budeš vraćao, pa ga zadrži za piće.

— Mnogo vam zahvaljujem, vaše blagorodstvo, — odgovori on okrećući svoga konja — večno ću se za vas bogu moliti.

Kad je to rekao, odjuri natrag držeći se jednom rukom za nedra, i začas ga nesta s vidika.

Ja navučem kožuh i uzjašem, a Saveljiča popnem iza sebe.

— Vide li ti, gospodaru, — reče mi starac — da nisam uzalud onoj hulji predavao molbu: posramila se lopuža, mada ova baškirska raga i ovčiji kožuh ne vrede ni polovinu onoga što su nam ovi lopovi zdipili i što si mu ti lično izvoleo pokloniti. Ipak, dobro će doći; ako od brza psa očupaš ma i pramen dlake, zauvar je.

GLAVA DESETA OPSADA GRADA

Zauze lugove i gore

i sa visova, k'o oro, osmotri odozgore. Iza tabora svoga oružja strašna pripravi, u njima munje sakrivši, noću se pod građom pojavi.

Heraskov

Kad smo stigli blizu Orenburga, spazismo gomilu robijaša obrijanih glava i lica rovašenih dželatskim kleštima. Orii su argatovali na utvrđenjima pod nadzorom invalida iz garnizona. Jedni su iznosili kolicima đubre iz rovova, drugi su ašovima kopali zemlju, a zidari su na bedem izvlačili cigle i popravljali gradske zidine. Kod kapije stražari nas zaustaviše i zatražiše nam pasoše. Ali kad narednik ču da idem iz Bjelogorske tvrđave, on me odvede pravo generalu u stan.

Nadoh ga u vrtu. Razgledao je jabuke koje je razgolitio dah jeseni i uz pomoć staroga baštovana pažljivo ih pokrivao toplom slamom. Njegovo je lice odisalo duševnim mirom, zdravljem i dobroćudnošću. On mi se obradova i poče da me ispituje o strašnim događajima kojima sam bio očevidac. Ja mu sve po redu kažem. Starac me je pažljivo slušao, podsecajući uzgred sasušene grančice.

— Siromah Mironov! — reče on kad sam završio svoju tužnu priču. — Žao mi ga je: bio je to dobar oficir. I madam Mironova bila je dobra dama; kako je samo majstorski pećurke solila za turšiju! A šta je s kapetanovom ćerkom, Mašom? Odgovorio sam da je ostala u tvrđavi, na popadijinoj brizi.

— Uh, uh, uh! — na to će general. — To je rdavo, vrlo rdavo. U razbojničku disciplinu nikako se ne može verovati. Šta li će biti sa jednom devojkom?

73

Odgovorio sam da Bjelogorska tvrđava nije daleko i da njegovo prevashodstvo svakako neće oklevati da pošalje vojsku koja će osloboditi njene nesrećne stanovnike. General odmahnu glavom u neverici.

— Videćemo, videćemo, — reče on. — O tome ćemo imati vremena da porazgovaramo. Molim, izvolte kod mene na čašicu čaja: danas će kod mene biti ratno veće. Ti nam možeš dati tačne podatke o onom nikogoviću Pugačovu i o njegovoj vojsci. A dotle idi da se odmoriš. Odem u dodeljeni stan, gde je Saveljič već cunjao i nestrpljivo sam čekao da dođe vreme određeno za većanje. Čitalac će već pojmiti da nisam propustio otići na savetovanje, koje je trebalo da toliko utiče na moju sudbinu. U zakazano vreme ja sam već bio kod generala. Zatekao sam kod njega jednog od gradskih činovnika, mislim upravnika carine, debeloga i rumenog starčića u zlatotkanome brokatnom kaftanu. On se poče raspitivati o sudbini Ivana Kuzmiča koga je nazivao kumom, i često me je prekidao i dopunjavao govor pi j tanjima i poučnim primedbama, što doduše nije poka (zivalo da je vičan vojnoj veštini, ali se videlo da je j čovek oštrouman i zdrava razuma. Utom se sakupiše i ostali koji behu pozvani. Kad su svi posedali i dobili po čašu čaja, general izloži sasvim jasno i opširno u čemu je stvar. —... —

— Mi sad, gospodo, — produži on — treba da odlučimo kako ćemo postupiti prema pobunjenicima: da napadamo ili da se branimo? Svaki od ovih načina ima svoje zgrade i nezgode. Dejstvovati napadački daje više nade da će neprijatelj što pre biti uništen; dejstvovati odbrambeno sigurnije je i bezopasnije... Dakle, da počnemo sakupljati glasove po propisanom redu, tojest, počevši od najmladih po činu. Gospodine potporučniče, — nastavi on obraćajući se meni — izvolite nam izložiti svoje mišljenje. Ustanem i, pošto sam najpre ukratko opisao Pugačova i niegovu družinu, stanem tvrditi da samozvanac nije kadar da se odupre pravoj vojsci.

Činovnici su moje mišljenje dočekali s očevitim nezadovoljstvom. Oni su u njemu videli naglost i žustrinu mladog čoveka, Nasta mrmljanje i ja jasno čuh

74

reč balavac, koju je neko rekao u po glasa. General se okrete meni i reče smešeći se: — Gospodine potporučniče, prvi glasovi u ratnim savetima daju se obično u korist nastupanja; to je propisani red. Sad ćemo nastaviti glasanje. Gospodine koleški savetniče, recite nam vi šta mislite!

Starčić u brokatnom kaftanu žurno ispi svoju treću čašu, u kojoj je čaj poprilično bio razblažen rumom, i odgovori generalu:

— Ja mislim, vaše prevashodstvo, da ne treba dejstvovati ni napadom, ni odbranom.

— Kako, kako, gospodine koleški savetniče? — reći će na to začuđeni general. —

Taktika ne zna za drugi način: pokret odbrane ili nastupanja...

— Vaše prevashodstvo, dejstvujte podmićivanjem.

— Ehehe! Vaše je mišljenje vrlo pametno. Dejstvovanje taktikom podmićivanja preporučljivo je i mi ćemo se koristiti vašim savetom. Možemo da obećamo za glavu te vancage... sedamdeset rubalja pa čak i stotinu... iz poverljivog kredita.

— I tada, — prekide ga upravnik carinarnice, — bio je kirgijski ovan, a ne koleški savetnik, ako ove lopuže ne predadu svoga harambašu, okovana u sve četiri.

:

— Još ćemo o tome razmisliti i porazgovoriti — odgovori general. — Ipak, u svakom slučaju, valja nam preduzeti i vojničke mere. Gospodo, glasajte popropisanom redu.

Pokaza se da su sva mišljenja protivna mome. Svi su činovnici govorili da je vojska nepouzdana, da je ratna sreća varljiva, da valja biti oprezan i tome slično. " Svi su bili za to da je pametnije ostati pod zaštitom topova iza tvrdih zidina od kamena nego na otvorenom polju okušati sreću u oružju. Najzad general, pošto je saslušao sva mišljenja, istrese pepeo iz lule i održa ovaj govor:

— Oospodo moja! Moram da vam izjavim da se ja lično potpuno slažem sa mišljenjera gospodina potporučnika, budući da je ovo mišljenje zasnovano na svim pravilima zdrave taktike koja gotovo uvek daje prvenstvo dejstvovanju nastupanja, a ne odbrani.

75

Tu on zasta i poče da puni svoju lulu. Moje je samoljublje trijumfovalo. Oholo sam gledao činovnike koji su se jedan sa drugim sašaptavali nezadovoljna i uznemirena lica. — Ali, gospodo moja, — nastavi on izdahnuvši zajedno sa dubokim uzdahom gust oblak dima od duvana — ja ne smem uzeti na sebe toliko veliku odgovornost kada se tiče bezbednosti pokrajina, koje mi je poverilo Njeno Imperatorsko Veličanstvo, svemilostiva carica tnoja. Zato se ja saglašavam s većinom glasova koja je odlučila da je najpametnije i najsigurnije očekivati opsadu iza gradskih zidina, a navalu neprijatelja odbijati artiljerijskom vatrom i (bude li moguće) ispadima iz tvrđave.

Sada dođe red na činovnike da me podrugljivo gledaju. Veće se razide. Morao sam da zažalim zbog slabosti ovoga čestitog vojnika koji se, protivno svome uverenju, opredelio za mišljenje neupućenih i neiskusnih ljudi. Nekoliko dana posle toga značajnog većanja saznadosmo da se Pugačov, veran svome obećanju, približuje Orenburgu. Ugledao sam buntovničku vojsku s visokih gradskih zidina. Učini mi se da je njihov broj deset puta veći nego u vreme poslednje navale kojoj sam bio očevidac. Imali su i artiljeriju koju je Pugačov pokupio iz malih, već osvojenih tvrđava. Setio sam se šta je odlučeno na veću i predviđao sam da ću dugo biti zatvoren među orenburškim zidinama, te umalo što nisam zaplakao od muke.

Neću opisivati opsadu Orenburga koja pripada istoriji, a ne porodičnim zabeležkama. Reći ću ukratko da je ova opsada zbog neopreznosti mesne uprave bila smrtonosna za

stanovnike koji su pretrpeli glad i sve moguće nevolje. Lako je zamisliti da je život u Orenburgu bio krajnje nepodržljiv. Svi su potišteno iščekivali rasplet svoje sudbine; svi su jadikovali zbog skupoće koja je doista bila strašna. Stanovnici se privikoše na đulad koja su doletala u njihova dvorišta, pa čak ni Pugačovljevi juriši nisu više izazivali opštu radoznalost. Ja sam umirao od čamotinje. A vreme je proticalo. Pisama iz Bjelogorske tvrđave nisam dobijao. Svi putevi behu prese

76

čeni. Rastanak od Marije Ivanovne posta mi već neizdržljiv. Mučilo me je što ništa o njoj nisam mogao saznati. Jedina mi je razonoda bila čarkanje s neprijateljem. Zahvaljujući Pugačovu, imao sam dobra konja, s kojim sam delio ono malo mršave hrane; na njemu sam svakoga dana izjahivao izvan grada da se čarkam s Pugačovljevim konjanicima. U ovom puškaranju nadmoćnost je obično bila na strani sitih i pijanih zlikovaca koji su imali dobre konje. Izmoždena gradska konjica nije im mogla odoleti. Katkad bi izlazila u polje i naša izgladnela pešadija, ali dubok sneg smetao joj je da uspešno deluje protiv raštrkanih opsadivača. Artiljerija je uzalud treštala s visokih bedema, a u polju bi se zaglibila, i iznureni konji nisu je mogli izvlačiti. Takva je bila slika naših vojnih operacija. I eto, to su orenburški činovnici nazivali opreznošću i pameću.

Jednom, kad nam nekako pođe za rukom da razbijemo i potisnemo jedan prilično veliki buljuk, nasrnem na kozaka koji beše zaostao za svojim drugovima; hteo sam već da ga ošinem svojom turskom sabljom, kad on najednom skide kapu i povika:

— Da ste zdravo, Petre Andrejiču. Pomozi vam bog! Pogledam i poznam našeg podoficira. Neopisano sam mu se obradovao.

— Zdravo, Maksimiču, — reko mu — jesi li odavno iz Bjelogorske tvrđave?

— Nisam, baćuška Petre Andrejiču; tek sam se juče vratio. Imam za vas jedno pisamce.

— A gde je? — uzviknem sav usplamteo.

— Kod mene — odgovori Maksimič i zavuče ruku u nedra. — Obećao sam Palaši da ću vam ga nekako doturiti.

I predade mi savijenu hartijicu, pa odmah odjaha. Razvijem je i drščući pročitam ove redove:

»Bogu je bilo ugodno da mi uzme u isti mah i oca i majku: nemam na zemlji ni rodbine, ni zaštitnika. Obraćam se vama, jer znam, da ste mi uvek želeli dobra i da ste spremni da pomognete svakome čoveku. Molim boga da ovo pismo na svaki način do vas stigne.

77

Maksimič je obećao da će vam ga predati. Palaša je čula takođe od Maksimiča da vas on često vidi iz daljine prilikom ispada, jer se vi nikako ne čuvate i ne mislite o onima koji se za vas u suzama bogu mole. Ja sam dugo bila bolesna, a kad sain ozdravila, Aleksej Ivanovič, koji u nas komanduje mesto pokojnoga tate, naterao je oca Gerasima da me njemu preda, preteći mu Pugačovom. Živim u našoj kući pod stražom. Aleksej Ivanovič goni me da pođem za njega. On veli da mi je spasao život zato što nije odao prevaru Akuline Pamfilovne koja je rekla zlikovcima da sam ja tobož njena sestričina. Ali meni bi bilo lakše da umrem nego li da se udam za takvog čoveka kakav je Aleksej Ivanovič. On postupa sa mnom vrlo surovo i preti, ako ne promislim i ne pristanem, da će me odvesti u logof onome zlikovcu, pa će vam se, veli, dogoditi što i Lizaveti Harlovoj.* Molila sam Alekseja Ivanoviča da mi ostavi rok da promislim. On je pristao da čeka još tri dana, a ne pođem li posie tri dana za njega, onda već neće biti nikakve milosti za meije. Baćuška, Petre Andrejiču! Vi ste moj jedini zaštitnik; zauzmite se za mene,

nesrećnicu. Molite generala i sve komandante da nam što pre pošalju pomoć ili dodite sami, ako možete. Ostajem pokorna vam nesrećna sirotica.

Marija Mironova«.

Kad sam pročitao ovo pismo, umalo što s uma nisam sišao. Pojurim u grad goneći bez milosti svoga jadnog konja. Uz put sam smišljao čas ovo, čas ono, kako bih spasao nesrećnu devojkicu, ali ništa nisam mogao smisliti. Kad sam stigao u grad, uputim se pravo generalu i strmoglavce banem kod njega.

General je hodao goredole po sobi, pušeci na lulu od ćilibara. Kad me vide, stade. Sva je prilika da ga je moj izgled začudio, počeo je da se zabrinuto raspituje zašto sam tako naglo ušao.

• Posle zauzeća jedne tvrđave, Pugačov Je uzeo za ljubavniou zarobljenu komandantovu ženu, ali kad je počeo podlegati njenom uticaju, njegovi su je doglavnici ubill.

78

— Vaše prevashodstvo, — rekнем mu — obraćam vam se kao ocu rođenom; bogom vas kumim, ne odbite mi molbu; tiče se sreće oeloga moga života.

:— U čemu je stvar, baćuška? — upita u čudu starac.

— Šta mogu za te da učinim? Reci mi!

— Vaše prevashodstvo, zapovedite mi da uzmem četu vojnika i pedeset kozaka, pustite me da očistim Bjelogorsku tvrđavu.

General me je netremice gledao; mislio je, po svoj prilici, da sam poremetio umom (u tome se gotovo nije varao).

— Kako? Da očistiš Bjelogorsku tvrđavu? — reče on najzad.

!— Jamčim vam za uspeh — odgovorio sam vatreno.

— Samo me pustite.

— Ne, mladiću, — reći će on mašući glavom. — U tako velikoj udaljenosti neprijatelj bi vas lako odsekao od veze sa glavnim strateškim središtem i izvojevao nad vama potpunu pobedu. Preisećena komunikaeija...

Kad sam video kako se sav zaneo u vojnička razmatranja, ja se uplašim i požurim da ga prekinem.

—! Kćer kapetana Mironova — rekнем mu — piše mi pismo i moli pomoć; Švabrin je goni da pođe za njega.

— Ta je li moguće? O, taj Švabrin, to je jedan veliki Schelm*, i ako mi dopadne šaka, narediću da ga odmah osude i da ga streljaju na bedemu tvrđave! Ali zasad moramo da se strpimo.

— Da se strpimo! — povikao sam van sebe. — A on dotle da se oženi Marijom Ivanovnom!

— O, pa to još nije nikakva nesreća — odgovori general. — Zasad joj je bolje da bude Svabrinova žena; može da je zaštititi, a kada ga puškaramo, tada, ako bog da, naći će joj se duvegija. Lepuškastе udovice ne ostaju stare devojke; to jest, htedoh reći da udovica brže nađe sebi muža nego devojka,

— Pre pristajem da umrem — rekнем u besu — nego li da je ustupim Švabrinu. Nevaljalae.

79

— De, de, de, de! — na to će starac. — Sad razumem: ti si, vidi se, zaljubljen u Mariju Ivanovnu. E, ta je druga stvar! Jadni mladiću! Pa ipak, nikako ti ne mogu dati četu vojnika i pedeset kozaka. Ta ekspedicija ne bi bila pametna i ja ne mogu da odgovaram za nju.

Ja oborih glavu; zahvati me oćajanje. Odjednom jedna misao sinu u mojoj glavi: u čemu je bila, ćitalac će videti u sledećoj glavi, kako vele starinski pisci romana.

**GLAVA JEDANAESTA
BUNTOVNICKO NASELJE**

U tome času, inače svirep, car lav je sit počiv'o. »Rašta Izvoli, sinko, u moju pešteru doći?« — zapitao je milostivo.

A. Sumarokov

Oprostim se od generala i požurim u svoj stan. Saveljič me dočeka, po svom običaju, sa savetima:

— Kakvo ti je to uživanje, gospodaru, da se razračunavaš s pijanim razbojnicima? Zar je to posao za plemiće? Nije sad vreme za to: propašćeš za bambadava. Hajd' još da si pošao na Turčina ili Švedanina, nego greh je i kazati na koga.

Ja ga prekidoh, pitajući ga: koliko imam svega novaca?

— Stići će ti — odgovori on zadovoljno. — Mada su nas lopuže svojski pretresle, ipak sam uspeo da sakrijem.

I rekavši to, on izvadi iz džepa dugačku pletenu kesicu, punu srebra.

— E, Saveljiču, — reknem mu ja — daj mi sad polovinu, a ostalo zadrži za sebe.

Idem u Bjelogorsku tvrđavu.

— Bačuška Petre Andrejiču! — reče moj dobri čiča uzdrhtalim glasom — zar se ne bojiš boga! Zar da se upustiš na put u ovo vreme kad nigde ne možeš maći od zlikovaca! Sažali se bar na svoje roditelje kad sam sebe ne žališ. Kuda ćeš? Zbog čega? Pričekaj malo dok ne dođe vojska i ne pohvata lopuže; tada idi na koju god hoćeš stranu.

Ali ja ostadoh čvrsto pri svojoj nameri.

— Dockan jesad razmišljati — odgovorio sam starcu — Moram ići, ne mogu da ne idem. Ne tuguj Saveljiču: 6 Kapetanova kći

bog je milostiv; valjda ćemo se videti. A ti pazi, ne žali para i ne skomrači. Kupuj što ti bude potrebno, ma bilo triput skuplje. Ja ti te novce poklanjam. Ako se ne vratim kroz tri dana...

— Ama šta ti to veliš, gospodaru? — preseče me Saveljič. — Zar da te pustim samoga! To nemoj ni u snu da me moliš. Kad si se već odličio da ideš, ja ću ma i peške za tobom, ali te ostaviti neću. Zar da ja bez tebe sedim iza ovih kamenih zidina? Valjda nisam poludeo. Kako hoćeš, gospodaru, ali ja bez tebe nigde neću.

Znao sam da se sa Saveljičem ne vredi prepirati, te mu dopustim da se pripremi za put. Posle po časa ja uzjašem svoga dobrog konja, a Saveljič neku mršavu i hromu kljusmu, pokion nekoga građanina koji nije više mogao da je hrani. Došli smo do gradske kapije i straža nas propusti, te izidismo iz Orenburga.

Poče se hvatati sumrak. Put me je vodio pored naselja Berde, Pugačovljeva staništa.

Drum beše zavejan snegom, ali po čitavoj stepi mogli su se videti konjski tragovi, svakoga dana obnavljani. Jahao sam brzim kasom. Saveljič je jedva uspevao da me prati izdaleka i svaki čas mi je dovikivao:

— Lakše, gospodaru, lakše, pobogu! Ova moja prokleta kljusma ne može da stigne toga tvog krakatog đavola. Kud brzaš? Da bar ideš na svadbu, nego možeš da zaradiš ćuskiju otkud se ne nadaš... Petre Andrejiču... bačuška, Petre Andrejiču!... Smiluj se!... Gospode milostivi, propašće mi moj gospodičić!

Uskoro se zasvetiče berdske vatre. Dojahasmo do jaruga, prirodnih utvrđenja ovoga naselja. Saveljič je išao za mnom ne prekidajući svoja žalostiva preklinjanja. Nadao sam se da ću srećno zaobići naselje, kad odjednom opazim u sumraku, pravo pred sobom, petoricu seljaka, naoružanih močugama; to je bila predstraža Pugačovljeva logora.

Viknuše nas. Kako nisam znao lozmku, hteo sam da ćuteći projašem mimo njih, ali me oni odmah opkoliše i jedan među njima zgrabi moga konja za uzdu. Potegnem sablju i

udarim seljaka po glavi; spasla ga je kapa, ali se ipak zateturao i ispustio uzdu iz ruku. Ostali se zbuniše i utekoše, a ja iskoristim ovaj trenutak, pa obodem konja i odjurim.

82

Tama bliske noći mogla me je spasti svake opasnosti, kad najednom, osvrnuvši se, vidim da mi nema Saveljiča. Nesrećni starac nije dospeo da na svome hromom konju pobegne od razbojnika. Šta da radim? Očekujem ga nekoliko trenutaka, pa kad sam se uverio da su ga zadržali, okrenem konja i pođem da ga spasavam. Kad sam se primakao jarugama, čujem iz daljine graju, viku i glas moga Saveljiča. Pognam brže konja i uskoro sam se opet obreo među onim seljacima strazarima što su me pre nekoliko trenutaka zaustavili. Saveljič je bio među njima. Behu svukli starca s njegova kljuseta i spremali se da ga vežu. Moj ih je dolazak obradovao. Vičući, jurnu na mene i za tren oka svuku me s konja. Jedan od njih, po svoj prilici starešina, izjavio nam je da će nas odmah odvesti caru.

— A naš bačuška — dodade — neka već naredi da li vas treba odmah veštati, ili sutra kad ograne sunašce božije.

Nisam se protivio, a i Saveljič se ugleda na mene, te nas stražari povedoše pobedonosno. Uzverasmo se preko jaruga i izbismo u naselje. Sve su krovinjare bile osvetljene. Svuda se razlegala graja i vika. Na ulicama sam sretao mnogo naroda, ali nas u mraku niko nije opazio niti prepoznao u meni orenburškoga oficira. Dovedi su nas pravo u kuću koja je bila na raskršću. Kraj vrata je stajalo nekoliko vinskih buradi i dva tdp.

— Evo i dvorca, — reče jedan seljak — odmah ćemo da vas javimo.

On uđe u krovinjaru. Pogledam Saveljiča; starac se krstio, čitajući u sebi molitvu. Dugo sam čekao; najzad se seljak vrati i reče mi:

— Ulazi; naš bačuška je naredio da uvedemo oficira. Ušao sam u krovinjaru, ili dvor, kako su ga zvali

seljaci. Osvetljavale su je dve lojane sveće, a po zidovima je bila oblepljena zlatna hartija; inače, klupe, sto, umivaonik na uzici, peškir o ekseru, mašice u uglu i prostrani ispuh na peći, pretrpan loncima — sve to beše kao i pu svakoj drugoj kolibi. Pugačov je sedeo pod ikonom, u crvenom kaftanu, s visokom kaporn na glari, dostojanstveno se podbočivši. Oko njega je stajalo ne

koliko njegovih znatnijih drugova s izrazom lažnog strahopoštovanja. Videlo se da je glas o dolasku oficira iz Orenburga izazvao kod pobunjenika veliku radoznalost i da su se spremali da me svečano dočekaju. Pugačov me je poznao na prvi pogled i njegovog tobožnjeg dostojanstva odmah nesta.

— A, vaše blagorodstvo! — reče mi on živo. — Kako je? Kojim dobrom?

Odgovorio sam da sam išao po svom poslu, ali su me njegovi ljudi zadržali.

— A kakav ti je to posao? — zapitao me je. Nisam znao šta bih mu odgovorio. Misleći da neću

da kazujem pred svedocima, Pugačov se okrete svojim drugovima i naredi im da se uklone. Svi su poslušali! osim dvojice koji se nisu makli s mesta.

— Govori slobodno pred njima — reče mi Pugačov — ja od njih ništa ne krijem.

Pogledao sam ispod oka samozvančeve ljubimce. Jedan od njih, oronuo i poguren starčić sa sedom bradom, nije na sebi imao mšta osobito osim jedne plave trake, prebačene preko ramena po sivoj seljačkoj kabanici. Ali nikada neću zaboraviti

njegovog druga. Taj je bio visoka rasta, vrlo stasit i plećat, a moglo mu je biti oko četrdeset i pet godina. Gusta, riđa brada, sive oei koje su se sjaktile, nos bez nozdrva i crveni ožiljci po čelu i obrazima, davali su negovom boginjavom, širokom licu izraz koji se ne da opisati. Na njemu je bila crvena košulja, kirgiski ogrtač i kozačke šalvare. Prvi (kako samkasnije saznao) bio je kaplarbegunac Bjeloborodov; drugi Afanasije Sokolov, nazvani Hlopuša, prognani kažnjenik koji je triput bežao iz sibirskih rudnika. Iako sam bio sav obuzet osećajima koja su me jedino uzbuđivala, ipak je društvo, u kome sam se ovako neočekivano našao, mnogo zabavljalo moju uobrazilju. Ali me Pugačov povrati svojim pitanjem: — Govori: kojim si to poslom došao iz Orenburga? Čudna mi misao senu kroz glavu: učini mi se da mi providenje, koje me po drugi put dovodi Pugačovu, daje prilike da ostvarim svoju nameru. Odlučim da se time koristim i, ne stigavši ni da dobro promislim što sam naumio, odgovorim na Pugačovljevo pitanje ovaka:

84

— Pošao sam u Bjelogorsku tvrđavu da spasem siročće koje tamo vređaju. Pugačovu planuše oči.

— Koji to od mojih ljudi sme da vređa siročće? — viknu on. — Ta da se rodio sa zvezdom nasred čela, neće izmaći mom sudu! Kazuj, ko je taj krivac?

— Švabrin je krivac — odgovorio sam. — On drži u zatvoru onu đevojku koju si bolesnu video kod popadije, i na silu hoće da se njome oženi.

— Pokazaću ja Švabrinu! — reče Pugačov preteći. — Upamtiće on šta biva s onima koji kod mene teraju svoj bes i čine zlo narodu. Obesiću ga!

:— Dopusti mi da kažem i ja svoju reč — na to će Hlopuša promuklim glasom. — Ti si pohitao da Švabrina postaviš za zapovednika tvrđave, a sad žuriš da ga obesiš. Već si uvredio kozake što si im postavio plemića za starešinu; ne plaši sad plemiće i ne kažnjavaj ih na prvu dostavu.

— Nemamo ih rašta ni žaliti ni milovati — rekao je starčić s plavom trakom. — Nisam s raskida da se kazni Švabrin, ali ne bi bilo loše propisno ispitati i gospodina oficira: zbog čega se udostojio doći. Ako on tebe ne priznaje za cara, onda rašta od tebe traži pravde, a ako te priznaje, zašto je sve do darias sedeo u Orenburgu s tvojim dušmanima? Kako bi bilo da zapovediš da ga privedemo na saslušanje, da mu potpalimo pod nokte malo vatrice; meni se čini da su nam njegovu milost poslali orenburski komandanti da nas uhodi.

Logika staroga zlikovca učini mi se dosta ubedljiva. Setio sam se u čijim sam rukama i svega me prože jeza, Pugačov opazi da sam se zbnurio.

— Nuto, vaše blagorodstvo, — reče mi on namignuvši. — Moj feldmaršal kanda pogada pravu istinu. A, šta misliš?

Pugačovljeva šala povrati mi hrabrost. Mirno sam odgovorio da sam u njegovim rukama i da može sa mnom uraditi što mu je drago.

— Dobro — reče Pugačov. — A sad reci mi kako je u vašem gradu?

— Hvala bogu, — odgovorio sam — sve je u redu.

85

— U redu? — ponovi Pugačov. — A narod lipsava od gladi!

Samozvanac je govorio istinu, ali ja, vezan zakletvom, počeh ga uveravati da su to samo puste glasine i da je u Orenburgu pripremljeno svakojake hrane.

— Zar ne vidiš — utaće se starčić — da te u oči iaže? Svi begunci kao jedan čovek tvrde da je u Orenburgu glad i pomor, da tamo jedu crkotine, i to im je čak poslastica, a njegova milost uverava nas da ima svega do "mile volje, Ako si već naumio da Švabrina vešaš, onda o ista vešala okači i ovoga mladića, da nikom ne bude krivo.

Reči prokletoga starca kao da pokolebaše Pugačova. Srećom Hlopuša poče da se protivi svom drugu.

— Batali, Naumiću, — reče mu on. — Ti bi samo davio i klao. E, baš si mi junačina! A ovamo duša ti u nosu. Sam u grob gledaš, a druge u njega turaš. Zar ti je malo krvi na duši?

— A otkad se ti to posveti? — na to će Bjeloborodov. — Otkud tebe da uhvati sažaljenje?

— Pa zna se — odgovori Hlopuša — grešan sam i ja (tu on steže svoju koščatu pesnicu i zadiže rukav, te pokaza rutavu mišicu) — i ova je ruka grešna zbog prolivanja hrišćanske krvi. Ali ja sam ubijao dušmanina, a ne gosta; nasred raskršća ili u čarnoj gori, a ne u kući, sedeći kraj peći; topuzom i sekirom, a nisam kao žena tutkao.

Na to se starac okrete u stranu i promrmlja:

— Rovašena njuško!

— Šta ti tamo šapućeš, matora rđo! — dreknu Hlopuša. — Daću ja tebi rovašenu njušku; strpi se, doći će i tvoje vreme; daće bog, onjušićeš i ti klešta... A dotle pazi da ti ne pobištem bradicu!

— Gospodo džanerali, — progovori dostojanstveno Pugačov. — Dosta ste se svadali. Ne bi bila šteta ni kad bi se svi orenburški psi koprnuli pod istim vešalima, ali će biti nevolje ako se naši kerovi među sobom podžaveljaju. Hajde, pomirite se.

Hlopuša i Bjelobrodov ne rekoše ni reči i mrko pogledahu jedan drugoga. Video sam da mi valja što pre promeniti razgovor koji se mogao svršiti vrlo nepo-

voljno za mene, pa obrativši se Pugačovu, rekнем mu veselo:

— Ah! Sasvim sam zaboravio da ti zahvalim za konja i za kožuh! Da tebe nije bilo, ne bih stigao do grada nego bih se smrzao na putu.

Moje je lukavstvo upalilo. Pugačov se razveselio.

— Dug valja odužiti — reče mi on namigujući i žmirkajući. — A sad da mi kažeš šta se tebe tiče devojka koju Švabrin vređa. Da ti nije prostrelila srce junačko, a?

— Ona mi je verenica — odgovorio sam Pugačovu, videći povoljnu promenu raspoloženja i nemajući više potrebe da krijem istinu.

— Tvoja verenica?! — povika Pugačov. — Pa što nisi ranije rekao! E, onda ćemo da te oženimo i da na tvojoj svadbi poigramo. — Zatim se okrete Bjeloborodovu: — Slušaj, feldmaršale! Njegovo blagorodstvo i ja stari smo prijatelji; da sednemo, da povečerao; starije je jutro od večera. Sutra ćemo videti šta ćemo s njim da uradimo.

Rado bih se odrekao ponuđene časti, ali se nije moglo izbeći. Dve mlade kozakinje, kćeri domaćinove, zastreše sto belim čaršavom, doneše hleba, čorbe, nekoliko buklija vina i piva i ja se po drugi put nađoh za trpezom s Pugačovom i njegovim strašnim drugovima. Pijančenje, koje sam i protiv volje imao prilike da vidim, produžilo se duboko u noć.

Najzad piće poče savladivati društvo. Pugačov zadrema za stolom, te se njegovi drugovi digoše i dadoše mi znak da ga ostavim. Izišao sam zajedno s njima. Hlopuša naredi da me stražar odvede u sudnicu, gde sam našao i Saveljiča i gde me s njim ostaviše pod ključem. Moj čiča bio je toliko zaprepašćen od svega što je video da se zbiva da me nije ništa pitao. Legao je u pomrčini i dugo uzdisao i stenjao; najzad. je zahrkao, a ja se dadoh u misli od kojih čitave te noći ni za trenutak oka ne sklopim.

Ujutru dođoše po mene: zove me Pugačov. Otišao sam kod njega. Pred njegovim vratima stajala su kola, u koja su bila upregnuta tri tatarska konja. Narod se skupljao po ulici. U tremu sretnem Pugačova: bio je putnički obučen, u bundi i kirgiskoj šubari. Oko njega su

bili njegovi jučeranjki drugovi, s izrazom strahopoštovanja koje je jako bilo u protivnosti sa svim onim čemu sam sinoć bio očevidac. Pugačov se veselo pozdravi sa mnom i naredi mi da sednem s njim u kola. Seli smo.

— U Bjelogorsku tvrđavu! — reče Pugačov plećatom Tatarinu koji je stojeće kočijašio. Srce mi silno zakuca. Konji podoše, praporci zazveckaše i kola poleteše...

— Stoj! Stoj! — razleže se glas koji sam isuviše poznavao. Spazio sam Saveljiča koji nam je trčao u susret. Pugačov zapovedi da stanemo.

— Baćuška, Petre Andrejiču! — vikao je moj čiča. — Ne ostavljaj mene, starca, među ovim lopo...

— A ti si, rđo matora! — reče mu Pugačov. — Opet nam dade bog da se vidimo. Hajde, sedaj na bok.

— Hvala ti, gospodaru, hvala ti, oče rodeni! — govorio je Saveljič sedajući. — Dao ti bog da poživiš sto godina, što si se za mene starca pobrinuo i što si me utešio. Moliću se bogu za tebe dogod sam živ, a zečjega kožuha više ni spomenuti neću.

Taj zečji kožuh mogao je najzad da zbilja naljuti Pugačova. Srećom samozvanac ili ne ču ili pređe preko ove neuputne primedbe. Konji poleteše; narod je po ulicama zastajao i klanjao se do zemlje. Pugačov je otpozdravljao glavom na obe strane. Mi začas iziđosmo iz naselja i poletesmo ravnim drumom.

Lako je zamisliti šta sam osećao u ovom trenutku. Kroz nekoliko časova trebalo je da se vidim s onom, za koju sam već mislio da sam je izgubio. Zamišljao sam u sebi čas našeg sastanka... Mislio sam takođe i o ovom čoveku, u čijim je rukama bila moja sudbina i koji je čudnim sticajem prilika bio sa mnom u nekoj tajanstvenoj vezi. Sećao sam se plahovite surovosti i krvožednih navika onoga koji se nađe da bude spasilac moje drage! Pugačov nije znao da je ona kćer kapetana Mironova; ogorčeni Švabrin može mu sve odati, a sem toga i Pugačov je mogao odnekud doznati istinu... Šta će tada biti s Marijom Ivanovnom? Jeza me prože svega i kosa mi se nakostreši...

Odjednom Pugačov prekide moje misli, obraćajući mi se s pitanjem:

88

— O čemu se vaše blagorodstvo izvolelo zamisliti?

— Kako se ne bih zamislio? — odgovorio sam mu. — Ja sam oficir i plemić; koliko juče borio sam se protiv tebe, a danas vozim se s tobom u istim kolima, i sreća čitavoga moga života zavisi od tebe.

— Pa šta? — zapita Pugačov. — Strah te? Odgovorio sam, kad mi je već jednom oprostio život

da se nadam da će me ne samo poštediti nego i da će mi pomoći.

— I pravo imaš, tako mi boga, pravo imaš! — na to će samozvanac. — Video si da su te moji ljudi popreko gledali; starac je i danas tvrdio da si uhoda i da te treba udariti na muke, pa obesiti; ali ja ne pristadoh — dodade on tišim glasom da ga Saveljič i Tatarin ne bi čuli — setio sam se tvoje čaše vina i začjega, kožuha. Kao što vidiš, nisam baš onakva krvopija kako o meni govore vaša braća.

Pade mi na um zailzeće Bjelogorske tvrđave, ali nisam smatrao da treba da mu to osporim pa mu ništa ne odgovorih.

— Šta vele o meni u Orenburgu? — upita Pugačov pošto je malo počutao.

*• Vele da je teško s tobom izići na kraj. Ne može se poricati: dobro su te zapamtili.

Na samozvančevom licu se pojavi izraz zadovoljnog samoljublja.

— Da! — reče on veselo. — Dobro se bijem. Znaju li kod vas u Orenburgu o boju kod Juzejeve? Četrdeset džanerala pogibe, a četiri armije padoše u ropstvo.

Šta __ misliš, bi li pruski kralj smeo da se ogledne sa

Razbojnikova razmetljivost zabavljala me je.

— A ti, šta misliš, da li bi udesio Fridriha?

— Fjodora Fjodoroviča? Što da ne? Ta udesio sam vaše džanerale, koji su njega tukli! Dosad sam imao sreće u oružju. Daj mi vremena, pa da vidiš čuda kad udarim na Moskvu.

— A smeraš da udariš na Moskvu? Samozvanac se malo zamisli i reče poluglasno:

. — To je u božjoj ruci. Put mi je tesan; nemam dovoljno maha. Ljudi mi mnogo mudruju. Sve same lo

89

puže. Mor:— da sam na oprezi; pri prvom neuspehu oni bi svru šiju iskupili mojom glavom.

— Tako je — rekoh Pugačovu. — Pa zar nije bolje da ih sam ostaviš, dok je vreme, i da se poveriš caričinom milosrđu?

Pugačov se gorko osmehnu.

— Ne, — odgovori — kasno je za moje pokajanje. Za mene nema milosti. Nastaviću kako sam počeo. Ko zna? Možda će se uspeti! I Griža Otrepjev carovao je jedared u Moskvi.

— A znaš li kako je završio? Bacili su ga kroz prozor, zaklali, ognjem ga spržili, nabili njegovim pepelom top i ispalili.

— Slušaj, — reći će Pugačov u nekom bezumnom nadahnuću. — Ispričaću ti jednu bajku koju mi je u detinjstvu kazivala neka kalmička starica. Pitao jednom orao gavrana: Reci mi, gavranptico, od čega ti živiš na ovom belom svetu trista leta, a ja u svemu samo trideset i tri godine? — Zato, bačuška, — odgovori mu gavran, — što ti pijesh živu krv, a ja se strvom hranim. Orao pomisli: Hajde da pokušam i ja tako da se hranim. Dobro. Poleteše orao i gavran. I gle, opaze oni crknuta konja, spuste se i sednu. Stao gavran da kljuje i da hvali. Orao kljune jednom, kljune i drugi put, pa odmahne krilom i rekne gavranu: Ne, bratgavrane, umesto da se hranim trista godina strvinama, bolje da se jednom napojim živom krvlju, a posle šta bog da! — Kako ti se čini kalmička priča?

— Prilična — odgovorio sam mu. — Ali živeti od ubistva i zločina, to tek za mene znači kljucati strvinu.

Pugačov me pogleda začuđeno i ništa ne odgovori. Obojica začutasmo i svaki utonu u svoje misli. Tatarin oteže neku setnu pesmu; Saveljič se, dremajući, klatio na boku. Kola su letela po ravnom zimskom putu... Najednom, ugledam seoce sa zvonarom na strmoj obali Jajika, ograđeno koljem, — i za četvrt časa stigismo u Bjelogorsku tvrđavu.

GLAVA DVANAESTA

' SIROTICA

Ej, u naše jabučce nit je krune, nit grančice, ej, u naše kneginiiee, niti oea, nit' majčice da udadu devu mladu i blagoslov da joj dađu. Svatovac

Kola stigoše pred trem komandantove kuće. Narod ču Pugačovljeve praporce te je gomilama trčao za nama. Švabrin dočeka samozvanca na tremu. Bio je odeven po kozački i pustio je bradu. Izdajnik pomože Pugačovu da siđe s kola kazujući svoju radost i srdačnost podlačkim rečima. Kad je mene opazio, zbuni se, ali se brzo pribra i pruži mi ruku s rečima:

— I ti si naš? Odavno je trebalo! Okrenuo sam se od njega i ništa nisam odgovorio. Srce mi se steglo kad smo se našli u davno poznatoj sobi, u kojoj je na zidu visila diploma pokojnoga komandanta kao tužni epitaf prošlome vremenu. Pugačov sede na onaj isti divan na kome je nekad dremao Kuzmič kad bi ga uspavalo gundanje

njegove supruge. Švabrin ga lično posluži rakijom. Pugačov ispi jednu čašicu, pa reče, pokazujući na mene:

— Ponudi i njegovo blagorodstvo! Švabrin mi pride sa svojim poslužavnikom, ali ja i po drugi put okretoh od njega glavu. Izgledao je zbunjen. Kako je bio oštrouman, on se brzo dosetio da Pugačov nešto nije njime zadovoljan. Od njega je strepeo, a mene je gledao nepoverljivo. Pugačov se obavestio kako je u tvrđavi, šta se čuje o neprijateljskoj vojsci i drugirn sličnim stvarima. pa ga odjednom iznebuha zapita:

91

— Recider, bratac, kakvu to devojkju držiš kod sebe u zatvoru? Dela, pokaži mi je. Švabrin preblede kao mrtvač.

— Gospodaru, — reče uzdrhtalim glasom — gospodaru, nije onapod stražom... bolesna je... u sobi leži.

— Vodi me k njoj — reče samozvanac i ustade. Nemoguće je bilo izvrdati. Švabrin povede Pugačova

u sobicu kod Marije Ivanovne. Ja pođem za njima. Švabrin zasta na stepenicama.

— Gospodaru! — reći će on. — Vi možete od mene tražiti što god hoćete, ali nemojte dopustiti da tuđin ulazi u spavaću sobu kod moje žene.

Ja zadrhtah.

— Dakle, ti se oženi! — rekao sam Svabrinu, spre majući se da ga rastrgnem.

— Lakše! — prekide me Pugačov. — To je moja stvar! A ti, — nastavi on obraćajući se Švabrinu — nemoj mi se tu prenemagati i mudrovati: bila ona tvoja žena ili ne bila, ići ću k njoj s kim ja hoću. Vaše blagorodstvo, hajde za mnom.

Pred vratima od sobice Švabrin se opet zaustavi i reče isprekidanim glasom:

— Gospodaru, moram da vam . unapred kažem da je u vrućici i da već treći dan neprestano bunca.

— Otvaraj! — rekao je na to Pugačov.

Svabrin poče da traži po džepovima ključ, pa reče da ga nije poneo sa sobom. Pugačov gurnu nogom vrata i izbi bravu, te se vrata otvoriše i mi uđosmo.

Ja pogledam i sav pretrnem. Na podu, u pocepanom seljačkom odelu, sedela je Marija Ivanovna, bleđa, islabela, raščupane kose. Pred njom je stojala testijica s vodom, pokrivena komadom hleba. Ugledavši me, ona sva zadrhta i vrisnu. Sta je tad sa mnom bilo — ne sećam se.

Pugačov pogleda Svabrina i reče s gorkim pot smehom:

— Krasna ti je ova tvoja bolnica! — Zatim Mariji Ivanovnoj: — Reci mi, golubice, zašto te tvoj muž kaznio? Šta si mu skrivila?

92

— Moj muž! — ponovi ona. — Nije on moj muž! Nikada ja neću biti njegova žena! Ja bih pre umrla, i umreću ako me ne spasu.

Pogledavši preteći Švabrina, Pugačov mu reče:

— I ti si se usudio da mene varaš! Znaš li ti nikogoviću, šta si zaslužio?

Švabrin pade na kolena... U tom trenutku preziranje potisnu u meni sav osećaj mržnje i gneva. Sa gnušanjem sam gledao plemića kako se valja pred nogama ovoga begunca kozaka. Pugačov omekša.

— Praštam ti za sad — rekao je Švabrinu — ali znaj da ću se kad prvi put skriviš i ovoga setiti. — Zatim se okrete Mariji Ivanovnoj i reče joj ljubazno:

— Izlazi odavde, lepojko; dajem ti slobodu. Ja sam carMarija Ivanovna ga odmeri jednim brzim pogledom

i doseti se da je pred njom ubica njenih roditelja. Pokrila je lice rukama i onesvestila se. Poletio sam k njoj, ali u taj mah se hrabro progura u sobu moja stara poznanica Palaša i poče da se bavi oko svoje gospođice. Pugačov iziđe iz sobice, te sva trojica sidemo u gostinsku sobu.

— Eto, vaše blagorodstvo, — reče smejući se Pugačov. — Izbavismo lepu devojkicu! Šta veliš, da pošaljemo po popa, da ga nateramo da privenča sestričinu? Ako hoćeš, ja ću biti kum venčani, a Svabrin dever, pa ćemo se podnapiti, pa zapevati — i u ložnicu vas zaključati!

Dogodi se čega sam se plašio. Kad ću šta Pugačov predlaže, Švabrin se prosto izbezumi.

— Gospodaru! — povikao je izvan sebe. — Kriv sam. slagao sam vas, ali vas i Grinjev vara. Ova devojkica nije rođaka ovdašnjega popa: ona je kćer Ivana Mironova koji je obešen prilikom zauzeća ove tvrđave.

Pugačov uperi na mene svoj vatreni pogled.

— Šta sad to znači? — upitao je u nedoumici.

— Švabrin ti je rekao istinu — odgovorio sam odlučno.

— To mi nisi kazao! — primeti Pugačov i lice mu se smrknu.

— Razmisli sam, — odgovorio sam mu — da li mi je bilo moguće pred tvojim ljudima reći da je ćerka

93

Mironovljeva živa. Ta oni bi je rastrgli! Ništa je na svetu ne bi spaslo.

— I to je istina — reče Pugačov smejući se. — Ove moje pijandure ne bi poštedele nesrećnu devojkicu. Dobro je učinila kumicapopadija što ih je prevarila.

— Slušaj, — na to ću ja, kad videh da je dobro raspoložen — ne znam kako bih te nazvao, niti hoću da znam... Ali bog mi je svedok da bih ti rado životom svojim platio za sve što si za mene učinio. Samo ne traži što se protivi mojoj časti i hrišćanskoj savesti. Ti si moj dobrotvor. Završi kako si počeo: pusti me s ovom jadnom siroticom da idem kuda je volja božja. A mi ćemo se, ma gde bio i ma šta se s tobom dogodilo, svakoga dana moliti bogu za spas tvoje grešne duše...

Surova Pugačovljeva duša kao da se ganu.

— Neka bude kako kažeš — reći će on. — Kad ubijam, ja ubijam; kad praštam, ja praštam: takav je u mene običaj. Uzmi svoju lepoticu, vodi je gde ti je volja, i nek vam bog da ljubavi i sloge!

Tu se on okrete Švabrinu i naredi mu da mi izda propusnicu za sve straže i tvrđave u njegovoj vlasti. Sasvim utučen, Švabrin je stojao kao skamenjen. Pugačov krete da razgleda tvrđavu. Švabrin ga je pratio, a ja sam ostao, izgovarajući se spremanjem za put.

Pojurio sam u sobicu. Vrata su bila zatvorena. Kucnuo sam.

— Ko je? — upitala je Palaša. Odazvah se. Mili glasić Marije Ivanovne ću se iza vrata:

— Pričekajte, Petre Andrejiču. Presvlačim se. Idite kod Akuline Pamfilovne; odmah ću i ja tamo doći.

Poslušao sam i uputio se kući oca Gerasima. I on i popadija pohitaše mi u susret. Saveljič ih je već bio obavestio.

— Zdravo da ste, Petre Andrejiču! — rekla je popadija. — Eto, dade bog da se opet vidimo. Kako ste? Mi smo vas svaki dan pominjali. A Marija Ivanovna, golupče moje, baš se napatila bez vas!... Nego reci mi, sinko, kako si to s Pugačovom udesio? Dobro je, hvala mu i za to, zlikovcu.

— Dosta, babo, — prekide je otac Gerasim. — Ne trtljaj sve što znaš. Nema spasenija u mnogoglagu

94

ljivosti. Baćuška, Petre Andrejiču! Ulazite, moliću. Odavno se, davno, ne vidismo. ,

Popadija iznese pred mene što je bog dao, a međutim je govorila bez predaha. Ispričala mi je kako ih je Švabrin nagnao da mu predadu Mariju Ivanovnu; kako je Marija Ivanovna plakala i nije htela da se od njih rastane; kako je Marija Ivanovna bila s njom u dosluhu pomoću Palaške (siladevojka koja je kozačkoga narednika naterala da igra kako mu je svirala); kako je ona savetovala Mariji Ivanovnoj da mi napiše pismo, i tako dalje. Ja sam joj opet ukratko ispričao svoju istoriju. I pop i popadija prekrstili su se kad su čuli da Pugačov zna za njihovu prevaru.

— Neka nam je krst u pomoći! — rekla je Akulina Pamfilovna. — Nek nas bog sačuva bede nevidovne! Eh, taj Aleksej Ivanič, pravi je podlac, zaista.

Baš u taj mah se otvoriše vrata i Marija Ivanovna uđe s osmehom na bledom licu. Beše skinula svoje seljačke haljine, te se obukla kao nekada, jednostavno i ljupko.

Uzeo sam je za ruku i dugo nisam mogao da kažem ni jedne reči. Oboje smo ćutali jer su nam srca bila prepuna. Naši domaćini osetiše da nam nije do njih, te izidoše iz sobe. Ostadosmo sami. Sve je bilo zaboravljeno. Govorili smo i nismo mogli da se napričamo. Marija Ivanovna mi je kazivala sve što joj se dogodilo od zauzeća tvrđave, opisala mi je svu strahotu svoga položaja i sve muke kojima je mučio gadni Švabrin. Sećali smo se i nekadanjega srećnog vremena... Oboje smo plakali. Najzad joj počnem objašnjavati svoje namere. Da ostane u tvrđavi, pod vlašću Pugačova i upravom Švabrina, nikako nije mogla. Nije se moglo pomišljati ni na Orenburg koji je trpeo svakojake nevolje zbog opsade. A ona na svetu nije imala nijednoga srodnika. Predložim joj da ode na selo kod mojih roditelja. Ona se upočetku kolebala; znala je da nije u volji mome ocu i zbog toga se plašila. Ja sam je umirio. Znao sam da će moj otac držati za čast i smatrati za dužnost da primi jiji kćer zaslužnoga ratnika koji je poginuo za otadžbinu. tH

— Draga Marija Ivanovna! — rekao sam naposletku. — Ja te smatram svojom ženom. Neobične prilike

95

sjedinile su. nas nerazdvojno i nas ništa više na svetu ne može rastaviti.

Marija Ivanovna saslušala me je neposredno, bez lažne stidljivosti, bez tobožnjih izgovora. Osećala je da je njena sudbina vezana s mojom. Ali je ponovila da će biti moja žena samo onda ako na to pristanu moji roditelji. Ja joj se nisam protivio. Toplo smo se i iskreno poljubili, — i tako je sve među nama bilo odlučeno.

Jedan čas docnije kozački podoficir doneo mi je propusnicu s potpisom koji je nadrljao Pugačov, i pozvao me k njemu u njegovo ime. Našao sam ga spremna za put. Ne mogu da iskažem šta sam osećao kad sam se rastajao od ovoga strašnoga čoveka, izroda, zlikovca za sve sem za mene. Zašto da ne kažem istinu? U tom trenutku privlačilo me je k njemu neko snažno saučešće. Silno sam želeo da ga otrgnem od zlikovaca koje je predvodio i da za vremena spasem njegovu glavu. Svabrin i narod, koji su se komešali oko nas, sprečili su me da iskažem sve ono čega mi je srce bilo prepuno.

Rastali smo se prijateljski. Kad je opazio u gomili Akulinu Pamfilovnu, Pugačov joj pripreti prstom i značajno namignu, posle čega sede u kola i zapovedi da se vozi u Berdu. Pošto konji krenuše, on se još jednom naže iz kola i viknu mi:

— Zbogom, vaše blagorodstvo! Možda ćemo se još kad god videti!

I doista sam se s njim video, ali u kakvoj prilici!

Pugačov ode. Dugo sam gledao u belu stepu po kojoj je letela njegova trojka. Narod se beše razišao. Nesta i Švabrina. Ja se vratih popovoj kući. Sve je bilo pripravljeno za naš odlazak i ja više nisam hteo da oklevam. Sve naše stvari bile su smeštene u stara komandantova kola. Kočijaši su začas upregli konje. Marija Ivanovna ode da se oprosti sa humkama svojih roditelja, sahranjenih iza crkve. Hteo sam da je pratim, ali me ona zamoli da je pustim samu. Posle nekoliko trenutaka vratila se, roneći ćutke suze. Kola su bila spremna. Otac Gerasim i njegova žena izidoše pred kuću. Seli smo u kola nas troje: Marija Ivanovna s Palašom i ja. Saveljič se popeo na bok.

ff0m~^rb0gA°m' TM*rii* Ivanovna, golupče moje! Zbo gom Petre Andrejiču, sivi sokole! —

Sf S

PoSli smo. Video sam Švabrina kako stoji na wru komandantove kuće. Na njegovom llcu bL ?

Str11 Tam ht6° da likUJem nad L i skrenem oči na drugu stranu

t Kapetanova kći

GLAVA TRINAESTA

TAMNICA

Ne srdite se gospodine, dužnosti goni me glas da odmah, iz ovih stopa, odvedem u zatvor vas. — Izvol'te, ja sam spreman, al' žlvim ipak u nadi da ćete dopustiti meni da objasnim o čem se radi.

Knjainln

Našavši se tako iznenada sa dragom devojkom, zbog koje me je još jutros toliko mučilo nespokojsstvo, nisam verovao samome sebi, pa mi se činilo kao da sam sve što mi se dogodilo samo sanjao. Marija Ivanovna pogledala je zamišljeno čas na mene, čas na put kao da još nije dospela da se snađe i dođe k sebi. Čutali smo. Srca naša bila su isuviše malaksala. Nismo ni primetili kad smo se dva časa kasnije našli u obližnjoj tvrđavi koja je takođe bila pod Pugačovljevom vlašću. Ovde smo promenili konje. Po tome, kako su brzo menjali zapregu, i po užurbanoj uslužnosti bradatoga kozaka što ga je Pugačov postavio za komandanta, video sam da su me, zahvaljujući kočijaševoj brbljivosti, smatrali za dvorskoga ljubimca.

Krenuli smo dalje. Poče se hvatati sumrak. Približavali smo se gradiću, gde se po rečima bradatoga komandanta nalazio jedan jak odred koji je išao da se spoji sa samozvancem. Nas zaustaviše stražari. Na pitanje: »Ko ide?« — r kočijaš gromko odgovori: »Carev kum sa svojom mladieom«. Odjednom nas opkoli gomila husara i poče da nas obasipa pogrđama.

— Izlazi, đavolji kume! — reče mi brkati narednik. — Čeka te vruća banja, i tebe, i tvoju mladicu!

Izišao sam iz kola i zatražio da me odvedu svome zapovedniku. Kad videše da 'sam oficir, vojnici prestadoše psovati. Narednik me odvede majoru. Saveljič se nije od mene micao, govoreći sam sa sobom:

98

— Eto ti careva kuma! Iz ognja pobegosmo u plamen... Gospode milostivi, čime li će se ovo svršiti?

Kola su običnim hodom pošla za nama.

Posle pet minuta stigli smo pred neku jako osvetljenu kućicu. Narednik me ostavi kod straže i pođe da javi o mom dolasku. Odmah se vratio i rekao rai je da njegovo visoko blagorodstvo nema vremena da me primi nego da je naredio da mene zatvore, a domaćicu privedu njemu.

1— Sta to znači? — povikao sam besno. — Zar je s uma sišao?

— Ne znam, vaše blagorodstvo, — odgovori narednik. — Njegovo visoko blagorodstvo samo je naredilo da vaše blagorodstvo odvedemo u zatvor, a za njeno blagorodstvo naredeno je, vaše blagorodstvo, da se privede njegovom visokom blagorodstvu. Poleteo sam u trem. Stražari nisu ni pomislili da me zaustave i ja upadoh pravo u sobu gde se šest husarskih oficira kockalo. Major je držao banku. Kad sam ga video vrlo sam se začudio; poznao sam Ivana Ivanoviča Zurina koji me je nekada nadigrao u simbirskoj krčmi.

— Da li je moguće? — povikao sam. — Jesi li ti to, Ivane Ivanovuču?

— Gle, gle, Petar Andrejivič! Sta te nanese ovamo? Otkud ti? Zdravo, brate! Bi li da baciš koju karticu?

— Hvala lepo. Bolje će biti da narediš da me odvedu na konak.

— Kakav konak? Ostani kod mene.

— Ne mogu: nisam sam.

— Pa dobro, daj ovamo i druga.

— Nisam sa drugom... sa damom sam.

— Sa damom? Gde si je to već upecao? Ehe, bratac! (Pritom je Zurin zviznuo tako značajno da su svi prsnuli u smeh, a ja se potp.uno zbunih.)

— Lepo, — nastavi Zurin — neka bude. Daćemo ti konak. A.šteta... Malko bi prolumpovali kao nekad... Ej. momče! A što ne dovede ovamo Pugačovljevu kumicu? Da se ne libi? Kaži joj da se ne plaši: gospodin je divan ništa joj neće — pa je propisno ščepaj za vrat.

— Šta pričaš koješta? — rekao sam Zurinu. — Kakva Pugačovljeva kumica? To je kćer pokojnoga ka7»

99

petana Mironova. Ja sam je spasao ropstva i sad je vodim u očevo selo, gde ću je ostaviti.

— Gle! Pa to su mi o tebi maločas raportirali? Oprosti! Šta to znači?

— Posle ću ti sve ispričati. A sada, tako ti boga, umiri jadnu devojkicu koju su tvoji husari zaplašili.

Zurin odmah izdade naređenje. Lično je izišao na ulicu da se izvini Mariji Ivanovnoj zbog slučajnog nesporazuma i naredio je naredniku da je odvede na najbolji konak u gradu. Ja ostadoh da noćim kod njega.

Povečerasmo i kad smo ostali sami, ispričam mu svoje doživljaje. Zurin me je slušao vrlo pažljivo. Kad sam svršio, on odmahnu glavom i reče:

— Sve je to brate, lepo, ali jedno ti ne valja: koji te đavo tenta da se ženiš? Ja sam čestit oficir i neću da te obmanjujem: veruj mi, ženidba je budalaština. Šta će ti da se petljaš sa ženom i ljuljaš dečurliju. Pljuni ti na to. Poslušaj me: mani se ti kapetanove kćeri. Očistio sam put za Simbirski, siguran je. Pošlji je još sutra samu svojim roditeljima, a ti ostani kod mene u odred. Nemaš se rašta vraćati u Orenburg. Ako padneš opet u ruke buntovnicima, mučno ćeš se još jednom od njih izvući. Tako će proći same od sebe tvoje ljubavne ludorije i sve će biti u redu.

Mada se nisam s njim u svemu složio, ipak sam osećao da čast zahteva da i ja učestvujem u caričinoj vojsci. Odlučim da poslušam Zurinov savet: da pošaljem Mariju Ivanovnu u selo, a ja da astanem u njegovom odred.

Saveljič dođe da me svuče; kažem mu da sutra bude spreman za put s Marijom Ivanovnom. On se uzjoguni.

— Kako reče, gospodine? Zar ja da te ostavim? Ko će se brinuti za tvoje potrebe? Sta će na to reći tvoji roditelji?

Znao sam da mi je čiča tvrdoglav, te naumim da ga obrlatim ljubaznošću i srdačnošću.

— Prijatelju moj, Arhipe Saveljiču! — rekoh mu. — Ne odreci mi, budi mi dobrotvor; meni sad posluga nije preko potrebna, a ja se neću smiriti ako Marija Ivanovna pođe na put bez tebe. Služeći njoj, služićeš

100

i meni zato što sam ja tvrdo naumio, čim to prilike dopuste, da se njome oženim. Na to Saveljič pljesnu rukama sa čuđenjem koje je teško opisati.

— Da se oženiš! — ponovi on. — Dete bi se ženilo! A šta će ti reći otac, šta će majka pomisliti?

— Pristaće, sigurno će pristati — odgovorio sam — kad budu upoznali Mariju Ivanovnu. A uzdam se i u tebe. Otac i majka tebi veruju; ti ćeš biti naš branilac, zar nije tako?

Starca to ganu.

— Ah, baćuška moj, Petre Andrejiču! — odgovori on. — Mnogo si požurio da se oženiš, ali je Marija Ivanovna tako dobra gospođica da je grehota upustiti priliku. Pa neka bude po tvome! Otpratiću je, anđela božjega, i ropski ću uveravati tvoje roditelje da takvoj nevesti ne treba miraza.

Zahvalio sam Saveljiču i legao da spavam u istoj sobi sa Zurinom. Zagrejan i uzbuđen, raspričao sam se. Zurin je upočetku rado sa mnom razgovarao, ali malo pomalo njegove reči su poštajale sve ređe i bivale sve više bez veze; najzad, umesto da mi odgovori na neko pitanje, on zahrka i poče da zviždi. Ućutim i ja i ubrzo se ugledam na njega. Sutradan ujutro otišao sam Mariji Ivanovnoj. Rekao sam joj šta sam naumio. Ona je i sama priznala da postupam razumno i odmah je na sve pristala. Trebalo je da Zurinov odred još istoga dana krene iz grada. Nije se moglo oklevati. Odmah se rastanem od Marije Ivanovne, poverivši je Saveljiču, i dam joj pismo za moje roditelje. Marija Ivanovna zaplaka.

— Zbogom, Petre Andrejiču! — rekla je tihim glasom. — Da li ćemo se još kadgod videti ili ne, to samo bog zna; ali ja vas neću nikada zaboraviti; ti jedini ostaćeš do groba u srcu mome.

Nisam ništa mogao odgovoriti. Oko nas je bilo ljudi. Nisam hteo da pred njima puštam maha osećanjima koja su me uzbuđivala. Najzad ona otputova.

Ja se vratim Zurinu, tužan i ćutljiv. On je hteo da me razvedri, ja sam želeo da se razgalim i mi provedosmo dan bučno i burno, a uveče krenusmo u pohod.

101

To je bilo krajem februara. Zima, koja je otežavala vojevanje, bila je pri kraju i naši su se generali pripremali za zajedničko ratovanje. Pugačov je još jednako opsedao Orenburg. Međutim naši odredi oko njega behu se sjedinili, te su se sa svih strana približavali razbojničkom gnezdju. Pobunjena sela, čim bi ugledala našu vojsku, predavala su se; razbojničke družine su svuda bežale ispred nas, i sve je nagoveštavalo brz i povoljan završetak.

Knez Galicin ubrzo razbi Pugačova pod Tatiščevskom tvrđavom, rastera njegove četice, oslobodi Orenburg i, kako je izgledalo, zadade buni poslednji i odlučan udarac. U to vreme Zurina uputiše protiv jedne bande pobunjenih Baškiraca koji se razbegoše pre nego što smo ih i videli. Proleće nas zaustavi u jednom tatarskom seocetu. Behu se razlile rečice, te putevi postadoše neprohodni. U našoj dokolici mi smo se tešili mišlju da će ubrzo prestati ovaj dosadni i sitničarski rat s razbojnicima i divljacima.

Ali Pugačov ne bi uhvaćen. On se pojavi u sibirskim fabrikama, sabra tamo nove družine i nanovo poče da hajdukuje. Ponovo puče glas o njegovim uspesima.

Sznadosmo da je razorio sibirске tvrđave. Zapovednike vojske koji su bezbrižno dremali, uvereni da je prezreni buntovnik nemoćan, uznemiri uskoro vest o zauzeću

Kazanja i o pohodu samozvančevom na Moskvu. Zurin dobi naređenje da se prebaci preko Volge.

Neću da opisujem naš pohod i završetak rata. Reći ću ukratko da je nevolja dostizala krajnje granice. Nigde nije bilo nikakve vlasti: plemići su se krili po šumama.

Razbojničke družine harale su na sve strane; zapovednici naših pojedinih odreda samovlasno su kažnjavali i opraštali; stanje ovoga celoga prostranog predela, gde je besneo požar bune, bilo je strašno... Ne dao vam bog videti rusku bunu, besmislenu i nemilosrdnu!

Pugačov je bežao pred Ivanom Ivanovičem Mihelsonom. Uskoro smo saznali da je potpuno satrven. Naposletku Zurin dobi izveštaj da je samozvanac uhvaćen, a u isti mah i naredbu da se zaustavi. Rat je bio svršen. Najzad sam mogao otići svojim roditeljima. Pomisao da ću ih zagrliti, da ću videti Mariju Ivanovnu, o kojoj ni

102

sam imao nikakve vesti, oduševljavala me je do ushićenja. Radovao sam se kao malo dete. Zurin se smejavao i govorio, sležući ramenima:

— Ne, ti nećeš dobro svršiti. Oženićeš se — propašćeš uludo!

Ali je pritom neko čudno osećanje trovalo moju radost: misao o zločincu, uprskanom krvlju tolikih nevinih žrtava i o kazni koja ga je čekala, mučila me je i protiv moje volje: »Jemelja, Jemelja! — mislio sam zlovoljno; — zašto nisi naleteo na bajonet ili jurnuo pred karteč? Ništa lepše ne bi mogao da smisliš«. Šta sam mogao da radim? Misao o njemu bila je u meni nerazdvojna od misli na milost koju mi je učinio u jednom od najstrašnijih trenutaka moga života, i od misli o spasenju moje verenice iz ruku gadnoga Švabrina.

Zurin mi dađe odsustvo. Trebalo je da se kroz nekoliko dana nađem u svojoj porodici i da opet vidim moju Mariju Ivanovnu... Ali najednom me pogodi grom iz vedra neba. Onoga dana kad je trebalo da krenem, u poslednjem trenutku kad sam se spremao da pođem na put, Zurin uđe u moju sobu držeći u ruci neku hartiju s neobično zabrinutim izrazom lica. Nešto me teknu u srce. Uplašim se, ne znam ni sam zašto. On posla napolje moga posilnoga i reče da ima sa mnom nešto da svrši.

— U čemu je stvar? — upitao sam ga uznemiren.

— Jedna mala neugodnost — odgovori on pružajući rai onu hartiju. — Pročitaj ovo što sam maločas primio.

Počeh da čitam: bila je to poverljiva naredba svima zapovednicima vojnih odreda da me uhapse gde me nađu i da me bez oklevanja upute stražarno u Kazanj istražnoj komisiji, obrazovanoj zbog Pugačova.

Hartija mi umalo ne ispade iz ruku.

— Nema se kud! — reče Zurin. — Dužnost mi je da poslušam naredbu. Glasovi o tvojim prijateljskim putovanjima s Pugačovom na neki način doprli su, po svoj prilici, do vlade. Nadam se da ta stvar neće imati nikakvih posledica i da ćeš se ti opravdati pred komisijom. Ne žalosti se i idi.

103

Moja je savest bila mirna; nisam se bojao suda, ali me je užasavala misao da ću možda morati da za nekoliko meseci odložim čas slatkoga sastanka. Kola behu spremna. Zurin se prijateljski oprostio sa mnom. Smestiše me u kola. Sa mnom sedošu dva husara s isukanim sabljama i ja krenem drumom.

GLAVA CETRNAESTA SUD

Glasovi svetine — Talasi pueine. Poslovice

Bio sam uveren da je za sve krivo moje samovoljno odsustvo iz Orenburga. Lako sam mogao da se opravdam: pojedinačni ispadi protiv neprijatelja ne samo da nikada nisu

zabranjivani nego su još i pomagani na sve načine. Mogao sam biti optužen zbog suviše žestine, a nikako zbog neposlušnosti. Ali moje prijateljske odnose sa Pugačovom mogli su dokazati mnogi svedoci što bi moglo izgledati, u krajnjem slučaju, vrlo sumnjivo. Celim putem razmišljao sam o pitanjima koja će mi se postaviti i smišljao sam svoje odgovore, te sam odlučio da pred sudom kažem pravu istinu, jer sam smatrao da je ovakav način pravdanja najprostiji i ujedno najpouzdaniji.

Stigao sam u opustošeni i popaljeni Kazanj. Po ulicama su, umesto kuća, ležale rpe ugljevlja i štrčali čadavi zidovi bez krovova i prozora. Takav je trag ostavio za sobom Pugačov! Mene dovezoše u tvrđavu koja nekim čudom osta čitava usred spaljenoga grada. Husari me predadoše oficiru na straži. On naredi da pozovu kovača. Udariše mi na noge lance i zakovaše ih propisno. Zatim su me odveli u tamnicu i ostavili samoga u tesnoj i tamnoj ćelijici golih zidova s prozorčićem, zagrađenim gvozdenom rešetkom. Ovakav početak nije slutio ni na šta dobro. Ipak nisam gubio ni hrabrosti ni nade. Našao sam, kao i svi nevoljnici, utehe u molitvi, i prvi put sam pojmio koliko je slatka molitva koja dolazi iz čista, ali napaćena srca. Mirno sam usnuo, ne brinući se šta će biti sa mnom.

105

Sutradan me je probudio tamnički stražar i saopštio mi da me zove komisija. Dva vojnika su me sprovela preko dvorišta u komandantovu kuću; oni su ostali u predsoblju, a mene samoga pustiše u unutrašnje odaje. Ufao sam u dosta veliku dvoranu. Za stolom, pokrivenim hartijama, sedela su dva čoveika: neki postariji general, stroga i hladna izraza, i mlad gardijski kapetan od svojih dvadeset osam godina, vrlo prijatna lika, okretan i slobodna ponašanja. Kod prozora, za zasebnim stolom, sedeo je sekretar s perom iza uha, nagnut nad hartiju i spTeman da beleži moj iskaz. Otpoče ispitivanje. Zapitaše me za ime i čin. General pripita da *' nisam sin Andreja Petroviča Grinjova? Posle mog odgovora reći će osomo;

— Zao mi je što tako čestit čovek ima tako nedo
stojna sina!

Ja sam mirno odgovorio da se nadam da ću pobiti iskrenim i istinskim razjašnjenjima optužbe koje me terete, pa ma kakve one bile. Moje mu se samopouzdanje ne svide.

— Ti si, bratac, prepreden, — reče on namršteno

— ali videli smo mi svakojake.

Tad me mladi čovek upita: kojim sam povodom i kada stupio u službu Pugačovu i kakve mi je poslove poveravao?

Odgovorio sam uvređeno da ja, kao ofioir i plemić, ni u kakvu službu kod Pugačova nisam mogao stupiti, niti sam mogao primati od njega ma kakve za povesti.

— Pa odkud to — odgovoriće moj islednik, — da ste vi jedini plemić i oficir koga je samozvanac poštedeo, dok je međutim sve ostale vaše drugove zlikovački pobio? Kako to da se taj isti oficir i plemić drugarski veseli s buntovnicima, da prima od najglavnijeg zMkovca na poklon bundu, konja i polovinu rublje? Otkuda potiče to čudno drugarstvo i na čemu se zasniva ako ne na izdaji ili u krajnjem slučaju na gadnom i zločinačkom ku kavištvu?

Bio sam duboko uvređen reoima ovoga gardijskog oficira, te se vatreno počeh braniti. Ispričao sam kako se zapodelo moje prijateljstvo s Pugačovom u stepi, za

106

vreme snežne mećave, i kako me je prilikom zauzeća Bjelogorske tvrđave poznao, te mi oprostio život. Rekao sam da me, doduše, nije bio zazor da primim od samozvanca kožuh i konja, ali da sam Bjelogorsku tvrđavu branio od zlikovaca dokle se god moglo. Najzad sam se pozvao i na svoga generala koji bi mogao da posvedoči o mojoj revnosti za vreme one nesrećne orenburške opsade. Strogi starac uze sa stola jedno otvoreno pismo i počeo ga na glas čitati:

»Na pitanja vaše preuzvišenosti odnosno potporučnika Grinjova da li je umešan u sadašnje bune i da li je ulazio u odnose sa zlikovcem koji su službeno nedopušteni i zakletvi protivni, čast mi je izjaviti: dotični potporučnik Grinjov nalazio se na službi u Orenburgu od početka oktobra prošle 1773. do 24. februara ove godine, koga se dana iz grada udaljio i otada se u moju komandu nije javljao. A od prebeglih se doznaje da se kod Pugačova nalazio u slobodi i da je zajedno s njim išao u Bjelogorsku tvrđavu, u kojoj je ranije bio sa islužbom. Što se tiče njegova vladanja, ja mogu...« Tu on presta da čita i reče mi osorno: — Šta li ćeš sad reći u svoju odbranu? Hteo sam da nastavim kako sam počeo i da objasnim svoju vezu s Marij'om Ivanovnom onako isto iskreno kao i sve drugo. Ali odjednom osetim gađenje koje nisam mogao savladati. Pade mi na pamet ako je pomenem da će je komisija potrzati na saislušanje; pomisao da ću uplesti njeno ime u gadne zločinačke lagarije i primorati je da se sa zlikovcima lično suočava, — ova strašna pomisao toliko me je potresla da sam se zbunio i spleo. Moje sudije koje su, kako je izgledalo, počele primati moje odgovore s izvesnom blagonaklonošću, kad su videle kako sam se zbunio, ponovo su stale da sumivjaju na mene. Gardijski oficir zatraži da me suoče sa * glavnim potkazivačem. General zapovedi da pozovu jučerašnjega zločinca. Naglo sam se okrenuo vratima, očekujući da se pojavi moj tužilac. Posle nekoliko trenutaka zazvečaše okovi, otvoriše se vrata i uđe — Švabrin. Vrlo me je iznenadila promena na njemu. Bio je strašno slab i bled. Njegova kosa, doskora crna kao katran, beše sasvim osedela, a duga brada sva razbarušena. On je po

107

novio svoje optužbe slabim, ali odlučnim glasom. Po njegovim rečima, Pugačov me je odredio da budem uhoda u Orenburgu, te sam svakoga dana odlazio u čarku da bih slao pismene izveštaje o svemu što se zbivalo u gradu; najzad sam javno prešao samozvancu, vozio se s njim od tvrđave do tvrđave, tmdeći se na sve načine da upropastim svoje drugoveizdajnike kako bih zauzeo njihovo mesto i koristio se nagradama samozvančevim.

Slušao sam ga ćuteći i bio zadovoljan zbog jedne stvari: gadni zlikovac ne pomenu ime Marije Ivanovne, možda stoga što ga je samoljublje mučilo pri pomisli na devojkicu koja ga je s prezrenjem odbila, a možda zato što je i u njegovom srcu tinjala iskra onoga osećanja koje je i mene gonilo da ćutim, — tek kako bilo da bilo, ime kćeri bjelogorskoga komandanta ne beše pomenuto pred komisijom. Ja sam se još više učvrstio u svojoj nameri, i kada su sudije upitale: čime bih mogao da obesnažim Švabrinov iskaz, ja sara odgovorio da ostajem pri svom prvom iskazu i da ništa drugo u svoju odbranu ne mogu reći. General naredi da nas izvedu. Izišli smo zajedno. Ja sam mirno pogledao Švabrina, ali mu ni reči nisam rekao. On se zlobno osmehnuo i pridržavajući svoje okove, pretekao me i ubrzao korake. Mene su ponovo odveli u tamnicu i otada me više nisu pozivali na saslušanje.

Nisam bio očevidac svega onoga o čemu mi je ostalo da ispričam čitaocu, ali sam tako često slušao da se o tome priča da su mi se i najmanje pojedinosti urezale u pamet, pa mi se čini kao da sam nevidljivo i ja sudelovao u njima.

Moji roditelji primili su Mariju Ivanovnu s onom iskrenom srdačnošću kojom su se odlikovali ljudi starih vremena. Oni su videli blagodat božiju u tome što im se pružila

prilika da prihvate i prijateljski prigrle nesrećnu siroticu. Uskoro su je iskreno zavoleli, pošto je bilo nemoguće znati je, a ne voleti je. Ocu se moja ljubav nije više činila neozbiljna budalaština, a majka ništa bolje nije ni želela nego da se njen Petruša oženi divnom kapetanovom kćeri.

108

Glas o mome hapšenju zaprepastio je čitavu moju porodicu. Marija Ivanovna tako je neposredno pričala mojim roditeljima o mom čudnom poznanstvu sa Pugačovom da ih ono ne samo nije zabrinulo nego su mu se još često i prostosrdačno od srca smejali. Otac nije hteo da veruje da sam se mogao uplesti u ovu odvratnu pobunu kojoj je bio cilj da se sruši presto i istrebi plemićki stalež. On je strogo ispitivao Saveljiča. Moj čiča nije poricao da je gospodin bio u gostima kod Jemeljke Pugačova i da mu je zlikovac ukazivao milost, ali se kleo da ni govora nema o kakvoj izdaji. Moji stari se umiriše i nestrpljivo su iščekivali povoljne vesti. Marija Ivanovna bila je vrlo uznemirena, ali je ćutala, jer je bila osobito obdarena skromnošću i bojažljivošću.

Posle nekoliko nedelja otac dobi pismo iz Petrograda od našeg rođaka kneza B**. Knez mu je pisao o meni. Posle uobičajenoga uvoda, on mu je rekao da se nažalost sumnja o mom učesću u zamislima buntovnika pokazuje sve opravdanija, te bi trebalo da budem primerno kažnjen, ali je carica, poštujući zasluge očeve i njegove odmakle godine, odlučila da pomiluje zločinca sina i da ga spase sramne smrti, pa je naredila samo da ga prognaju doživotno u daleke sibirске krajeve.

Ovaj neočekivani udarac umalo mi ne ubi oca. Napustiga njegova obična čvrstina i njegov bol (obično nem) izlivao se u tužaljka, punim gorčine.

— Šta? — ponavljao je sav izvan sebe: — Zar moj sin učesnik u zamislima Pugačova? Pravedni bože, šta sam doživeo! Da ga carica pomiluje od sramne kazne! Zar mi je od toga lakše? Smrt nije strašna: praded mi je umro na gubilištu braneći ono što je smatrao za svetinju svoje savesti; otac mi je zajedno postradao s Volinskim i Hruščovom. Ali da plemić pogazi zakletvu, da se združi s razbojnicima, s ubicama, s odbeglim robovima!... Ruglo i sramota čitavom našem rodu!...

Uplašena zbog njegova očajanja, majka nije smela da pred njim plače; trudila se da mu vrati raspoloženje govoreći mu da te vesti mogu biti netačne i da je ljudsko mišljenje promenljivo. Moj otac beše neutешan.

Marija Ivanovna je patila više od svih. Uverena da se mogu opravdati samo kad bih hteo, pogađala je

109

istinu i smatrala da je ona kriva za moju nevolju. Ona je krila od svih svoje suze i patnje, a međutim je stalno mislila kako bi me spasla.

Jedne večeri otac je sedeo na divanu prevrćući listove »Dvorskoga šematizma«, ali su mu mđsli bile daleko, te čitanje nije izazivalo u njemu svoje obično dejstvo. On je zviždukao neki starinski marš. Majka je ćuteći plela vunenu potkošulju i suze bi joj pokatkad pokapale rad. Odjednom Marija Ivanovna, koja je takođe sedela za nekim radom, reče da joj je preko potrebno da ide u Petrograd i moli da joj pomognu da otputuje. Majci to beše vrlo žao.

— A zašto ćeš u Petrograd? — reći će ona. — Zar i ti, Marija Ivanovna, hoćeš da nas ostaviš?

Marija Ivanovna odgovori da sva njena budućnost zavisi od toga puta, da ide da traži zaštitu i pomoć kod moćnih ljudi, kao kći čoveka koji je postradao zbog svoje vernosti. Moj otac obori glavu: svaka reč, koja ga je podsećala na tobožnji prestup njegova sina, bila mu je mučna i činila mu se da je težak prekor.

— Pa idi, sine, — reče joj on uzdišući. — Nećemo da ti stajemo sreći na put. Neka ti da bog za muža dobrog čoveka, a ne žigosana izdajstvom.

Na to ustade i izide iz sobe.

Kad je ostala sama s majkom, Marija Ivanovna joj donekle objasni šta namerava. Majka je u suzama zagrlila, moleći se bogu da se njena zamisao srećno ostvari. I tako Mariju Ivanovnu pripremiše za put, te ona posle nekoliko dana ode s vernom Palašom i vernim Saveličem koji se tešio mišlju, kad je već silom rastavljen od mene, da bar služi mojoj verenici.

Marija Ivanovna srećno stiže u Sofiju* i pošto je saznala da se dvor u to vreme bavi u Carskom Selu, odluči da se ovde zaustavi. Smestiše je u kutak za pregradom. Žena upravnika stanice odmah poče razgovor sa njom i reče joj da je sestričina dvorskoga ložača peći, te je uputi u sve tajne dvorskoga života. Ispriča joj kad se carica obično budi, kad pije kavu, kad se šeta; koji su velikaši

* Poštanska stanica kraj Carskoga Sela, letovališta ruskih careva.

110

u to doba kod nje; šta je izvolela sinoć za stolom da razgovara, 'koga je primila prošle večeri, jednom rečju, pričanje Ane Vlasjevne vredelo je nekoliko stranica istorijskih zapisa i bilo bi dragoceno za buduća pokoljenja. Marija Ivanovna slušala ju je pažljivo. Zatim su otišle u park. Ana Vlasjevna je ispričala istoriju svake staze i svakoga mostića i pošto su se našetale, vratile su se na stanicu vrlo zadovoljne jedna drugom.

Sutradan, rano ujutro, Marija Ivanovna se probudi. obuče se i polagano ode u park. Jutro je bilo prekrasno, sunce je obasjavalo krune lipa, već požutelih od prohladjjoga daha jeseni. Prostrano jezero nepomično je blistalo. Tek probuđeni labudovi dostojanstveno isplivaše ispod žbunova fcoji su bacali senke na obalu. Marija Ivanovna pođe oko one divne livade na kojoj tek što beše podignut spomenik u slavu nedavnih pobeda grofa Petra Aleksandroviča Rumjancova. Najedared jedno belo psetance engleske rase zalaja i pojuri prema njoj. Marija Ivanovna se uplaši i zastade. U taj isti čas ču se prijatan ženski glas:

— Ne bojte se, ne ujeda!

Marija Ivanovna spazi jednu gospođu koja je sedela na klupi prekoputa spomenika. Marija Ivanovna sede na drugi kraj klupe. Gospođa je jednako na nju pogledala, a i Marija Ivanovna, pogledavši je krišom nekoliko puta, uspe da je osmotri od glave do pete. Bila je u beloj jutarnjoj haljini, u noćnoj kapici i kratkom krznenom kaputiću. Moglo joj je biti oko četrdeset godina. Njeno puno i rumeno lice bilo je dostojanstveno i spokojno, a u plavim očima i lakom osmejkju ogledala se draž koja se ne može opisati. Gospođa je prva prekinula ćutanje.

— Vi sigurno niste odavde? — rekla je.

— Tako je: tek sam sinoć stigla iz unutrašnjosti.

— Došli ste sa rodbinonn?

— Ne, nisam. Došla sam sama.

— Sama? Pa vi ste još tako mladi?

— Ja nemam ni oca ni majke.

— Svakako ste ovde zbog nekog posla?

— Da, tako je. Došla sam da carici predam molbu.

111

— .. 5te siročice: po svoj prilici se žalite na neku arpravdu i uvredu?

— Ne, nikako. Došla sam da molim za milost, a ne pravdu.

— Dopustite da vas upitam: ko ste vi?

— Ja sam kći kapetana Mironova.

— Kapetana Mironova! Onoga koji je bio komandant jedne od orenburških tvrđava?

— Tako je.

Izgledalo je da je gospođa bila potresena.

— Oprostite mi — rekla je još ljubaznijim glasom

— što se mešam u vaše stvari, ali ja pokatkad odlazim u dvor; kažite mi čega se tiče vaša molba; možda će mi se dati prilika da vam pomognem.

Marija Ivanovna se diže i s poštovanjem joj zahvali. Sve je bilo privlačno na ovoj nepoznatoj gospođi i izazivalo poverenje. Marija Ivanovna izvadi iz džepa savijenu hartiju i daje je svojoj nepoznatoj zaštitnici koja stade da je čita u sebi.

U početku je čitala s izrazom pažnje i naklonosti, ali joj se odjednom lice promenilo. Marija Ivanovna, prateći očima svaki njen pokret, uplaši se od strogoga izraza ovoga lica koje je maločas bilo tako prijatno i spokojno.

— Molite za Grinjova? — rekla je gospođa hladno.

— Njemu carica ne može da oprost. On nije prišao samozvancu iz neznanja i lakovernosti, nego kao doista nevaljao i štetan podlac.

— Ah, to nije istina! — uzviknula je Marija Ivanovna.

— Kako da nije istina? — odvrati gospođa i sva usplamte.

— Nije istina, bogami, nije istina! Ja znam sve i sve ću vam reći. On se samo radi mene izložio svemu što ga je snašlo. A što se nije odbranio pred sudom, to je samo zato što nije hteo mene da upliće.

I ona s puno žara ispriča sve što moj čitalac već zna. Gospođa ju je pažljivo slušala.

— Gde ste odseli? — upitala je posle toga i kad je čula da je kod Ane Vlasjevne, ona reče s osmehom:

— A, znam. Zbogom, i ne kazujte nikome o našem su

112

sretu. Ja se nadam da nećete dugo čkati odgovor na' vašu molbu.

Kad je to rekla, digla se i otišla kroz jednu pergolu, a Marija Ivanovna se vratila Ani Vlasjevnoj puna radosne nade.

Domaćica je izgrdi zbog rane jesenje šetnje, po njenim rečdma šetae za zdravlje mlade devojke. Ona iznese samovar i tek što je uz čašu čaja zapodela beskonačne priče o dvoru kad se odjednom zaustaviše pred tremom dvorska kola i caričin lakej uđe, javljajući da je carica izvolela pozvati devojku Mironovu. Ana Vlasjevna se izbezuinila i užurbala. — Ah, bože! — povikala je. — Carica vas zove u dvor. Kako li je za vas doznala? Ali kako ćete vi, dete moje, dzići pred caricu? Vi se, valjida, ne znate ni ponašati po dvorskam načinu... Da li da vas ja otpratim? Ipak bdh vas mogla bar u ponečem uputiti. A zar da idete u putnič'kim haljinama? Kako bi bilo da pošaljem do babice po njenu žutu haljinu?

Na to će dvorški lakej reći da je carica rada da Marija Ivanovna dode sama i to u onom odelu u kome se zatekne. Šta su znale da rade: Marija Ivanovna je sela u kola i pošla u dvor, praćena savetima i blagoslovima Ane Vlasjevne.

Marija Ivanovna je predosećala da će se odlučiti o našoj sudbini; srce joj je jako lupalo i obamiralo. Posle nekoliko trenutaka feola su se zaustavila pred dvorcem. Marija Ivanovna je sa strahom pošla uz stepenice. Pred njom su se vrata širom otvarala. Prošila je kroz dugi niz pustih veličanstvenih soba; dvorski lakej joj je pokazivao put. Kad su najzad stigli do zatvorenih vrata, on joj reče da će je odmah prijaviti i ostavi je samu. Pomisao da će se naći s caricHn oči u oči toliko je uplaši da se jedva mogla držatl na noganria. Utor se vrata otvoriše i ona uđe u caričinu sobu za oblačenje.

Carica je sedela za svojim »tolom za toaletu. Oko nje je bilo nekoliko dvorana koji

su s poštovanjem pustili Mariju Ivanovnu da joj pride. Carica joj se ljubazno obrati i Marija Ivanovna poznađe u njoj onu gospođu s kojom je tako prisno razgovarala nekoliko trenutaka ranije. Carica je prizva i reče joj >smešeći se:
kapetanava kći

113

— Milo mi je što sam mogla održati svo'ju reč i učiniti vam po molbi. Vaša je stvar rešena. Ja sam uverena da je vaš verenik nevin. Evo vam pisma za koje ćete se sami potruditi da ga odnesete svome budućem svekru.

Marija Ivanovna prihvati pismo ustreptalom rukom i zaplakavši pade pred noge carici koja je podiže i poljubi. Carica stade razgovarati s njom.

— Znam da niste bogati, — rek'la je — ali ja sam dužna kćeri kapetana Mironova. Ne uznemirujte se zbog svoje budućnosti. Ja ću se pobrinuti da uredim vaše priiike.

Utešivši jednu siroticu, carica je Otpusbi. Marija Ivanovna se odveze u onim istim dvorskim kolima. Ana Vlasjevna, koja je nestrpljivo očekivala n'jen povratak, obasu je pitanjima; Marija Ivanovna je odgovarala kao od bede. Mada jebilanezadovoljnazbognjenaslabapamćenja, Ana Vlasjevna joj je to velikodušno aprostila, pripisujući ga palanačkoj stidljivosti. A Marija Ivanovna, nimalo radoznala da razgleda Petrograd, još istoga dana otputova natrag u selo...

Ovde se prekidaju beleške Petra Andrejeviča Grinjova. Iz porodičnih uspomena zna se da je oslobođen tamnice krajem 1774. godine po najvišem naređenju; da je prisustvovao Pugačovljevom pogubljenju i da ga je ovaj poznao u gomili naroda, te mu klimnuo glavom koja je jedan trenutak kasnije mrtva i krvava pokazana narodu. Ubrzo posle toga Petar Andrejevič se oženio Marijom Ivanovnom. Njihovo potomstvo živi srećno u simbirskoj gubemiji.

Na trideset vrsta od *** nalazi se selo koje pripada desetorici posednika. U jednom krilu vlasteoskoga doma pokazuju svojeručno pismo Katarine II pod staklom i u ramu.

PiBano je ocu Petra Andrejeviča; u njemu se nalazi opravdanje njegova sina i pohvala razumu i srcu kćeri kapetana Mironova.

Rukopis Petra Andrejeviča dostavio nam je jedan od njegovih unuka koji je saznao da se bavimo radom o vremenima koja je opisao njegov ded. Mi smo odlučili, sa dopuštenjem rodbine, da ga posebno objavimo, potraživši za svaku glavu prikladan epigraf i dozvolivši sebi da izmenimo imena nekih lica.

19. oktobra 1836.

Izdavač

BELESKA O PISCU

Puš'kin je prvi ruski pisac svetske veličine i važnosti, prvi stvaralac čija je dela ruski narod mogao uneti kao svoj udeo u svetsku književnost. On je pred Evropom i pred oovečanstvom bio tumač svoga naroda, govoreći im moćnim jezikom genija, i sve dio danas, čak i pasle Talstoja i Gorkoga, on je astao jedan od najierazitijih L najvećih pisaca u čovečangtvu.

Aleifesaindar Sergejevič Puškta rodio se 1799. godine u Moskvi. Bo oou bio je potooak mskih plemića, a po materi praunuk Etiopljaniina Hanibala kioga je kao nopče kupio u Oairigradu hercegovački trgovac Sava Vladiiislavić i poklonio canu Petru Veldkom. u Moskvi i u ZaharjShiu, selu ssvojih roditeljaspahija, proživio je prvo detinjstvo. Kan« je naučio da ftita i govocni fnaincoski. U desetoj godiini već je čitao ozbiljne francuske .klaaične pisce. Obdaoren jakim pamćenjem, anao je naizust mniOgo stihova, a asobito je voleo dela Molijera i Vdltara. U bogatoj porodSčnoj knjdznioi bilo je knjiiga od svake ruke. Tu je on našao u rusfcom prevodu Plutarhove živote

znamenitih Grka i Rdmljana, Ilijadu, Odiseju i rrmoga ruska dela od Lomonoisova do Karamzdna. Ovo čitanje rano je razvilo njegov duhovni život i uobrazilju. U jesen godine 1811, Puškin je postao uSenik liceja u Carskom Selu i već se prilikom svečanoigia otvaranja ove šfcole isitakao svoDim stihovima koje je čitao. Kad je godine 1817. izliSato iz škole i postao čdnDvnik u mfoiistarstfvu inostranlih posloiva, Puškin je ubrzo postao poznat zbog svojih sitihova i epi'grama, a kad je 1820. ofojavuto swj prvi veći spev »Buslana i Ljudmilu«, ngegov pesničfcii glas, i pored oštre fclitike, Wro je za svagda utvrđen. Pirstali'oama klasiične tradicije nije se svideo: njegov novd naiSjn pevanja, a njegovd epigrami pnoitiiv cara i njegove vlastli koje su prepisdvali na sve stirane, razgnevliM su tadašnjega samodršca Rusije,

115

Aleksandra Prvoga. Oaar se odluŠio da pesnika pnogna. Ova kazna, međurtjkn, pretvara se u blagoslov. Za četiri godine, koliko se bavio po Kavkazu, Krimiu, Ufarajini i Besarabiji, Puškin je napdsao niiz pesama i nekoliko d&vnih spevova, inspiris>an lepotom i životom ovih fcrajeva.

Puškin nije dugo ostao na jugu. Jedna njegova parodija u kojoj je ironačno govorio o religiji beše pala vlastima u noke. DoznavSi za to, car je u ljiutkii naredio da se Puškin odmah otipusti iz služfoe i protera u jedno od sela njegovoga oca, gde 6e živeti pod nadzorom mesnih vlasti. Puškdn se mioirao pdsmeno obavezati da neće odlaziiti sa roditeljskoga imanja i da se neće baviti nikakvim »nepristojnim književirujm radom« niti raspTOstirati misli »štetne društvenom

živntniu«.

Žive6i usamljen, Pušfcim je mnogo radio i stvairao. Pored književn'a rada on se na selu učio ruskome jeziku od seljafca i sv»je dadilje, uilazdo u njegove tančine, nadahnjivao se narodniim životom i piredanjem, te se tako pniipremao za što daibl.1e i vernije prikazivanje ruskoga naroda i života uopšte.

U to vreme jedan događaj uimalp mu nije dooeo vel'ike nevolje. Doik se on bavio na selu, u Petrogradu je buknuo pafeušaj ustanika koj d su podigli napredoi plemići, takozvani dekaibi'isti. Zavereniioi su pripadali onoj istoj struji sa čii'im je piredstavndcima Puškin bivao u stalnoim dodiru i na joigu, a zatiim održavao veze i iz svpga sela. Neki zaverenici bili su njegovi Skolsiki dirugovS, pa čak i prisni priijatelji. Da se Puškin u to weime nailazio u Peitrogradu, on bi s'igiurno brlo u njlihovtim redovima. Ali on je bio tada na selu, te nije neposredno miogao učestvovati u ovoim nesuspelom pokušajni. Pet 'učesriika ove zavere osuđeno je na smrt, a mnogi prognainii u Sibir. Prililkioim pretresa, vlasti su među njihovim hiarttjijamia našle tolitoo prepisa Puškinovih slobodoumnih pesamia da au i saime bdle iznenadene zbog njihova bnooa. Jasno je bdlo da je on duhovno s njima i sarno su ga fizičko ad'BUtstvo i višegodišnja uidaljenost iz prestonice spaaM teških poslediiica.

Malo docndije (1826) ofoešeno je pet dekabristdčkih vođa; svii su bili doibri Pušfcinovi poznanici. Puškiin je očekdvao u dalekoj provinciji da će i po njega doći. Ali novi vladar Nitoodaj Prvti bio je jaik, lukav i trezven tdranin. Niemu se svi

116

dela pesraikova častitost i hrabrost ion jepokušao da iskosristi njegov dar i ugled za svoju apsolutističku vladavirtu. Poavao ga je iz progonstva u prestondcu i sastao se s njam, Zbog Pušfcinjave velilke slave i careve rnSiositi pesnika su počeli p>rfeivati u vti'soka mastoovska i petrogradska društva i on je svuda u središtu pažnje. U zimu godime 1828, na nekoj zabavi, an susreće N'ataliju Gončaiiovu. Njena lepota ga je apćiniila i on se, posle diužeg rudvaranja, ženi njome početkom goddne 1831.

Puškin je u to vreme na vrbninecu svioga talenta. Ono što je godinama sazrevalo u njemu, sad je doinostilo ploda. Otišavši pred ženidbu, uočen 1830, u seto BoldinD fcoje mu je otac danoviao, on se zboig bolere u Mosfcwi zadržao u owm selu tri meseca. Za to vreme napisao je tri male draine, među kojima čuvenoga »Mocarta i Saldjeirija«, a zatim dovršio »Onjegina« <i sročio još diva speva, niz lirskih pesama i čitavu knjiigu prtiča. Moramio se domišljaiti da su ova dela bila ranije već skiciraiia ili ih je peBnib već goibove nosio u sefoi, pa said samo dao u završnom obliku.

Ovii darai u Boldinu bili su poslednji srećni trenuci pesaiiikrai. Ožanjem raamažeinom lepticom ktojia je vaspitana u snobovsfeoj i neratdnoj atoosferi pridvoimih pleniica, Puškin giubi dragoceno vireme prateći je na balove i dvorske prijerne, gde igra ponižavajuću ulogu muža lepptdce kojoj se ndvara sam car.

Takav žftrot kraj raskošne žene i visoki zahtevi plerrtičkog društva izložili su siromašnog Puškina velikim izdacima. On se strah.o'vi'tio zadužio, a nije imao vremena i samioće za rad. U oasu kad su se Francuzi i Poljaci dfeali protiv ttranije, kad siu u Rusiji gonili najbolje javne radmlke, Puštein je tmioraiO da Sgra ulogu dvorsfcoga čoveka i miuža lepe mondenke koja nije irnala pojma o njegovoj veličini. Podsvesno, on se trudio da nađe staju pravu ličnost u književnam stvaranju, ukoliko je uspevao da nađe priJike za rad. On je prvah godina po žemidibi napdsafe> , pored novele »Pikova dama«, »Istoriju Puga6ovljeve bune« i romae »Dubrovski« u kojima je opisao biorbu seljaka protiv spahija i carske tiranije. Ličnost Pugačova mnogo ga prtvlači i on svoja naučna profučavanja o njegpvoj buni, posle objavljivanja svoje istorije o njemiu, iskoošćuje i za rornan »Ka

117

petanova kći«, poslednje svoje veliko delo, svoju labudovu pesuniu. ^ A .• |
»Kapetanova koi«, ovaj obimoim mali, ali veoma lepo karmpoinavan roman, jed>no je od najboljah deia ne saimo Poišlkatoavih nego i u svetskoj književnosti. U »Kapetanavoj kćeri« Puškin opisuje borbu seljaka i prostoga naroda protiv tiranije tadašnjih iruskih careva i protiv feudalnog poretka. On daje široku siiku narodnih težnji d seljačkoga sveta kiojS fooće da se oslobodi ropstva i nepravde, opisujućd sive zaplate i unoseći se u pitanja ljudskoga života sa taliiko saosećanja kao da je sve to sam doživio i pretrpeo u mnogim apohaima i pod različitim pod/nefoJjima. Iako zbog vreimen'a u kiome živi i zbog carske vlasti od koje zavisi on mora dia iprikaže lik Pugačova i mračnira crtama, ipak se oseća da Pušlain sa veliloom Ijubavljiu opisuje i prosti ruski narod 'koji teži ka plernenit»rn cilju da postfgne bolji život a slabodu i Buga6ovakaoipredstavraika tebonbe. Kad se ima na umu da je Pugačov smatran u to doba kao oličenje zla i otpora državi i caru, Puškinova smelost je za divljenje. Pored te tendencije Puškin je u ovom romanu dao umetnlčkd prekrasno ocrtane ličnosti, počevši od glavnih junaka i njihove ljubavi do sasvim epizodmh lica, čak i kada se spomiinju samo u nekoliko rečenica. Ruski život u svoj svojoj širini Puškin slika u ovom delu sa takvom snagĐm i majstorijom da je jasno zašto su i najveći ruski pisci, kao Tolstoj, uoili na ovom delu kako se spantano i verno umetnički pmikaizuje život.

Dok je, međuiim, pisaio svoja velika deia, Puškinov domasći dnuštveni život bio je vedikia patoja koja se završila neačeikivamom kataatrofom. Godline 1834. Puškin je zaibeležio u avoj dnevnik: »Postavljen sam za fcaimerjunkera (što je sasvim neiprilično mojim giodiiruama), ali drwar želi da moja žesna igra u dvaru«. Car je to ufinio koje zbog njegove žene da bi je što češće vid»6, koje zbog Puškiina da bi ga stalno imao na <dku. Bilo je to počasno zvanje za sasvim mlade plemićke airuove, a ne za najvećeg pesniika Rusije i zrela čoyeka od trideset i čeMri godine. Pesnikove muke sada su postale sasvim nejpodraošljive. Četvaro dece i dve ženine sestre koje su s njima živeie, rasfeošni

život pesničeve porodice, sasvim su pogrešili njegove novčane prilike. Pored toga, obletanje dokonih moškaraca, pa i samoga cara, oko

118

njegove žene povećali su pesnikovu ljubomoru. Da bi mera bila prevršena, mnogi njegovi neprijatelji govorili su o zalastou njegova tadenta, dok je reakcionarna kritika napadala njegova dela, a cenzura ih sakatala.

Kad se među udvaračima njegove žene pojavio i mladi francuski plemić emigrant Dantes, Puškin, i inače veoma osetljiv, zaslula su gadna anonimna pisma o vezama Dantesovim sa njegovom ženom. To nije bilo tačno, ali kako je Dantesova žena bila velika koketa, Puškin je poverovao, i da bi saznao glasiove o tome i dao oduške svojoj ljubomori i uvredenoj časti, on je mladoga Francuza izazvao na dvoboj. U tom sukobu Dantes je smrtno ranio Puškina. Puškin se mučio dva dana da najzad izdahne 29. januara 1837. u trideset osmoj godini života.

U Puškina sve odiše veličinom: njegov život, njegova tragična smrt, njegova dela. U lirskim pesmama teško je naći mu raivna; kao epski pesnik, pisac »Evgenija Onjegin«*», on je bez premca; kao dramatičar, on je dao nedostižan uzor u »Biorisu Godunovu«*»; kao pripovedač on je u »Bjelkinovim pričama« *i u »Kapetamovoj kćeri« *preteča poznatijih velikih. majstara ruske proze.****

Osnovna osobina, zbog kojih je Puškin značajan za svaki čitaoca ma koga naroda, on je naš, Južni Slovan, naročito drag i zbog svoga velikoga zanimanja za nas. Osamnaest njegovih pesama inspirisani su našim narodnom poezijom i našom istorijom. Kad smo tek pokušavali da potstignemo slobodan narod, Puškin je video da se to budi jedan danaviji i hrabar slavenski narod i posvetio mu je svoju pažnju obradivši motive o nama u svom ciklusu »Pesme zapadnih Slavena«*.*

BOŽIDAR KOVAČEVIĆ